

surrexit, ut mortuorum et vivorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Dei (Rom. xiv, 9, 10)? Statimque hoc propheticum subjicit testimonium, dicens: Scriptum est enim: Vivo ego, sicut Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo (Isai. xlv, 24). Ante tribunal vero Christi nos astaturos (al. astituros) ipse denuo testatur, dicens: Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum (II Cor. v, 10). Ipsi quoque omne genu flectendum idem docet apostolus, dicens: Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum: et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Philip. ii, 10, 11). Jam nunc omnia quae superius dicta sunt denuo consideremus. Dicit Deus: Ego Deus, et non est alius praeter me. Et in persona Filii dicit Isaias: Quoniam in te est Deus, et praeter te non est Deus; tu enim es Deus, et nesciebamus. Deus Israel Salvator (Isai. xlv, 15). Deus autem Israel Deus unus est. Sequuntur autem caetera quae testimoniis supradictis ad Filium ostendimus pertinere: ipse enim per semetipsum jurat, neminem habens majorem; ipse populum suum salvat; ipse juste iudicat; ipsi flectitur omne genu, caelestium, terrestrium, et infernorum; ipsi omnis lingua confitetur, a quo est retributio reddenda factorum. Ipse ergo, de quo haec omnia dicuntur, per prophetam dicit: Ego Deus, et non est alius praeter me. Nunquidnam Deum istum, praeter quem alius non est, ita solum Filium accipimus, ut ab eo Patrem et Spiritum sanctum separemus? Absit: hoc enim impossibile est. Nam praeter Deum Patrem Deus Filius non est, quia de Patre est, et in Patre est. Praeter Patrem et Filium Spiritus sanctus non est, quia Patris et Filii Spiritus est, et in Patre et in Filio est. Unde cognoscitur quoniam ista Trinitas unus Dominus Deus est, de quo dicitur: Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus (al. Deus) unus est (Deut. vi, 4). Et: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli

servies. Haec Domino etiam Isaias propheta dicit: Domine, praeter te alium non novimus, nomen tuum nominamus. Hoc autem nomen Salvator noster ostendit, dicens discipulis suis: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Matth. xxviii, 19). Istud est nomen Domini, praeter quem alium non novimus, et cujus nomine nominato, a morte liberamur, de potestate tenebrarum eruimur, ut in regnum Filii transferamur. In Patre ergo et Filio et Spiritu sancto unitatem substantiae accipimus, personas confundere non audeamus. Beatus enim Joannes apostolus testatur, dicens: Tres sunt qui testimonium perhibent in caelo, Pater, Verbum, et Spiritus; et tres unum sunt (I Joan. v, 7). Quod etiam beatissimus martyr Cyprianus, in epistola de Unitate Ecclesiae confitetur, dicens: Qui pacem Christi et concordiam rumpit, adversus Christum facit; qui alibi praeter Ecclesiam colligit, Christi Ecclesiam spargit. Atque ut unam Ecclesiam unius Dei esse monstraret, haec confestim testimonia de Scripturis inseruit. Dicit Dominus: Ego et Pater unum sumus. Et iterum: De Patre et Filio et Spiritu sancto scriptum est: Et tres unum sunt. Nam et in libro de Oratione dominica, ut ostenderet Trinitatem unius deitatis, esse nec inter se aliquam diversitatem habere, Danielem et tres pueros, ternarum horarum circulis revolutis, orationem fundere solitos memoravit. Ubi et in trium horarum curriculo, et in unius orationis officio, unum Deum esse Trinitatem evidenter ostendit. Non ergo ex tribus partibus unum colimus Deum, sed apostolicae fidei regulam retinentes, perfectum et consempiternum Filium, de perfecto et sempiterno Patre, sine initio genitum, et potestate non impari, et natura fatemur aequalem. Sanctum quoque Spiritum non aliud fatemur esse quam Deum, nec a Filio nec a Patre diversum, nec in Filio nec in Patre confusum. Unus est enim atque idem Patris et Filii Spiritus, totus de Patre procedens, totus in utroque consistens, nec est divisus in singulis, quia inseparabiliter est utrisque communis.

S. FULGENTII

AD TRASIMUNDUM REGEM VANDALORUM

LIBRI TRES.

LIBER PRIMUS.

DE MYSTERIO MEDIATORIS CHRISTI DUAS NATURAS IN UNA PERSONA RETINENTIS.

CAPUT PRIMUM. Liber a rege destinatus Fulgentio. Responsio Fulgentii ex jussu regis. Fidem nolle asserere, est fidem negare. Respondendi necessitas est ex praeepto divino.

69 Triumphalibus tuis sensibus, piissime rex, nequaquam crediderim oblivione (al. oblivioni) sub-

tractum, quod nuper mihi quoddam volumen, bajulo Felice, praeeperis destinari, jubens me illico respondere. Cujus, quia tanta fuit prolixitas, ut egeret aliquanto diutius recenseri, et diurni finis aderat, nocte propinquantem, curriculi, vix ejusdem voluminis pria-

cupia citatæ delibans rectionis excursu, poposceram, ut ad cuncta plenæ recensionis (al. recensitionis) ordine perlegenda noctis unius nobis spatium fuisset indultum; quod vestræ mansuetudinis voluntas omnino statuit abnegandum, ita ut nec saltem ad residua perlegenda Scripturæ nobis præcepisses attribui. Ego vero, cum spatio quorundam dierum ordinationem tui culminis præstolarer, ac deinceps, interrogationis illius tenore subtracto, sola fuisset a nobis flagitata responsio, pauca, quibus, Domino adjuvante, nostri parvitas sufficit ingenii, de eadem interrogatione, quam ex principio tenuiter cognovi, vestræ recensendam mansuetudini destinavi, ne forsitan aut fastidio putarer tumidus, aut taciturnitatis culpa judicaretur obstrictus, quem vestra celsitudo suspicaretur, aut superbia responsionem non reddere, aut veræ fidei diffidentia tacuisse. Nam studio vestro, clementissime rex, compertum esse non ambigo apud eos qui Christianæ gratiæ participatione redempti sunt, pene id esse, fidem nolle asserere, quod negare. Quippe cum ipse unigenitus Deus humani generis conditor et redemptor, sicut se confessurum consentem, ita se negaturum negantem, certa prorsus denuntiatione testatur, dicens: *Qui me confitebitur coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis: qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis* (Matth. x, 32, 33). Ita denuo erubescens se suosque sermones ipse 70 quoque in sua majestate veniens erubescet. Cujus dicti normam tali Lucas sententia cognoscitur posuisse, ubi hujus confusionis sic exitiale firmat tacituro silentium, ut erubescens perditioni non sileat mancipandum; inter alia Dominum hæc dixisse commemorans: *Quid enim proficit homini (al. homo), si lucretur universum mundum, se autem ipsum perdat et detrimentum sui faciat* (Luc. ix, 21)? Causamque hujus perditionis insinuans adjecit: *Nam qui me eruberit (al. erutescit), et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua, et Patris, et sanctorum angelorum.* Nec immerito talis servus et abicitur et punitur, quoniam uno eodemque silentio firmat errorem, qui, terrore seu torpore (al. tepore) possessus, silendo non astruit veritatem. Dominicam quoque gloriam qui non firmavit, evacuat, et divinam contumeliam qui non refutarit, accumulatur. Plerumque miles ignavus regia castra, somnolento torpore depressus, oppugnantibus tradit, dum competentibus excubiis non defendit. Hæc idcirco curavi quam maxime præmittenda, ne superbæ responsionis aliquatenus notare tua pietas velis, cui ipsa respondendi necessitas officium liberæ responsionis imponit: nam cum de Deo res agitur, non levis reatus est, si quod ad salutem pertinet taceatur. Ita namque nos oportet corde ad justitiam credere, ut oris confessio fiat pariter ad salutem (Rom. x, 10); quoniam *verbum Dei non est vincitum* (II Tim. ii, 9). Huc accedit quod illud divinæ præceptionis oraculum omnis ecclesiastici prædicatoris personam, non tantum fidei, sed

A etiam servitii quadam communione perstringit (al. pertingit), dicente Domino: *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam* (Isai. lviij, 1). Quod Isaia cum dicitur in uno, pluribus imperatur: ipso unigenito Deo discipulis loquente: *Quod uni vestrum dico, omnibus dico* (Marc. xiii, 37). Propterea nos etiam beatus Petrus ad respondendum paratos esse debere paternæ jubet dilectionis instinctu: *Parati, inquit, semper ad respondendum omni poscenti vos rationem de fide et spe quæ in vobis est* (I Petr. iii, 15). Cum omni poscenti rationem fidei speique nostræ præcipimur reddere, cessat prorsus universæ tam dignitatis exceptio quam personæ. Cui enim veritatis insinuatio deueganda putabitur, cum se locutum sine confusione coram regibus propheta testatur, dicens: *B Loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar* (Psal. cxviii, 46)?

CAPUT II. *In respondendo habenda est ratio regii dignitatis. Deus plus timendus et honorandus quam rex temporalis. Laus barbari regis propter studium sapientiæ.*

Quocirca, cum pro nostra fide, in quantum facultatem divinitus accepimus, libere respondemus, nulla contumaciæ seu contumeliæ debemus suspicione notari, cum nec nostræ humilitatis, nec regis simus dignitatis immemores, sciamusque Deo timorem, honorem regibus exhibendum, apostolica ita nos præmonente doctrina: *Reddite omnibus debita, et paulo post: Cui timorem, timorem; cui honorem, honorem* (Rom. xiii, 7). Hujus timoris honorisque manifesta nobis beatus Petrus aperuit discretionem notitiam, dicens: *Sicut servi Dei omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timeate, regem autem honorificate* (I Petr. ii, 17). Non autem parum clementiæ tuæ dilectionis exhibet 71 et honoris, quisquis interroganti tibi hoc respondet quod ad fidem pertinet veritatis. Competens igitur mansuetudini tuæ deferimus honoris obsequium, cui regalis apicem culminis divina cernimus largitate collatum. Nec tamen quemquam sapientem fugit quanto sempiternus ille Rex regum et Dominus dominantium timore debeat suspici, qui temporales etiam reges præcipit honorari. Hunc si quis parum metuit, valde contemnit; hujus qui minorat (al. non memorat) honorificentiam, auget injuriam; nec ingrati refugit culpam, qui creatoris immensitatem perpetuam et perpetuitatem immensam creaturarum (al. creaturæ) putaverit qualitibus æstimandam. Hoc benigna mansuetudo tua procul dubio perspicit, hoc ingenii studii que tui sagacitas recognoscit; quam vere mirandam quisquis novit considerare pronuntiat, non quod insolitum sit hominem Scripturarum studiis insistere, sed quod rarum hactenus habeatur barbari regis animum numerosis regni curis jugiter occupatum tam ferventi cognoscendæ sapientiæ delectatione flammari, cum hujuscemodi (al. hujusmodi) semper infatigabiles nusus non nisi vel otiosus quis habere soleat, vel Romanus. Per te, clementissime rex, per te, inquam, disciplinæ studia moliuntur jura barbaricæ gentis invadere, quæ sibi velut vernacula proprietatæ sole

inscitiam vindicare. Inventus es qui te ipso potior existisses, dum sic Africano præsidis moderando regimini, ut magis desideres animæ spatia dilatare quam regni. Nosti, venerabilis rex, et (ut non ambigo) firma tenes sententia comprobatum quanto melioribus inhæreat commodis qui veritatem desiderat nosse, quam qui, subactis gentibus, temporalis fines regni cupit latius propagare.

CAPUT III. *Studium regis erroneum in Ariana perfidia.*

Magnum bonum confert inquisitio veritatis, quæ tamen tunc desiderato non frustratur effectu, si rectis ad veri cognitionem lineis animus innitatur. Tunc etiam veloci proderit ingenio cucurrisse, si tendentis ad veritatem gressus nullo pravitatis teneatur (al. teneantur) errore. Qualiter autem salubris est credulitas æstimanda, quæ putat in eo cultum religionis divinæ consistere, ut vel naturali veritate sit privanda divinitas, dum negatur in ea (al. in re) quod non negatur in homine (al. in nomine), vel cum redemptionis nostræ pervertitur (al. prævenitur) incerta confusione mysterium, ut Dominum Christum, Dei et hominis Filium, vel Deum de Patre naturaliter verum, vel hominem quis audeat negare perfectum; aut si subjacuisse divinitas æstimetur passionibus hominis, vel non totus homo fuisse credatur in virtutibus deitatis? Ac sic non dissimili veritas evacuat error, si, vel in una persona veri Dei verique hominis Christi quod diversum substantialiter constat esse confunditur, vel in divinitate Patris et Filii et Spiritus sancti, substantiali diversitate credita, quod unum atque indivisibile Trinitatis est separatur: cum nec divina simplicitas particularem sibi diversitatem ascribi permittat, **72** unde non immerito compositioni subiaceat; nec rationalis intelligentia cultu diversitatis ullatenus egeat, quæ unius tantum simplicis sempiternæque naturæ fidem ad salutis suæ plenitudinem sat esse cognoscat, ut pote quæ non ignoret ipsum Deum sibi cælestibus oraculis intonare: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus* (al. *Deus*) *unus est* (Deut. vi, 4). Et *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Et Non erunt tibi dii absque me.* Sed nec illud est humanis mentibus ignorandum, quanto salutis mulctetur (al. mutetur) æternæ dispensatio, quisquis veri Dei proprio unigenitoque Filio, quantum ad divinitatis attinet immensam sempiternamque substantiam, vel localis motionis, vel cujusquam mutabilitatis non metuat impiis mortiferisque contumeliam cogitationibus vel sermonibus irrogare; unde non immerito Davidici carminis illo ^a sit condemnandus eloquio: *Dixisti insipiens in corde suo, Non est Deus* (Psalm. xiii, 1). Quia revera, si localis, non immensus; si mutabilis, non est Deus.

CAPUT IV. *Errores hæreticorum ex malo intellectu circa mysterium Incarnationis: Inde etiam cæcitas Judæorum.*

Certum est autem pene omnes (al. omnis) hære-

ticæ pravitatis errores hinc quibusdam multipliciter subrepsisse, dum *magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in hoc mundo, assumptum est in gloria* (I Tim. iii, 16), nonnulli, aut ^b non sicut est credunt, aut omnino non credunt; et ille lapis, qui ab ædificantibus reprobat in caput factus est anguli, quibusdam pravæ credulitatis cæcitate possessis, *lapis offensionis et petra scandali* (I Petr. ii, 8) efficitur. Unde non immerito, cum Simeon infantem Christum templi Dominum, ad templum suum præcepto suæ legis allatum (al. illatum), gaudens ulnis meruisset gestare senilibus (Luc. ii, 28), et figuram gerens præsentis ævi, carnali senio jam defessi, novum vetulus hominem sumeret, eum scilicet qui solus posset ex peccatoribus (longævo dicenti: *Tu es Deus salvator meus, et te expectavi tota* (al. *toto*) *die* [Psalm. xiv, 5]) non solum inolitam vetustatem demere, quin etiam juventutem, sicut aquilæ, renovare (iut pote cui etiam apostolica tuba foret veraciter canitura: *Sicut est veritas in Jesu deponere vos secundum* (al. *sicut*) *pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris; renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, eum* (al. *novum eum*) *qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis* (Ephes. iv, 23); ille igitur Simeon, mundana cernens adesse salvationis ac renovationis effectum (non enim misit Deus Filium suum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum [Joan. iii, 17]), cum primum se vitæ præsentis angoribus precaretur absolvi, dicens: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod reparasti ante faciem omnium populorum; lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel* (Luc. ii, 29-34); paulo post hoc de ipso testatur: *Ecce positus 73 est hic in ruinam et resurrectionem multorum* (Ibid., 34). Ibi ergo male credentibus ruinam perfidia generat, ubi recta credulitas fideles exaltat. In uno eodemque Christo, vero Dei veroque hominis filio, minus perspicentium tenebratur hactenus lippitudo, in quo illuminatis veri luminis claret manifesta cognitio. Inde est quod Judæus hominem Christum cæcus vidit, et cecidit, cui jam pridem Isaias non destitit prædicare: *Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non videbitis* (Isai. ix, 6). Quid vero essent non visuri videntes, subsecutus ostendit, dum Deum ex Virgine nasciturum evidenti vaticinatione testatur: *Ecce, inquit, virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel* (Isai. vii, 14), quod interpretatur evangelista, dicens: *Nobiscum Deus* (Matth. i, 25). Audiens ergo Judæus, remansit surdus, et videns, magis factus est cæcus; a quo nec veri Patris sempiternus atque unigenitus Filius creditur, et incorruptæ virginitatis fecunditas abnegatur.

^a Ita ms. Corb.; at editi habent, *illos ita condemnat eoquum.*

^b Ms. Corb., *aut sicut est credunt, aut, etc.*

^c Abest a ms. Corb. *ante faciem.*

CAPUT V. *Error Manichæi circa carnem Christi. Ex libro Sapientiæ refutatur. Coniunctur ex epistola Joannis.*

Hinc etiam Manichæus in Deo vere veram carnem formidat credere, cum humanam carnem non vitio culpæ, sed naturali credens proprietate pollutam, naturæ mali, quam sibi mendaciter fingit, tantam virtutem cæcus attribuit, ut, si crediderit verum Deum veram carnis assumptione naturam, divinitatem (quam fallaci professione dicit ^b incoquinabilem) carnis non credat pollutionis expertem; et ideo in Christo carnis phantasiam credere maluit quam naturam, et dum infirmitatem humanam ab illa (al. ab illo) susceptam medicinali virtute non vidit, semetipsum miser a remedio salutis exclusit. Sed hæc impuræ dementia falsitatis, sancti Spiritus præscientia resistente, prius est extincta quam genita, incoquinabilem sapientiæ statum his verbis Instrumenti Veteris serie commendante: *Omnium mobilitatem mobilior est sapientia: attingit autem ubique propter suam munditiam. Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam claritatis omnipotentis Dei sincera; et ideo nihil inquinamenti in illam incurrit. Splendor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei maiestatis, et imago bonitatis illius. Et cum sit una, omnia potest; et permanens in se, omnia innovat* (Sap. VII, 24, 27).

De qua sapientiæ incoquinabilitate atque incarnationis veritate securus ille qui de pectore ipsius sapientiæ mysteriorum cælestium meruit intelligentiam illuminatus haurire, fiducialiter dicit: *Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est. Omnis spiritus qui non confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo non est, et hic est Antichristus* (I Joan. IV, 2, 3): fetulentæ quippe carnis inquinamenta non sensit, qui ad suscipiendam veram substantiam carnis et eandem mundandam carnis fetulentiam venit. Quoniam ideo carnem immaculatam dignatus est sumere, ut carnem salvans omnem posset carnis maculam submovere, memorato rursus Joanne testante: *Scimus quia ille apparuit, ut peccata tolleret, et peccatum in eo non est* (I Joan. III, 5). Iterum: *In hoc apparuit Filius Dei, ut solvat opera diaboli* (Ibid., 8). **74** Nam quia Dei opus vinculo tenebatur diabolici operis, apparuit Filius Dei ut illud solveret, hoc salvaret.

CAPUT VI. *Photini hæresis. Ex initio Joannis multi confutantur errores. Deus erat Verbum naturaliter, non nuncupative solum.*

Ignorat etiam Photinus *magnum pietatis*, quod Apostolus memorat, *sacramentum* (I Tim. III, 16), qui Christi ex Virgine fatetur exordium: ignorans in uno Christo sic esse credendam veritatem carnis ex tempore, ut neganda non sit naturalis veritas sempiternæ divinitatis ex Patre. Et propterea non credit sine initio substantialiter Deum natum ex Deo Patre, in quo carnis veritatem confitetur ex Virgine, non

intelligens de Patre Deo substantialiter natum illud Verbum quod, in plenitudine temporum caro factum, habitat (al. habitavit) in nobis, quod secundum divinam quam habet ex Patre substantiam in principio erat, et apud Deum erat; et Deus erat (Joan. I, 1). Quibus tribus evangelistæ sententiis, et sempiterna Verbi nativitas, et personalis inconfusa proprietas, et indiscreta substantialis unitas Patris Filiique monstratur, ut in Verbo caro (al. carne) facta, et habitante in nobis, quod in principio erat sempiternitatis agnitio suspicionem coeptæ nativitatis auferret; quod apud Deum erat personæ utriusque inconfusa proprietas unionem Sabelliani erroris excluderet; quod autem Deus erat essentialis nominis veritatem substantiæ genitoris genitiue monstraret.

Non enim dixit Joannes, Deus dictus est Verbum, sed Deus erat Verbum: ut dum in Deo Verbo essentiæ diviniæ veritas naturalis agnoscitur, consequenter non nuncupativi, sed naturalis nominis veritas probaretur. Veritas enim naturæ nunquam privatur nominis veritate. Ac sic illa (al. illius) Verbi, non prolativi, sed substantialis vera (al. verissima) incarnatio tunc salubriter creditur, si æternum Verbum, quod carnem (al. nostram) suscepit ex tempore, non initio existendi subditum, non persona cum Patre confusum, non aliud (al. aliud) natura credamus esse quam Deum.

CAPUT VII. *Error alius negantium veram in Christo deitatem simul et humanitatem. Error alius eorum qui humanitatis opera in deitatem referunt.*

Sunt etiam quidam in eo quamplurimum gratiæ Salvatoris ingrati, quod in Christo, Deo scilicet vero homineque perfecto, sic se asserunt accipere Dei hominisque naturam, ut unam falsam, alteram semiplenam non dubitent in Dei Filio prædicare substantiam. Nam veram Christi deitatem nolunt credere, cujus ex Deo Patre veram nativitatem negant substantialiter existisse, volentes Deo Filio naturam veri nominis adimere, cui nequeunt nomen naturalis veritatis auferre. Dicunt enim in unigeniti Dei nomine non naturalem ex Patris generationis substantiam, sed nuncupationem solius esse vocabuli donatione concessam. Humanam quoque naturam sic in Christo credunt, ut quod est melius hominis adimant; quod est inferius, hoc relinquunt: et minus considerantes *magnum pietatis*, quod Apostolus memorat, *sacramentum*, ab illa Mediatoris mirabili susceptione rationalem nituntur animam separare, quam in Mediatore Dei et hominum penitus asserunt **75** non fuisse. Aliud quoque ab istis adjicitur memorato errori piaculum, quo confusionis admittunt teterrimæ cauponatum. Nam in unitate personæ (in qua Deus et homo unus Christus, inconfusibilem atque inseparabilem utriusque veritatem naturæ commendans, verum se Deum divinis operibus verumque hominem humanis passionibus demonstravit, impassibile habens per quod homo creatus est sanus, passibile sus-

^a Ita ms. Corb., et ms. Victor. habet, naturam aliquam sibi, etc. Editi Colon. et Antwerp., naturam malignam. Basil. vero, naturam malignam sibi mendaciter fingit, eique.

^b Ita ms. Corb. et Victor.; at editi habent *inquinabilem*.

^c Abest vero ab ed. Ant. et Basil.; legitur in ms. Corb. et ed. Colon.

ciens per quod sanaretur infirmus) sic isti nescio qua deceptione falluntur, ut quidquid Dominus, veram formæ servilis susceptionem monstrans, humiliter gessit aut dixit, totum ad contumeliam divinitatis derivare non metuant, quam passioni mutabilitatis (*al. mutabilitatque*) subjiciunt, dum utriusque naturæ veritatem tam dictorum quam operum manifestatione clarissima resplendentem nulla consideratione distinguunt: non attendentes ubi demonstretur infirmitas ab invicta et impassibili virtute suscepta, ubi per infirmitatem resplendeant invictæ virtutis insignia: atque ita divini mysterii frustrare conantur effectum, quia revera homo salvari non potuit, si vel susceptor hominis naturaliter versus Deus non fuit, vel in Dei veri susceptione aliquid hominis defuit.

CAPUT VIII. Mediatoris duplex natura ex Scripturis demonstranda. Ex verbis Isaïæ tria in Christo probantur, caro, anima, et divinitas.

Et ut omne submoveatur dubitationis ambiguum, in una Mediatoris Dei et hominum hominis Christi persona perfectio divinæ humanæque substantiæ prophetice est apostolicisque testimoniis demonstranda. Isaïas, sicut supra memoravimus, dicit: *Ecce Virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabitur (al. vocabitis vel vocabis) nomen ejus Emmanuel. Butyrum et mel manducabit, priusquam sciat aut proferat maligna, mutabit bonum; quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, non credit malitiæ, ut eligat quod bonum est, et relinquetur terra desolata; quoniam priusquam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariæ (Isai. vii, 14-16)*. In hoc testimonio tota continetur salutaris mysterii plenitudo: nam veritas carnis in virginali conceptu cognoscitur, et in electione boni anima intellectualis ostenditur, et in Emmanuel nomine vera deitatis natura monstratur; ac sic in vero Deo, nec falsa fuit hominis, nec semiplena susceptio. Dignum etenim fuit ut in sacramento redemptionis humanæ, nec veritas defuisset perfectioni, nec perfectio veritati. Nam si vera caro in Christo non fuit, quid in utero Virgo concepit? et si anima vel intellectus naturæ in Christo defuisse credatur humanæ, quid in infante bonum malumque dicitur ignorasse? An illam divinam Filii Dei naturam ignorantie boni malique subjicimus, ut humanam in Christo animam denegemus? Itane credendus est homo susceptus a Deo quæ Dei sunt aliquatenus potuisse sapere, in quo ipsa sapientia cognitione boni malique dicitur caruisse? Anima igitur humana, quæ rationis capax naturaliter facta est, bonum malumque in infante Christo nescisse dicitur, quæ secundum evangelicam veritatem in puero Jesu sapientia et gratia profecisse narratur: sicut Lucas ponit et dicit: *Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientiæ, et gratia Dei erat in illo (Luc. ii, 40)*. Et paulo post: *Jesus proficiebat 76 sapientiæ, ætate, et gratia apud Deum et homines (Ibid., 52)*. Nam sicut carnis est ætate proficere, sic est animæ sapientia et gratia profecisse,

A quæ tamen in sapientia nullatenus proficeret, si naturalem intelligentiam (quæ hominibus rationis causa concessa est) non haberet, non quia hoc susceptor Deus eguit, sed quia hoc pro remedio nostræ salutis effectus piæ susceptionis exegit, ut dum caro et anima rationalis a Deo suscipitur, utraque pariter salvaretur: nam nec caro ipsa fuit a Dei Filio suscipienda, nisi divina fuisset susceptione salvanda. Quod si Deus carne non eguit, sed ut eam salvaret accepit, ita nec anima rationali Deus eguit, sed eam salvandam cum carne suscepit: cujus animæ humanæ susceptionem prophetico more David sanctus intimat dicens: *Ecce enim Deus adjuvat me, et Dominus susceptor est animæ meæ (Psal. lxxviii, 6)*. Adjuvit utique quam suscepit, quam procul dubio, nisi susciperet, non juvisset.

B **CAPUT IX. Ovis errans peccator est a Deo aberrans. Via Domini fides, justitia, misericordia, et veritas.**

Necessarium autem reor perfectam hominis in Christo susceptionem evangelicæ quoque parabole recensione monstrandam, ovis scilicet erraticæ, quam propriis humeris subvectam Dominus reportavit ad domum; cujus querendæ David jam prideum flagitabat lacrymabili postulatione subsidium, dicens: *Erravi sicut ovis quæ perierat, require servum tuum (Psal. cxviii, 176)*. Cum ergo murmurarent Pharisei et Scribæ dicentes: *Quia hic peccatores recipit, et manducat cum illis (Luc. xv, 2)*, refert evangelista quod hanc eis Dominus parabolam dixerit: *Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdidit unam ex illis, nonne dimittit (al. dimittet) nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quæ perierat, donec inveniat illam? Et cum invenerit eam, imponit (al. imponet) in humeros suos gaudens; et veniens domum, convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem quam quæ perierat (Ibid., 40 seq.)*. Hanc ovem, in qua peccatoris hominis natura signatur, quid errore dicemus errasse? cordis an corporis? errore pedum an errore morum? Non opinor quemquam sic humanæ cogitationis exsortem, qui putet hominem quomodolibet (*al. quemlibet*) a Deo longinquitate habitationis et non perversitate cogitationis errare. In via Dei non gressu corporis, sed mentis ambulatur incessu. Via Dei fides est recta, quæ in tantum via prorsus ostenditur, ut in ea nos **D** Apostolus ambulare testetur: *Per fidem (inquiens) ambulamus, non per speciem (II Cor. v, 7)*. Via Domini justitia est, per quam se beatus David deductum esse commemorat, dicens: *Super aquam refectionis educavit me, animam meam convertit: deduxit me super semitas justitiæ propter nomen suum (Psal. xlii, 2)*. Via etiam Domini misericordia et veritas (*Psal. xxiv, 10*), per quas utique non corporis gressu, sed animæ magis ambulatur affectu. Hanc nobis ambulandi doctrinam beatus Joannes intimat dicens: *Qui dicit se in Christo manere, debet quemadmodum ille ambulavit, et ipse ambulare (I Joan. ii, 6)*. Qua via

• Ms. addit sic

se præcipit Christus ipse sequendum, dicens : *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ 77 habes, et da pauperibus; et habebis thesaurum in cælo; et veni, sequere me (Matth. xix, 21)*. Non ergo corporali gressu solo quisquam sequitur Christum, aut errat a Christo. ^a Equidem erroris hujus qualitatem Dominus ipse Salvatorque noster, dum Sadducæos increparet, ostendit, dicens : *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei (Matth. xxii, 29)*. Propterea utique miserabiliter errabant, quia illum, qui Dei virtus est, nesciebant. Sicut ergo virtutis Dei scientia tenax est cælestis itineris, sic est inscitia mater erroris. Quod etiam beatus David ostendit, dicens de quibusdam : *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant (Psal. lxxxiii, 4)*. His atque hujusmodi testimoniis evidentissime demonstratur ovis illius errorem, non solum corpori, sed etiam animæ deputandum; illa scilicet ratione, quoniam etsi ab homine corporaliter videatur aliquod admitti peccatum, ex corde sumit exordium, nec extrinsecus quidquam perficitur, nisi hoc intrinsecus cogitationis iudicio porrigatur. Cujus rei veritatem Veritas nobis ipsa monstravit, ita discipulis loquens : *De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemias. Hæc sunt quæ coinquinant hominem (Matth. xv, 19)*. In hoc igitur unusquisque errat, in quo semetipsum malæ cogitationis assensione commaculat.

CAPUT X. Ex parabola ovis reportatæ probatur totus homo a Christo susceptus. Christus per animam suam Ecclesiam in conjugium recepit. Christus caput, Ecclesia corpus recte dicitur.

Quapropter, cum error iste animæ simul intelligatur et corporis, si Dei Filius absque anima rationali ^b solam accepit hominis carnem, inferiorem partem illius ovis domum retulit, meliorem vero (quod absit) errori perpetuo dereliquit : nam manifestum est quoniam hoc revocavit, quod propriis humeris reportavit. Si autem ipse totam se profiteretur ovem propriis humeris impositam ^c reportasse, totus homo cognoscatur in Christo. Quoniam tunc est hominis credenda redemptio si in Filio Dei susceptionis humanæ, id est ovis illius reportatæ, non defuit plenitudo. Hoc enim Deus in nobis salvavit, quod pro nobis accepit; et illam Deus Dei Filius naturam fecit participem salutis æternæ, quam sibi conjunxit in unitate personæ : illam in cæleste palatium introduxit, cum qua sponsus de thalamo uteri virginis exivit : ipse enim, *tanquam sponsus procedens de thalamo suo, exultavit, ut gigas ad currendam viam (Psal. xviii, 6, 7)*. Quis autem molliatur dicere Verbi Dei sponsam carnem fuisse, non animam? cui animæ jam pridem dictum est ab ipso Domino per prophetam : *Et desponsabo te mihi in æternum; et sponsabo te mihi ad justitiam (al. in justitia), et in iudicio, et in misericordia, et pietate (Osee ii, 19)*. Cujus mysterii Isaias quoque testis fidelis exstitit, qui ex persona

A Christi loquentis hæc dicit : *Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo (al. Deo meo) qui (al. quia) induit me vestimentum salutis, et indumentum justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam decoratam monilibus suis (Isai. lxi, 10)*. Ecce unus est sponsus, ^d est et sponsa, qui se etiam animam habere testatur : quam ut ostenderet non sine intellectu susceptam, cor (quod proprium est animæ humanæ) ^e simul cum carne in Deo exultasse ex persona hominis suscepti monstravit dicens : *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum (Psal. lxxxiii, 2)*. Quia vero naturæ primitias suscipiens Dominus, sicut in suo corpore cunctorum fidelium corpus, sic in sua anima universorum fidelium animas per naturæ unitatem et gratiam justificationis accepit : per hanc omnem Ecclesiam in conjugium sibi perpetuæ incorruptibilitatis ascivit, cujus desponsionis mirabile sacramentum sic fidelis sponsi servus ipsi sponsæ commendat, ut mentis intelligatur magis esse quam corporis, dicens : *Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate, quæ est in Christo (II Cor. xi, 2, 3)*. Ibi ergo spiritalis adulter corrumpere quærit castitatem virginis matrimonii, ubi carnit cælesti sponso fidem connubii debere servari. Inaniter autem animæ castitatem custodiri mandat Apostolus, si hujus primitias conjunctionis in se non habuit homo a Deo susceptus; præsertim cum caput et corpus Christum Ecclesiamque doctor idem gentium prædicare non cesset, dicens : *Secundum operationem potentie virtutis ejus quam operatus est in Christo Jesu, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in cælestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro : et omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, plenitudo ejus, ^o qui omnia in omnibus adimplet (Ephes. i, 20-22)*. Alio quoque loco dicitur (al. dicit) : *Vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ, ipse Salvator corporis (Ephes. v, 23)*. Quomodo ergo anima Ecclesiæ poterit salvari, si defuit anima Salvatori? vel qualis effectus liberationis credetur (al. crederetur) secuturus in corpore, qui non præcessit in capite? Nam sicut suis fidelibus dicit : *Si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis (Joan. viii, 36)*, ita de se quoque pronuntiat : *Quia factus est sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber (Psal. lxxxvii, 5)*. Quod ergo caput liberum fecit in se, hoc etiam liberavit in corpore, quia intrans in domum fortis, atque alligans fortem (Matth. xii, 29), hoc ibi a servitio liberavit, quod primitus in se pro servo suscepit; nec aliud est in corpore ^f regnaturum, quam quod in capite præcessit (al. processit) ad cælum. Cujus rei

^a Ms. Corb., *Et quidem.*

^b Ms. Corb., *solum.*

^c Abest a ms. Corb. hæc vox impositam.

^d In ms. Corb. deest est.

^e Ms. Corb., *quia omnia in omnibus adimpletur.*

^f Ita ms. Corb. At editi habent regnantium.

credulitatem fideliter ac fiducialiter gerens Paulus A exsultat, et dicit : *Nostra autem conversatio in caelis est (Philip. III, 20)*. Ibi itaque (al. ūtque) suam animam conversari non ambigit, ubi humanam animam in Christo regnare non confidit : propter quod etiam Colossenses hujusmodi (al. hujusmodi) prædicationis hortatur eloquio dicens : *Si surrexistis (al. consurrexistis) cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens.*

CAPUT XI. *Alia ratio ex Petro.*

Nec illud est aliquatenus omittendum, quod cum magno prædicationis miraculo Petrus commendat in Christo, quia *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*. Sic enim dicit : *Christus pro nobis (al. vobis) mortuus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus; qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (I Petr. II, 22)*. Nam si Dei Filius animam humanam in carnis susceptione non habuit, et hoc beatus Petrus de ejus creditur divinitate dixisse, quid est quod pro magno in laudem dicitur Christi, quia divinitas ejus immunis esse potuit a labe peccati, cum Dei sit proprium, non solum non peccare, sed etiam a peccato salvare : qui propterea solus potest donare indulgentiam, quia solus admittere non potest culpam ; ideo solus est vulneratorum medicus, quia divina natura nunquam in se recipit vulnus ? Si autem hoc ad Christi carnem creditur referendum, quomodo ab animabus nostris servari justitia poterit, quibus exemplum apostolice memoratum susceptio Christi non dedit ? Sed ut ostenderet beatus Petrus et in anima simul et in carne Christi præcessisse justitiam, quam nobis imperat imitandam, secutus adjunxit : *Qui cum malediceretur, non renaledicebat (al. maledicebat)* ; quod proprie ad animæ patientiam pertinet ; propter quod et alio loco dicit : *Non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicientes : quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hereditatis possideatis (I Petr. III, 9)*. Cujus benedictionis Salvator noster ex corde prodire commendat exordium dicens : *Homo bonus de bono thesauro cordis sui profert (al. proferet) bona (Matth. XII, 35)*. Constat ergo in anima benevolentiam esse, unde benedictionem possimus maledicentibus reddere. Ut autem beatus Petrus, et animæ nobis, et carnis in Christo demonstraret exemplum, cum dixisset : *Qui cum malediceretur, non renaledicebat (al. maledicebat)*, secutus adjunxit : *Cum pateretur, non conminabatur. Commendabat autem judicanti^a juste ; qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, ut a peccatis nostris separati, cum iustitia vivamus, ejus honore sanati estis (al. sumus). Qui sicut oves errabatis ; sed nunc convertimini ad pastorem, et visitatorem animarum vestrarum (I Petr. II, 23-25)*.

CAPUT XII. *Christus pectet pastor, et ovis ac agnus dicitur. Alia ratio ex Levitico, quia Christus cum es-*

set pontifex, integer ut esset homo, ex lege tenebatur.

Est igitur Dei Filius animarum nostrarum visitator et pastor, quia fieri dignatus est animæ humanæ susceptor, cui ex persona futuræ susceptionis humanæ dicitur in psalmo : *Suscipe me secundum verbum tuum, et vivam (Psal. cxviii, 116)*. Christus ergo pastor noster est, cujus nos oves esse apostolica testatur auctoritas ; qui tamen, ut plene susceptorem se nostræ naturæ dignaretur ostendere, non solum pastorem, sed et ovem se non dedignatus est appellare (al. appellari), ut pote de quo, sancto Spiritu actus (al. tactus), propheta testatur : *Sicut ovis ad victimam adductus est, et sicut agnus coram tondeute sine voce, sic non aperuit os suum (Isai. lxi, 7)* ; et ipse per (al. densus per) Jeremiam : *Ego sicut agnus innocens adductus sum ut immolerer, et neciter : tu me cogitaverunt cogitationem malam dicentes : Venite, mittamus lignum in panem ejus (Jer. xi, 19)* ; de quo etiam Joannes Baptista proclamavit : *Eccce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata (al. peccatum) mundi (Joan. I, 29)*. Non dissimilia de Christo (al. de quo) Petrus quoque ponit apostolus dicens : *Scientes quod non corruptibilibus argento, vel auro redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine, quasi agni incontaminati et immaculati Jesu Christi (I Petr. I, 18, 19)*. Unus igitur idemque mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, ipse pastor et ovis, ipse sponsus et sponsa, ipse sacerdos et victima, unus idemque et oblator muneris et munus factus est oblatoris, ut nec oblator a muneris qualitate descisceret, nec munus ab oblatoris merito discreparet. Qui si minus aliquid habuit humanæ naturæ, nec personam sumere pontificis, nec offerri potuit pro peccatis : in lege enim sacerdotio fungi non poterat, si quis homo (al. hominum) minus aliquid habuisset in se, nec vitiosum, vel imperfectum pecus ad sacrificium cuiquam licebat offerre : pontificem vero nostrum Jesum Christum esse quis ambigat, quem sub hac Paulus evidenter appellatione commendat : *Habentes autem (inquiens) Pontificem magnum, qui penetravit caelos, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem. Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris ; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno (Hebr. IV, 14, 15, 16)*. Ut autem humanæ naturæ hoc pontificatus officium demonstraret, adfecit : *Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis ; qui condolare possit his qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate. Et propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed quæ vocatur a*

^a Ita editi. At mss. Corbeiense et Victor. habent *judicanti se injuste*. Verum in ms. Corb. addita est (eadem forte manu) particula *se* et prior syllaba vocis

injuste. Ms. Port., *commendabat autem se judicanti injuste*.

Deo, tanquam Aaron. Sic et Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te (Hebr. v, 5). Quem tamen pontificem dicit per omnia similitudine absque peccato tentatum. Per quæ autem omnia tentatus fuerit, superius evidenter ostendit dicens: Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi. In eo enim quo (al. quod) passus est ipse et tentatus, potens est his qui tentantur auxiliari (Hebr. ii, 16-18).

CAPUT XIII. Alia ratio ex Paulo, quia Christus et in carne et in anima tentatus est.

Si ergo in eo que (al. quod) tentatus est tentatis auxilium donat, profecto in quo tentatus non est tentatis auxilium non ministrat. Quo conficitur ut hi qui Christo solum carnem humanam assignant, et animam denegant, in sola carne quorant auxilium Christi, in anima vero remaneant destituti: Filius Dei namque hoc adjuvat in homine, quod suscepit pro homine. Quod si et in anima et in carne promereri Christi delectantur auxilium, fatentur necesse est (sicut veritas habet) et in anima pariter et in carne tentatum. Et anima igitur humana, et caro simul est in Christo tentata. Quod si simul est in Christo et anima et caro tentata, simul est ab eo utraque suscepta; et si utramque dignatus est suscipere, utramque dignatus est sine debitatione salvare. Dignum namque fuit, nostræque saluti conveniens, ut Deus verus ex vero Patre solus substantialiter natus veram hominis quam ipse fecit animam carnemque susciperet, in utraque cum tentatore pugnaret, in utraque vinceret, ac deinceps in utraque tentatis subministraret auxilium, cum in utraque infirmis ac morituris victoriæ præberet exemplum. Illa quoque sententia sacramentum Mediatoris manifesto demonstrat indicio, quam ipsa veritas protulit, dicens: *Venit enim Filius hominis salvum facere et querere quod perierat (Luc. xix, 10)*. Attendamus igitur quid perierit terreni hominis lapsu, et agnoscamus quid quesitum fuerit hominis celestis adventu. Consideremus quid in se peccando (al. peccato) vendiderit servus, et apparebit quid suscipiendo redemerit Dominus. Attendamus quid latro in hominis seductione vulneraverit, ut clareat quid medicus in hominis susceptione sanaverit. Nonne ex carne simul animaque compositus præceptum Dei homo primus accepit? Quod si in utraque præceptum Dei cognoscitur accepisse, in utraque debuit obedientiam præcepti servare. Si autem in utraque fuit parendum præcepto, ab utraque admissa est transgressio: quoniam sicut est inchoatum animæ cupiditate peccatum, sic est carnali comestione perfectum: et ideo, quod totus homo reatum transgressionis admisit, totum sibi diabolus captivavit. Quod si totus tenebatur captivitatis vinculo, totus

A eguit liberatoris auxilio. Si autem totum debuit liberare pietas, totum debuit suscipere divina majestas. Totius ergo fuit hominis a Deo suscipienda natura, quoniam in toto fuit captivitas captivanda, et totum simul acquireretur de captivata captivitate victoria: et (al. ut), secundum prædicationis apostolicæ sententiam, captivam ducens captivitatem (*Ephes. iv, 8*), principatus et potestates traduceret confidenter, palam triumphans illos in semetipso (*Coloss. ii, 15*).

CAPUT XIV. Alia ratio a divisione per quatuor membra.

Ad extremum dicatur cur ab illa ineffabili divinitate non fuerit anima astuta suscepta cum carne? utrum a Deo non fuerit facta? An peccato non fuerit vitata? an carne viliores universalis medicina despexit (al. despexit)? An peccati vulnere sanciatam omnipotens curare nequivit (al. nequiverit)? Sed horum primum postremumque qui sentiunt, et adversus virtutem creatoris, et contra potentiam Salvatoris rebelles existunt, si vel aliquam creaturam putant a Deo non factam, vel ad salutem animæ conferendam potestatem dicant omnipotentis invalidam. Duobus vero mediis, nec peccatum considerant rationalis creature, nec meritum; non intelligentes carnem suam viliores esse non posse quæ vitam tribuit, carni, et illam gravius vulneratam, quæ per intelligentiam magis potuit resistere tentatori. Illa igitur omnipotens virtus, et pia sapientia, nec despexit velut extraneam quam a se noverat factam, nec sprexit sanandam quam sciebat gravius vulneratam, nec eam quam carne potiorum fecit a remedio salutis exclusit: sed sicut totum hominem diabolus decipiendo percussit, ita Deus totum suscipiendo salvavit: **§§** ut agnosceretur idem creature totius conditor et Redemptor, qui potuit et quod non erat facere, et quod dilapsum fuerat reparare.

CAPUT XV. Alia ratio, ex nomine Mediatoris, ut habeat in se totam naturam.

Cunctos præterea qui salutis esse cupiunt æternæ participes oportet agnoscere pariter et tenere non incassum hominem Jesum Christum Mediatorem Dei et hominum nuncupatum, nisi quia idem Deus totam in se naturam suscepit hominis, et idem homo totam in se habet substantiam deitatis (al. divinitatis). Nam quia per peccatum homo fuit separatus a Deo, inter Deum irascentem hominemque peccantem talis utique Mediatoris debuit intervenire persona, quæ ad propitiandum Deum homini totum verumque in se Deum de Deo natum haberet, et ad reconciliandum hominem Deo totum verumque in se de homine natum hominem contineret, atque ita ex utroque in utroque unus Christus esset, ut plenitudo deitatis susceptam non consumeret, sed proveheret hominem, et plenitudo humanitatis nec minoraret immensam, nec mutaret impassibilem deitatem: ac sic hominis natura, quæ mutata fuerat in deterius, per illum tota redintegraretur, quo nihil est melius.

ret; cæteri, debuit.

^c Editi habent *immensam*. Ms. Corb., *immensam*.

^a Ms. Corb., *toto*, forte pro *toti*. Supple *homini*.

^b Ed. cod. Basil. habet, *necesse erat ut interveni-*

Propterea se Mediator Dei et hominum plenum A Deum plenumque dignatus est hominem demonstrare.

CAPUT XVI. *Aliæ quoque rationes ex diversis Scripturæ locis.*

Quod si quis ambigit aut omnino non credit, eligat utrum sibi nomine an opere velit quod asserimus demonstrari: neque enim Scriptura sancta in uno eodemque Christo, aut Dei vocabulum prætermisit, aut hominis, evangelista dicente: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1, 1, 2). Et paulo post: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Ibid., 14). Illud utique Verbum carnem factum asserit, quod Deum esse superius memoravit, ut ostenderet eundem verum Deum ex Patre, qui est homo verus ex homine. Ostendit præterea in quo naturaliter sempiternum credamus ex Deo Patre, et in quo temporaliter ex homine factum hominem debeamus accipere, aliud in exordio, aliud in subsequentibus monstrans. *Æternitas igitur Filii Dei asseritur, dum Verbum Deus in principio prædicatur.* Verbum non dicit factum, quod ex Patre noverat genitum; ibi non est temporis nomen, ubi sempiternitas, nec initium potest habere, nec finem. Cum autem venit ad carnis vocabulum, tunc Verbum caro dicitur factum, ut agnoscamus eum qui factus non erat, sed natus de Patre semper erat, tunc fieri voluisse, quando quod fecerat, factus opus suum, dignatus est reparare. In hoc facto beatus quoque Paulus, sicut veritatem hominis, sic veritatem curavit temporis profiteri, dicens: *Cum autem venit plenitudo* 33 *temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus* (Gal. iv, 4, 5). Hoc ipsum, ubique prophetis (al. prophetis) congruens, apostolica servat auctoritas, ut factum prædicans Christum, et quid factus sit, et unde factus sit evidenter ostendat: ut agnoscatum rerum omnium Dominum sic formam suscepisse servilem, ut non aliunde, sed ex homine veram suscepit carnem. Dicit igitur David: *Mater Sion dicit: Homo, et homo factus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* (Psal. lxxxvi, 5). Ecce in uno Christo, sicut una persona indubitanter asseritur, sic veritas Dei atque hominis inconfusa monstratur: qui enim *homo factus est in ea, ipse fundavit eam Altissimus*. Huic dicto illud apostolicum prorsus est comparandum: *Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (Rom. ix, 5). Quod David dicit: *Et homo factus est in ea*, hoc Paulus firmat dicens: *Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem; quod autem David asserit: Ipse fundavit eam Altissimus, hoc Paulus sequitur, dicens: Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*. Testamentum Vetus concinit Novo; David Joanni concordat et Paulo. Quem verum hominem dicit David,

quis *Mater Sion dicit: Homo, et homo factus est in ea, eundem verum Deum credit et prædicat, quia ipse fundavit eam Altissimus: Quem verum hominem novit Joannes, audiens eum dicentem: Quæritis me occidere, hominem, qui veritatem locutus sum vobis* (Joan. viii, 40), eundem verum Deum monstrat, dicens: *Hic est verus Deus, et vita æterna*. Verum hominem Christum recognoscit, quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*, eundemque verum Deum ostendit, quia *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Quem verum sciebat hominem Paulus, quia voluntaria pietate factus est ex muliere Dominus hominis, et factus est sub lege Dominus legis (Galat. iv, 4) (sicut ipse testatur: *Quia misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege; et quia factus est ex semine David secundum carnem; et Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem*), eundem verum Deum confiteri non cessat, dicens: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*.

CAPUT XVII. *Objectio, quod Christus est caro factus, ergo anima caruit. Caro pro toto homine. Anima pro toto homine.*

Neque vero illud ex adverso nescimus opponi. Quod cum *Verbum caro factum dicitur, et Factus est ex semine David secundum carnem, et Quorum patres ex quibus Christus secundum carnem*, in supradictis locis ita quorundam carnalis sensus carnis nomine teneatur, ut, suscepta carne, non credatur Christus etiam rationalem animam suscepisse. Sed qui sic sentiunt minus attendunt id esse locutionis humanæ, qua nonnunquam totum significatur a parte. Noverint igitur in Scripturis sanctis aliquando carnis tantummodo nomine, nonnunquam animæ solius vocabulo, totum hominem demonstrari; cujus rei veritatem, non solum ex Vetere Testamento, verum etiam ex Novo 34 facile perdocebo. David carnis nomine totum significat hominem, dicens: *Exaudi, Deus, orationem meam, ad te omnis caro veniet* (Psal. lxxiv, 5). Quid est autem omnis caro, nisi omnis homo? Similiter ab eodem in alio psalmo dicitur: *In Deo sperabo, non timebo quid faciat mihi caro* (Psal. lv, 5). Et ut ostenderet quod carnis nomine totum hominem designaret, paulo post identidem dicit: *In Deo laudabo verbum, in Deo* (al. Domino) *laudabo sermonem, in Deo sperabo, non timebo quid faciat mihi homo* (Ibid., 11). His dictis Isaïæ quoque dicta concordant, cum Salvatoris nostri adventum in carne pronuntians, dicit: *Erunt prava in directa, et aspera in vias planas, et videbit omnis caro salutare Dei* (Isai. xl, 4, 5). Quid est autem omnis caro, nisi omnis homo? An forsitan exanimem sic elevabimus carnem, ut illi non dubitemus divinam tribuere visionem? In Novo quoque Testamento ipse humani generis creator et Dominus carnis nomine totum reperitur hominem nuncupasse, dum tribulationis extremæ prænuntians qualitatem, hæc discipulis loquitur: *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo,*

* Editi habent *Verbum*. Ms. Corb., *verum*.

aeque fiet : et nisi brevianti fuissent dies illi, non fieret **A** salva omnis caro ; sed propter electos breviabuntur dies illi (Matth. xxiv, 20, 21, 22). Animæ quoque vocabulo totum significari hominem Veteris ita ^a demonstrat series Testamenti, cum dicitur : Erant autem universæ animæ de Jacob quinque et septuaginta (Genes. xlii, 27). Rursus in eodem Testamento : Anima quæcumque deliquerit ante Dominum nolens, in omnibus præceptis Domini quæ non oportet facere, et fecerit unum de his : si quidem princeps sacerdos, qui unctus est, deliquerit, ne (al. nec) sic plebs faciat, offerat (al. offeret) pro delicto suo, in quo deliquit, vitulum ex bobus immaculatum Domino (Levit. iv, 2, 3). Ecce anima dicitur, et sacerdos unctus deinceps nuncupatur, ut cum animam audimus, totum simul hominem cognoscamus. Nec in Novo Testamento hujus significationis potuit deesse locutio : si quidem cum sancti Spiritus adventu firmatî discipuli, rejecta formidine, publicæ prædicationis auspiciantur officium, consummato Petri sermone, liber Actuum apostolorum, Luca narrante, sic continet : Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt ; et appositæ sunt in die illa animæ circiter tria millia (Act. ii, 41). Quisquis hic animarum nomine significatos homines nititur denegare, ostendat necesse est qualiter ab apostolis sine corporibus animæ credantur sacramentum baptismatis accepisse. Simile huic loco quiddam beatus quoque Petrus sic in sua ponit epistola : In diebus Noe, inquit, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est octo animæ salvæ factæ sunt per aquam (I Petr. iii, 20). Cum sit igitur manifestum Scripturarum more totum hominem, aliquando carnis, aliquando solius animæ vocabulo, designari, profecto monstratur, cum evangelista dicit : Verbum caro factum est, ^b nihil aliud intelligi debere nisi Verbum homo factum.

CAPUT XVIII. Mediator igitur Christus totum hominem suscepit. Propter duas in Christo naturas et homo Filius Dei et Deus Filius hominis appellatur. In Christo vera caro et vera anima.

85 Propterea utique Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus ab Apostolo prædicatur ; nam quia Deus erat Verbum, in eo quod Deus totum hominem suscepit pro nobis Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Verbum utique caro factum est in eo quod est una in Christo Dei hominisque persona : Habuit autem in nobis, quia in Christo vera totaque permanet divina humanaque substantia. Verbum enim habitans in homine, non est mutatum in hominem. Ubi autem maxime Verbum potuit habitare, quam in illa substantia quam ad suam imaginem fecit, hoc est, in anima illius hominis quem (al. quam) suscepit ? Quod propheticæ (al. prophetica) per Salomonem spiritali gratia cernimus intimatum, cum dicitur : Anima justî ^c sedes est sapientiæ (Sap. vii, 27). Nam, ut ostendatur Christus in animæ substantia specialiter habitare, Paulus nobis porrigat suæ attestationis in veritate subsidium, qui dicit : Hujus rei

A gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur : ut det vobis secundum divitiis gloriæ suæ, virtute corroborari per spiritum ejus in interiore homine ^d habitare Christum per fidem in cordibus vestris (Ephes. iii, 14, 15). Ecce et animam nominat, et cor appellat, ubi Christum habitare confirmat. Unde liquido cognoscitur Verbum Deum totum hominem suscepisse, cum probetur habitationem Filii Dei in anima magis quam in carne monstrari. Hujus inseparabilis veritas sacramenti, quo totum hominem suscipere dignatus est Deus, et totus in Deo monstratur homo manere susceptus, et id quod de homine naturaliter est Filium Dei, et id quod de Deo Patre naturaliter est Filium fecit hominis appellari, dicente angelo ad Mariam : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi vocabit te : ideo quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei (Luc. i, 35). Marci quoque non discordat assertio, tale scilicet Evangelio suo ponentis exordium : Evangelium Jesu Christi Filii Dei (Marc. i, 1). Nathanael quoque de quo dixerat : A Nazareth potest aliquid boni esse (Joan. i, 46) ? non cunctatur Dei Filium appellare : Rabbi, inquit, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel (Ibid., 49). Ubi Jesus, ut plenum pietatis suæ mysterium demonstraret, non solum id quod de Patre naturaliter semper est libenter audivit, sed etiam quod ex muliere misericorditer factus est evidentissime prædicavit, dicens : Amen, amen dico vobis, videtis cælum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis (Ibid., 51). Propter hanc in Christo unitatem personæ, et inconfusam veritatem divinæ humanæque substantiæ, unus idemque Christus, et Puer ab Isaia dicitur, et Filius ac Deus pariter prædicatur, sicut inquit : Puer natus est nobis, filius datus est nobis ; cujus principium super humeros ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, ^e Deus, **86** Fortis (Isai. ix, 6). In uno Christo non sunt duæ personæ, ut alius puer, et alius Deus fuerit nuncupatus ; sed in una persona est Deus plenus, et homo perfectus, quia substantialiter aliud puer, et aliud Deus, cum tamen personaliter non sit alius puer, et alius Deus. Unus enim Filius et puer, et Deus, quia puer, qui natus est nobis, et idem filius qui datus est nobis, vocatur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis. Hic tamen puer, sicut veram carnem, sic et veram habuit animam, ut illa vera divinitas totam hominis et renovandam suscipere, et susceptam posset renovare naturam, sicut superius est, Luca testante, monstratum : Quia puer, id est Jesus, proficiebat ætate et sapientia et gratia apud Deum et homines (Luc. ii, 51). Propterea in se nec carnis nomen, nec animæ, Dominus ipse prætermisit ostendere, carnem quidem se habere verissimam monstrans, cum dicit : Quod nascitur de carne, caro est (Joan. iii, 6). Cujus plena veritas operum

^a Ita editi, at ms. Corb. habet demonstratur serie.

^b Aberant ab editis hæc verba usque ad finem capituli ; sed restituta sunt ex ms. Corbeiensi.

^c Antwerp. et Colon., sedes esse. Basil., sedes est.

Ms. Corb., sedes sapientiæ.

^d Basil., et habitare.

^e Ant. et ms. Corb., Deus, Fortis, Colon. et Basil., Deus fortis.

quoque manifestatione resplendit, cum infans natus non solum canis involvitur et angusto præsepi concluditur, sed etiam, circumcisionem suscipiens, carnem veram habere monstratur. Præterea etiam post resurrectionem discipulos canctantes informat, dicens: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (Luc. xxiv, 39). Animam quoque se suscepisse cum carne, nec nomine cessavit intimare, nec opere, dum dicit: *Animam meam pono pro vobis meis* (Joan. x, 15); et *Anima mea turbata est* (Joan. xii, 27); et cætera, quæ infans ostendentur. Hanc animam non sine intellectu rationali susceptam a Christo per Isaiam sic divinum demonstrat oraculum: *Ecces intelliget Puer meus et exaltabitur, et magnificabitur vehementer*.

CAPUT XIX. *Ultima ratio ex Actibus apostolorum de vera carne et anima Christi.*

Et quanquam multa supersint quibus nostra firmetur assertio, tamen, quoniam ad finem libelli æreia orationis nostræ festinat, de Actibus quoque apostolorum evidentissimum hujus sacramenti indicem beati ponemus apostoli Petri sermonem, quem de illa mirabili nostri spiritualis ebrietate ructavit. Hic (al. Hinc) etenim, cum, ex auctoritate divina Judæos informans, ^a Davidicum posuisset eloquium, quod divinitus edoctus ex Christi persona cecinerat, dicens: ^b *Providebam Dominum coram me semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear, Propterea jocundatum est cor meum, et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescet* (al. *requiescit*) *in spe, Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me jocunditate cum facie tua* (Psal. xv, 8-10). Quod testimonium psalmi cum beatus Petrus commemoraret, ut hoc de Christo manifeste dictum ostenderet, secutus adiecit: *Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam et defunctus est, et sepultus est, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum 37 diem. Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, c providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelicta est anima ejus in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem* (Act. ii, 29-31). Hoc equidem testimonium propterea præsentis loco duximus inserendum, ut evidens nominum rerumque distinctio carnem simul et animam doceret in Christo. Cæterum opportunior ei suus exhibebitur locus, cum de mysterio loquemur dominicæ passionis (*Infra, lib. iii, cap. 22, 23 et 24*); ubi etiam illud quod dixit: *Tristis est anima mea usque ad mortem; et Nunc anima mea turbata est; et Majorem hac dilectionem nemo habet*

^a Ita ms. Corb.; et editi, *Davidis tamen posuisset*.

^b Ms. Corb., *Prævidebam*.

^c Ms. Corb., *prævidens*.

^d Ita ms. Victor et Corb.; et editi habent con-

A *quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis; speramus ita, Domino adjuvante, tractanda, ut appareat veram in Christo carnis animæque substantiam, non solum vocabulis, verum etiam manifestis naturalium effectuum indicis demonstratam.*

CAPUT XX. *Epitologus primi libri, de divina et humana natura Mediatoris, in una persona. Argumentum subsequendum duorum librorum.*

Proinde, si veritas nostræ salutis in Salvatore creditur, consequenter in uno eodemque Mediatore Dei et hominum hominæ Christo Jesu divinæ humanæque substantiæ indivisa et inconfusa perfectio non negetur; quoniam Dei Filius, de Patris substantia genitus, nec sempiternitatem divinæ naturæ perdidit, dum hoc quod erat temporale pro temporalium æterna salute suscepit; nec dominio naturalis ac veræ divinitatis caruit, qui veritatem formæ servilis acceptam interminabili et inamissibili dominio sublimavit; nec vera virtus, cum nostram infirmitatem susciperet, infirmari potuit, quæ vitium infirmitatis ab infirmo submovit; nec imperfectus esse potuit, qui perfectionem imperfecto concessit; nec localiter ad infernum divinitas Christi descendit, quæ siue mole sic ubique tota consistit, ut licet ea carere nullus locus possit, localiter tamen eam locus nullus continere non possit. Est enim illa Dei vera infinitaque substantia ineffabiliter in singulis creaturis tota, et in omnibus tota; non minoratur in minimis, nec augetur in magnis; non concluditur tempore, non circumscribitur quantitate, non initio coepta, non termino finienda: a qua totus homo, et creatus est ad justitiam, et sine peccato susceptus est post ruinam. Nunc igitur, quoniam de sacramento Mediatoris (quantum ipse, qui Verbum Patris est, gratiæ suæ donæ (al. donæ) concessit) disputationis veritas nihil dereliquit ambiguum, quæ unus idemque Christus tantam naturaliter habere deitatem ex Patre et totam hominis naturam habere monstraretur in hominæ, illud est deinceps providendum, quod nonnullos carnaliter quæ divina sunt cogitantes, eo gravius conceptæ falsitatis error^d offundit, quod divinitatem Christi, aut localiter de celo venisse, aut ad infernum descendisse localiter fateantur; quicquid etiam Christum in carne passum firmare non dubitant, etiam divinitate compassum. Harum ergo rerum demonstrandæ (quantum sat erit) veritati singulos^e deputavi curare libellos, ut alter immensam Filii Dei 38 divinitatem ostendat; tertius vero mysterium dominicæ passionis manifestissima rerum claritate contineat. Hunc itaque primum libellum, servata disputandi temperies claudat, ut ad ea quæ sunt deinceps disputanda Deus nobis ostium sermonis aperiat.

fundit.

^e Forte legendum *curam deputare*, vel potius *deputavi libellos*.

LIBER SECUNDUS.

DE IMMENSITATE DIVINITATIS FILII DEI.

CAPIT. PRIMUM. *Incomprehensibilitas Trinitatis divinæ. Essentia infinita. Homo, cum plene quod in se est non cognoscatur, Deum super se multo minus cognoscere potest.*

Quoties humana conditionis infirmitas semetipsam protinus cognitura fines molitur aliquatenus suæ parvitatæ excedere, atque, celestis illuminationis prægnata conceptu, Conditoris sui ac Redemptoris inquisitionem cœperit parturire, sola (al. solo), quantum arbitror, immutabilis illa sempiternitas Trinitatis reperitur incomprehensibilitas digna miraculo, quæ sic excedit omne quod cogitare vel aspera possumus, sicut superat omne quod sumus. Hoc nobis divinarum series voluminum veridica protestatur, Isaiâ dicente: *Non enim cogitationes meæ cogitationes vestræ, neque viæ meæ viæ vestræ, dicit Dominus. Quia sicut exaltantur cæli a terra, sic exaltata sunt viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris (Isai. LV, 8, 9).* Quæ ergo humana disciplina peritia? quæ vivacitas animi? quæ cordis sagacitas, illius essentia (id est Trinitas, quæ unus verus et solus est Deus) contingeret arcandum? quæ nec cœpit esse, nec desinit; in cuius substantia nihil est quod non fuit, nihil potest non esse quod fuit; cuius nihil loco concluditur, quia totum immensum; nihil initio prævenitur, quia totum est sempiternum; quæ se hoc præsertim indicio sempiternam, increatam, immutabilemque monstravit, cum ex nihilo, id est ex eo quod non esset creare potuit quod fuisset; quæque rationalis creaturæ suæ partem hoc præ ceteris gratiæ privilegio sublimavit, ut munere sibi æternitatis et rationis indulto, **29** hinc liquide sui creatoris ac reparatoris essentiam sine initio prorsus esse non ambigeret, cum se, quamvis non sine initio factam, nunquam tamen omnimoda consumendam abolitione deinceps cognovisset. Hinc etiam protinus moneretur quanto infinitatis atque incomprehensibilitatis culmine creatrix omnium virtus et sapientia modum creaturæ intellectualis excederet, cum ipsam rationalem creaturam plena suæ comprehensibilitatis agnitio, creatori quidem comprehensibilis et finita, sibi tamen incomprehensibilis atque infinita, lassaret: ut cum naturæ suæ investigationem, quæ extra se non est, et intimam sibi careret et occultam, ita ut cum supra se non sit, atque in se sit, totam se sicut est, vestigare non possit, eo magis pavescens, admiransque superuæ infinitatis magnitudinem, omnes intelligentiæ terminos excedentem, cuius pars (sicut Paulus dicit) *superat omnem intellectum (Phil. II, 7)*, cuius etiam *judicia abyssus multa (Psal. xxxv, 7)*, solo se ad cognitionem Altissimi humilitatis ascensu respiceret provehi, a quo superbes cogitationis casu quondam meruit segregari.

CAPIT. II. *Non potuisset angelica natura hominem reparare, quia et ipsa cecidit.*

Sed hoc nunquam prorsus aggredi posset, si vel

• Ms. Victor., *propria stabilitate.*

A exemplo vel auxilio caruisset. Inquirendus ergo fuit unus cujus esset reformanda munere, informanda lumine, confirmanda virtute, ut (al. aut) æqualitas æterna justificaret impiam, instrueret insciam veritas, virtus firmaret invalidam. Sed hoc nunquid posset homo per solum hominem, aut in solo quolibet homine reperire? Nullo modo. Quis enim homo posset existere medicus humani vulneris, cum omnes in radice vitiata communio circumplecteretur vitii naturalis? vel qualiter posset per se solum medellam vulneratis afferre, cuius ortus teneretur in vulnere? quoque modo beneficentiæ largitor universalis existeret, quem alienæ opis indigum natura monstraret? Veræ igitur salutis exhaustus homo divitiis, et perenni honorum possessione privatus, forsitan angelico fuit juvamine sublevandus; ut ille qui domus luteæ feculentus ergastulo ad facultatem purioris vitæ nequivisset aliquatenus aspirare, gratia juvaretur opitulationis angelicæ, quæ pristinae offensionis deposuisset illuviem, et amissa dudum puritatis resumeret dignitatem. Verumtamen nec angelico poterat hoc reparationis munus adipisci subsidio. Angelica quippe natura tunc homini reparando aliquatenus esset idonea, si cadendi mobilitate nunquam naturaliter fuisset obstructa: cum vero se juvaminis egenam consubstantialis ruinæ documento testetur, profecto cognoscitur multo minus ad humanam posse redintegrationis efficaciam redundare, quæ propria nequeat stabilitati sufficere. Suis autem ad custodiam sibi sat esse viribus non incongrue credendum, si nulla pars ejus in deterius laboraret. Unitas enim naturalis, universitatem circumplexa natura angelicæ, tota procul dubio maneret impassibilitatis firmamento subnixâ, si passioni non esse posset obnoxia, nec unquam pateretur in reliquo quod perpeti non posset in toto. Cum vero quadam parte ejus **30** de cœlesti beatitudinis culmine in imam perpetuamque cernitur devoluta miseriam, beata Petro dicente: *quia Deus angelis jacentibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferni tradidit, in judicio puniendos reservari (II Petr. II, 4)*, profecto cognoscitur uniformi cunctos opprimi potuisse ruinæ consortio, nisi quos vellet a casu prævitiæ virtus illa defenderet (al. defendere), quæ solâ naturaliter mutari depravarive non posset.

D **CAPIT. III.** *Sola virtus divina et hominem reparavit, et angelum custodivit. Christus virtus et sapientia Patris. Christus est naturaliter Deus, immensus, ultimus, sempiternus. Sic Pater est in Filio sicut Filius in Patre.*

Ipsa igitur etiam homini reparando fuit necessaria, quia non alia stantem angelum a ruina potuit custodire, nisi illa quæ lapsum hominem post ruinam potuit reparare. Una est in utroque gratia operata; in hoc ut surgeret, in illo ne caderet; in illo ne vulneraretur, in isto ut sanaretur. Ab hoc infirmi-

tatem repulit, illum infirmari non sivit; illius esca, A istius medicina. Hunc autem quisquis sanum sapit, Filium Dei esse non ambigit, qui est *virtus et sapientia Patris*: sapientia quæ cuncta disposuit, virtus quæ omnia creavit; sapientia quæ illuminat, virtus quæ adjutorium præstat; sapientia, quia immutabilis; virtus, quia insuperabilis. Qui omni creaturæ suæ per infinitam potentiam naturalem semper adest, et immensus nunquam deest; qui hoc naturaliter in se habet esse quod Pater est, et ideo potuit et angelum in superioribus stabilire, et pro reparatione lapsi hominis ad inferiora descendere, sicut ipse testatur, dicens: *Descendi de caelis, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit a Patris* (Joan. vi, 38). Hunc quidam (al. quidem), cum audiunt descendisse, descensionem ejus affirmare nituntur localem, quia nesciunt Dei, sicut oportet, considerare virtutem, nec valent agnoscere sic pro homine Deum hominem factum, ut accepta hominis forma maneret immutabilis divina substantia; nec sic intelligunt temporaliter natum, ut semper fuisse teneant sempiternum. Hi sunt qui etiam considerare contemnunt qualiter descenderit, cum perseveraret immensus, vel qualiter humiliatus sit, qui maneret altissimus. Si enim ejus natura quaeratur, est essentialiter Deus, quia *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Est etiam sempiternus, quia *sempiterna Dei virtus est, atque divinitas* (Rom. i, 20). Est immensus, quia de ipso Jeremias dicit: *Magnus est, et non habet finem, excelsus et immensus* (Bar. iii, 25). C Et paulo post, ut hæc de Filio se dixisse demonstraret, adjecit: *Hic Deus noster, et non aestimabitur alius ad eum. Advenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. b Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (Ibid., 36, 37, 38). Altissimum vero quis audeat Dei Filium denegare? de quo David dicit: *Mater Sion c dicit: Homo, et homo factus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* (Psal. lxxxvi, 5). De quo etiam Zacharias, nascente Joanne, sic prædicat: *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini, d parare vias ejus* (Luc. i, 76). Si ergo docetur esse naturaliter Deus, si immensus, 91 si altissimus, si est etiam sempiternus, dicatur quid melius Deo, quid majus immenso, quid superius altissimo, quid antè sempiterno? Deus igitur non discrepat a Patre, immensus non caret Patris æqualitate, nec celsitudine privatur altissimus, nec est origine posterior sempiternus. Nam quia in Deo Patre nihil potest esse mutabile, ex Deo natus est Deus; quia nihil locale, ex immenso processit immensus; quia in Deo humile aliquid non est, altissimum generavit altissimus; et quia initiatum nihil in Deo poterit reperiri, sempiternum protulit sempiternus. Generatio illa non aliquam (al. nullam) separationem Patris Filiique monstravit, sed errorem confusionis

exclusit, ne eum, quem cum Patre unum audiremus, natum minime crederemus. De Deo Deus potuit nasci, sed immensus ab immenso non potuit segregari. Natus enim exstitit, non abscessit: talis est enim illa divina inenarrabilisque nativitas, ut quem Pater genuit ex se, haberet in se. Hanc fidei regulam per Isaiam nobis unitas ipsius veræ divinitatis ostendit, memorato propheta dicente: *Quoniam in te est Deus, et non est Deus præter te. Tu enim es Deus, et nesciebamus, Deus Israel Salvator. Erubescant et pudebunt omnes qui adversantur ei, et ibunt cum confusione* (Isai. xlv, 16, 17). Qui autem Filio Dei adversantur, nisi qui Patrem in ipso, et ipsum in Patre, per unitatem naturalem denegant esse, atque Patrem et Filium per naturalem diversitatem audent perfidæ infidelitatis vitio separare? Sic est enim Pater in Filio sicut est Filius in Patre; unitas ibi naturalis sic æqualem demonstrat utrumque, ut immensus immensum gigneret, et immensus ex immenso genitus immensitatis paternæ nihil minus haberet.

CAPUT IV. Pater per Filium omnia fecit.

Quæso, regnator inclyte, ne ista quæ de Deo loquimur corporaliter existimes cogitanda. Superat, qui fecit, cuncta quæ fecit. Cujus est substantialiter sine initio esse, solius est substantialiter sine initio genuisse; cujus est per ineffabilem immensitatem totum implere quod fecit, ejus est per unitatem naturæ totum Filio inesse, et totum Filium in se semper habere, quem genuit. Si non omnia Filium cum Patre disposuit, non est sapientia, quæ dicit: *Cum pararet cælum, aderam illi, et cum segregabat sedem suam super ventos: quando fortes faciebat sursum nubem, et cum stabiles ponebat fontes sub cælo* (Prov. viii, 28, 29); et inferius: *Quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram apud eum disponens*. Quod si sapientia Patri cœterna non creditur, necesse est ut etiam Deus in dispositione cœpta mutabilis prædicetur. Si non cuncta fecit Filius, nec virtus debeat appellari, nec manus. Et ubi est quod per prophetam dicitur: *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum: quam domum ædificabilis mihi dicit Dominus? aut quis est locus requietionis meæ? Nonne manus mea fecit hæc omnia* (Isai. lxxvi, 1, 2)? Nam et evangelista dicit: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. i, 3). D Si alicubi deest Filius, immensus non est; si non eum 92 Pater corde ructavit, Verbum non debet dici; si de utero Patris, hoc est de substantia Patris, non est genitus, falso (quod absit) nomine verus Deus dicitur, de quo testatur Joannes quia *hic est verus Deus, et vita æterna* (I Joan. v, 20). In principio quoque erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hic sempiternitas ostenditur, hic immensitas invenitur, hic essentialis natura monstratur. Nam quod in principio erat, nunquam non erat, quia semper erat; quod vero apud Deum erat, locale non erat, sed immensum erat,

a Ms. Corb., Pater.

b Editi, Colon. et Ant., Posthac.

c Colon. et Basil., dicit.

d Ms. Corb., præparare.

e Editi alicui.

quia cum Deus localis non sit, Verbum, quod *apud Deum erat*, in loco non erat; quod autem Verbum Deus erat in unitate naturæ et nominis veritate, hoc utique erat quod ille Deus erat apud quem *Verbum Deus erat*.

CAPUT V. *Objectio de eo quod dicitur, In principio, et non ante principium erat Verbum. Christus principium et finis. Vita æterna Christus. Quomodo veritas catholica Christum principium et finem intelligit.*

An forte, quia in principio erat audivimus dictum, aliquid Filio existendi audebimus (al. audemus) assignare principium, et ideo sine initio natus esse non creditur, quia Joannes non eum ante principium, sed in principio fuisse testatur? Absit ut hæc insulsa cogitatio cujusquam mentem sapientis attingat (al. contingat)! absit ut hæc in quolibet lethalis perfidie contagio puritatem Christianæ religionis inficiat! Quis enim non consideret illud digne principium dici quod nullo potuit principio præveniri? Nam quidquid ante quodlibet principium cogitare volueris, hoc necesse est verum principium fatearis. Et quoniam semper cogitando principium, nullus invenit terminum, propterea illud est dicendum vere principium, quod est essentialiter sempiternum. Hinc est profecto quod ipse Filius volens Judæis immensitatem sempiternitatis suæ certa prorsus manifestatione monstrare, interrogantibus quis esset respondit: *Principium, quod et loquor vobis* (Joan. viii, 25). Sed forsitan eo quod est principium dictus, magis putabitur initio existendi subjectus. Quod si ex hoc vocabulo quisquam molitur præjudicium struere veritati, ut quem principii cognoscit vocari nomine, quoddam principium nativitatis existimet habuisse, dabit profecto etiam Patri (quod nefas est) aliquid existendi principium, quem cum Filio principium cognoscimus nominatum, sicut ipse dicit: *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te*. Quid autem respondebit, qui de principii nomine asserit Filium nativitatis habere principium?

Quod si quis, pro eo quod principium dicitur, nativitatem Filii habere credit initium, consequens est ut ipsum Filium, pro eo quod finis dicitur, finem quoque asserat habiturum: nam ipse Dominus, interrogantibus Judæis, principium se esse firmavit, dicens: *Principium, quod et loquor vobis*. Paulus vero Christum finem nominat, dicens: *Finis enim legis Christus ad justitiam omni credenti* (Rom. x, 4). Ipse quoque de se Dominus: *Ego sum alpha et omega, initium et finis* (Apoc. i, 8). Quod si pro eo quod principium dicitur, asseritur ceptus, etiam pro eo quod finis dicitur, putetur etiam finiendus. Et ubi erit Joannis illa ructatio, quam **93** de pectore vivi fontis^b bibeat? *Scimus quia Filius Dei venit, et dedit nobis intellectum, ut cognoscamus verum, et simus in vero Filio ejus Jesu Christo: hic est verus Deus, et vita æterna* (I Joan. v, 21). Quam vitam necesse est ne-

get æternam, quisquis asserit defuturam. At ipse qui est verus Deus et vita æterna, justos dicit ituros in vitam æternam. Quomodo ergo justorum vita æterna erit, si vita ipsa æterna quandoque non erit? aut, ut quid hic labor sanctæ conversationis et continui adversus tentamenta certaminis toleratur, si præmium victoribus quandoque tolletur? Hæcine est laudabilis in sanctis totius cursus intentio? propterea corpus suum castigant, et servituti subjiciunt? ob hoc se non in incertum præsumunt currere, et pugnantes sciunt se non aerem verberare (I Cor. ix, 26)? ideo sibi noverunt non esse colluctationem adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitia in caelestibus (Ephes. vi, 12)? Idcirco leoni rugienti, et indefesso circuitu quærenti quem devoret (I Petr. v, 8), resistunt fortiter in fide; ut postquam hic in tribulatione patientes vixerint, consumpta quandoque divinæ promissionis seductoria magis retributione quam vera, aut misere vivant, aut omnino non vivant? Vita namque Christus dicitur, sicut ait: *Ego sum via, d veritas et vita* (Joan. xiv, 6). *Initium et finis* Christus dicitur, quia similiter ipse dixit: *Ego sum alpha et omega, initium et finis* (Apoc. i, 8); hæc autem vita, si, eo quod initium dicitur, initio nativitatis putatur subdita, consequens est ut eo quod finis dicitur quandoque putetur finaliter abolenda. Qualiter vero sine fine victuri sunt quibus vita æterna dabitur, si vitæ ipsius æternitas finietur? Quod si hæc omnino absurda sunt, consequenter veritas est catholice atque apostolice fidei retinenda, quæ sicut Christum propterea finem nominat, quia non solum in illa substantia qua natus est naturaliter sempiternus ex Patre, sed etiam in ea quam in tempore sumpsit ex matre credit sine fine perpetuum, sic eum ideo juste prædicat veraciterque principium, quoniam in divina quam habet substantia genitori semper asserit coæternum. Non autem ambigitur vero principio nihil anterius, vero fine nihil posterius inveniri. Principium igitur Christus, quia sempiternus omnia præcedit; finis Christus, quia perpetuus universa concludit; principium Christus, quia ipse inchoavit perficienda; finis Christus, quia ipse perficit inchoata; principium Christus, quoniam ab ipso habent quæ non fuerunt ut sint; finis Christus, quoniam ab ipso habent quedam quæ esse cœperunt ut semper sint.

CAPUT VI. *Objectio de Melchisedech quod dicitur sine patre et sine matre. Christus rex justitiæ et pacis. Christus sine matre, ut Deus; sine patre ut homo. In una Christi persona gemina nativitas.*

Quid autem hinc dubitationis creditur derelictum, cum in Melchisedech (qua [al. qui vel quia] Christi futuri pontificis typum gessi) unius ejusdemque Dei et hominis Christi personam significatam demonstraret Apostolus, ostendens eam, et secundum divinam substantiam sine initio **94** sempiternam, et secun-

^a Ms. Corb., principio.

^b Basil., biberat.

^c Editi, Hæc inest.

^d Ms. Corb., et veritas

^e Ms. Corb. et Victor., ostendens eum.... sempiternum.... perpetuum.

dum servilem formam, quam in tempore accepit, sine fine perpetuam. Sic idem igitur gentium doctor loquitur ad Hebræos: *Hic etenim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abraham regresso a cæde regum, et benedixit ei, cui decimas omnium divisit Abraham. Primum quidem, qui interpretatur rex justitiæ, deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum* (Hebr. vii, 1, 2, 3). Posset utcumque in hoc forsitan testimonio quidquam contradicatio renitentium, super hujus Melchisedech persona, tanto luminis veritatis opponere, si esset credendum quamlibet creaturam sine initio naturaliter exstitisse. At cum clareat omnem omnimodis creaturam, ut potest præsus ex nihilo factam, initio non carere, cujus origo sola Creatoris voluntate et potestate, quando faciendam judicavit, qui mutabilium operum dispositionem semper immutabilem habuit, substituta cognoscatur ex nihilo, quæ tamen nunquam fuerit priusquam initio creationis exstiterit, nullatenus accipitur quod Melchisedech, aut ex patre fuerit matremque non genitus (quod est hominis primi) aut initio existendi naturaliter careat, quod solius est Dei. Ille itaque figure hujus retinet naturaliter veritatem, qui in utroque nativitate mirabilis, nec usquam veritate naturalis caruit originis, et in utroque mirabiliter natæ est singularis. Quis est enim rex justitiæ, nisi rex noster Christus, qui factus est pro nobis peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso? Quis est etiam rex pacis? Nomen ille qui ait: *Pacem inquit do vobis, pacem meam dimittite vobis* (Joan. xiv, 27)? *Ipse est enim pax nostra, qui facit utraque unum* (Ephes. ii, 14). Ad ipsam propheta clamat: *Domine Deus noster, pacem tuam da nobis. Omnia enim dedisti nobis, Domine Deus noster, posside nos: Domine, præter te alium non norimus, nomen tuum nominamus* (Isai. xvi, 12). Matrem quoque non habuit Christus Dei Filius in Dei substantia, quam semper habet ex Patre. Bursus idem patrem in hominis natura non habuit, quam ex sola matre suscepit. In veritate namque utriusque nativitatis singularitatem servavit, et parentis, et prelis: ut quamvis prius de solo Patre, postmodum de sola Virgine nasceretur, unus tamen idemque fuerit qui et prius de Patre, et postmodum sit natus ex Virgine: ut in unius veri Dei verique hominis Christi miro atque ineffabili sacramento nec naturalis genito defuisset ex gignente substantia, nec geminaretur in gignente genitive persona, licet in uno Christo veritatem Dei et hominis naturæ a veritate inconfusa servaret, unam tamen in Christo personam utriusque naturæ indivisa veritas exhiberet, ut nec gemina nativitas unius Christi videretur geminare personam, nec per-

sonæ unitas, aut Dei in nomine, aut hominis in Deo, veram posset abolere substantiam. Et licet utraque vera in uno Christo substantia naturalem in se testetur, et originis nativitatem, et nativitatis originem, mysterii tamen pietas mirabilis permanens, quandam divinæ illius et ineffabilis generationis, quæ initium non habet, in hæc quoque humana generatione certam nobis intelligentiæ lineam demonstravit: nam qui semper Deus ex Deo, 95 idem temporaliter ex homine Deus et homo; et in quo naturale paternæ substantiæ plenitudinem nativitas sempiterna possedit, in eodem plenam hominis naturam veritas naturalis exhibuit. Filius enim Dei, ut nostrum ex visibilibus ad invisibilia proveheret intellectum, veritatem in se demonstravit humanæ naturæ, ut consequenter crederetur ex veri Dei natura Deus verus naturaliter exstitisse, quem verum hominem naturaliter natum constaret ex homine.

CAPUT VII. *Temporalis Christi nativitas ducit in cognitionem æternæ. Immensa Christi majestas, quia sempiterna nativitas. Non fuit locus ante Filium Dei in quo nasceretur. Nec fuit ullus locus Verbo coæquævus.*

Initium quoque nativitatis in natura hominis Christus habuit, in qua sine initio non potuit mater esse quam genuit; ut agnosceretur, naturæ veritate recognita, nullum divinæ nativitatis initium habuisse, ubi sempiterno Patri, sicut initium existendi nullum fuit, sic nulla nativitas initiatæ generationis accessit. Ita namque utriusque in se Christus Jesus demonstravit substantiæ veritatem, ut sicut in hominis Christi substantia, salva prærogativa singularis illius dignitatis, hoc substantialiter invenitur, quod naturaliter constat in homine; sic in eodem Deo Christo hoc substantialiter esse credatur, quod naturaliter subsistit in Patre: ut cum in homine Christo videtur veritas hominis, in eodem Deo Christo cognoscatur paternæ veritas delatatis; et cum ista nativitas invenitur initio subdita, quæ ex temporali homine substantialis temporaliter exstitit, illa quoque sine initio credatur esse nativitas, quæ de sempiterno Deo d substantialis ac sempiterna subsistit. Ipse igitur sine matre in divina substantia, quæ est ex solo Patre, naturaliter genitus; ipse sine Patre, fructus inviolatæ Virginis, quam complexus non contigit maritalis; ipse sine genealogia, de quo scriptum est: *Generationem ejus quis enarrabit* (Isai. liii, 8)? ut cum in generatione vera Filii Dei fides nobis cognitionem præstat, sermonem vero sempiternitas superat, in eo quod fidei constantia credulitatis firmamento nutritur (at. nititur), sermonis vero audacia fideli timore comprimitur, divinæ generationis vera naturalisque sempiternitas agnoscat. Nam quia divina utique naturaliter vera est, quia in Deo vero nihil est falsum; quia vero nec cœpta est, nec creata, sicut omnem cœptæ creatæque naturæ superat cogitationis

^a Ita ms. Corb. et Victor.; at editi habent naturæ ritus.

^b Colon. et Ant., in hoc.

^c Aberat ab editis initium, restitutum est ex mss. Corb. et Victor.

^d Ms. Corb., substantiæ sempiterna.

^e Ms. Victor., qua.

^f Colon. et Basil., enarravit.

^g Basil., fundamento.

indaginem, sic omnem supergreditur eloquii facultatem. An forsitan quod de Dei pace apostolicæ auctoritatis veritate percipimus, de ejus generatione prorsus accipere dubitamus? cum nobis Paulus beatissimus dicat: *Pax Dei, quæ exsuperat omnem intellectum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Jesu (Philip. iv, 7)*. Cujus ergo pax, licet omnem superet intellectum, verè tamen, sempiterna naturalisque creditur; eus ejus generationis, quæ superat omnia prorsus eloquium, naturalis veritas et infinita sempiternitas abnegetur? Ubi ergo sempiterna pax est, credatur etiam sempiterna natiuitas; et cujus est credenda sempiterna natiuitas, non negetur immensa maiestas, nullo quippe naturali fine concluditur, quod natiuitatis initio non tenetur; et ideo immensa prorsus agnoscat illa substantia, quæ est natiuitas non completa, sed vera. Nam quod aliquo describitur fine, necesse est ut loco teneatur aut tempore. Quomodo autem fecisse tempus et locum creditur, si loco ipse temporis subdatur? Nam per ipsum opus factus est locus, quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. 1, 3). Per ipsum quoque factum tempus agnoscitur, de quo Paulus dicit: *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et sæcula (Hebr. 1, 1, 2)*. Non est ergo localis per quem factus est locus, nec temporalis per quem factum est tempus: nam si localis ipse locum fecit, et certum est omne locale in loco esse; consequenter intelligitur quod prius in loco fuerit, et sic locum creare potuerit. Sed hic locus, in quo fuisse Dei Filius dicitur, quero utrum Filio anterior, æqueusve credatur? Sed si aliqui anteriorem Filio existimant locum, videant in quod barathrum nefariæ assertionis incurrant, cum rerum omnium operatori materiam cujuslibet operis anteponunt. Cumque Joannes omnia per ipsum facta commemoraret, nullam (quod absit) in se habuisse dicendus est veritatem, si quodlibet opus præcessit opificem. Quomodo enim locum facere potuit, ante quem esse, vel sine quo esse, si ita est factus, ipse non potuit? Tunc deinde sollicita consideratione pendant quoniam sempiternitatis infinitatem loco videntur dare, quam Filio Dei conantur adimere. Nam si propterea Filium Dei non sine initio natum asserunt, quia dicit evangelista: *In principio erat Verbum*, et non dicit, ante principium erat Verbum; isti qui locum ante Verbum fuisse asserunt, ante principium quoque fuisse necesse est fateantur; quoniam id quod fuisse putant ante Verbum, hoc existimant non habuisse principium. Si autem principium non habuit locus, ipse est sempiterno Patri sine dubio cœternus. Et quoniam sempiternum distare non potest sempiterno, talis hanc impietatem profecto consequitur absurditas, ut aut localis putetur Deus, aut locus hoc credatur esse quod Deus, aut

A ipsum locum aliquod existiment esse sine Deo principium, quod sempiternitate sui naturaliter perseveret infectum. Sed quoniam hæc non sine impietate creduntur, idcirco non solum Filio anterior, sed nec æqueusve dicendus est locus. Per quem enim omnia facta sunt (Psal. cxlviii, 3), huic facta quælibet antefieri conferrive non possunt. Quoniam qui omnia in numero, et pondere, et mensura disposuit, sicut tempore numerari, sic loco mensurari non potuit. Proinde psalmus veraciter canit: *Magnus Dominus Deus noster, et magna virtus ejus, et sapientia ejus non est numerus*. Atque ut hujus admirabilis sempiternitatis infinita monstraretur immensitas, alio loco dicitur: *Magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis (Psal. cxliv, 3)*. Quia reverè necesse est ut naturaliter pronuntietur immensum, quod est naturaliter sempiternum, quia quod semper est non capitur numero, et quod ubique totum est non concluditur loco, idcirco denique alio Scripturæ testimonio de Sapientia dicitur: *Attingit autem ubique propter suam munditiam (Sap. vii, 34)*. Et paulo post: *Attingit autem a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter (Ibid., viii, 1)*. His utique cum a fine usque ad finem sapientiam audimus attingere, intelligendum est quia cum a fine usque ad finem attingit, utrumque finem immensitate suæ infinitatis excedit. Ille enim omnem potest creaturam attingere, quem omnis non potest creatura concludere: nam sicut implens cœlum perseverat immensus, sic a fine usque ad finem attingens permanet infinitus. Tale namque est: *Attingit a fine usque ad finem fortiter, quale est et illud quod per Jeremiam dicitur: Ego Deus proxima, et non Deus de longinquo. Si absconditus fuerit homo in occulto, ego ergo non video eum? Nanne cœlum et terram ego impleo (Jerem. xxiii, 23)*? Qui implet omnia, videt omnia. Et in eo demonstravit quid sit, *video eum*, quod adjunxit dicens: *Cœlum et terram ego impleo*; neque enim mora corporali videre credendus est Deus, tanquam alibi sit ipse cum videt, et alibi quod videt. Quidquid enim videt, non extra se videt, quia ipse implet universa quæ videt. Nam scriptum est: *Quoniam in omni loco oculi Dei speculantur bonos et malos (Prov. xv, 3)*. Et alio loco: *Oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum, vultus autem Domini super facientes mala (Psal. xxxiii, 16)*.

D CAPUT VIII. Quomodo intelligenda sit divinæ naturæ ubiquitas.

Ubi non prætereunda locus nascitur quaestio, in eo quod Salomon dicit: *In omni loco oculi Dei speculantur bonos et malos*. Et versus propheta dicit ad Dominum: *Mundus est oculus tuus, ne videat malum (Habac. 1, 13)*. Metuendum est enim ne hic qui dicitur ea videre quæ dicitur implere, putetur alicubi non esse, cum dicitur aliquid non videre; quoniam non esse, cum dicitur substantia est, si vel in malis non est. Sed in divinis sermonibus, si temeretur humilitas

^a Basil., et prophetis.

^b Basil., non poterit.

^c Ms. Corb., Quis si.

^d Ms. Corb. et Vict., commemoret.

^e Ms. Corb., consequetur.

cordis, nulla reperietur repugnancia veritatis. Quodammodo ergo videt omnia Deus, et quodammodo quædam non videt Deus, sicut quodammodo ubique totus est, et quodammodo alicubi non est : non quia substantialiter alicubi deest [de quo scriptum est, *Omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant (Coloss. 1, 16)*]; quique secundum propheticum dictum, *Mensus est manu aquam, et cælum palmo, et universam terram clausa manu (Isai. XL, 12)*], sed quia non omnibus æqualiter adest : ubique enim adest per potentiam, non ubique per gratiam : per potentiam, qua cuncta Deus implet et continet, per ipsam videt omnia; per gratiam vero illud videre dicitur quod ipse largitur, et quod in suis fidelibus operatur : *Vidit enim Deus omnia quæ fecit, et ecce bona valde (Gen. 1, 31)*. Ac per hoc, et ubi quædam non videt, ut tribuat, videt ut retribuat; sic etiam videt malum, et non videt malum, quia quod non videt ut probet, videt ut judicet, et quod non videt per gratiam suam donatum, videt a peccante per justitiã **98** exigendum : quoniam, et ubi non adest justificandi largitas, non deest iudicandi severitas, beato Paulo dicente : *Vide ergo bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem ; in te autem bonitatem, si manseris in bonitate (Rom. XI, 22)*. Quæ cum ita sint, quomodo potest substantialiter alicubi deesse, cum lux etiam in tenebris luceat, licet tenebræ eam non comprehendant (*Joan. 1, 5*)? aut quomodo potest aliquid substantialiter non videre, de quo beatus Paulus evidentissime protestatur, dicens : *Vivus est enim Dei sermo, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti ; et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque et medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus : omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus ^a (Hebr. IV, 12)?* Nec hic, sicut superius diximus, ulla debet corporeæ visionis subintrare suspicio, tanquam Dei Filius in cælo sit, et exinde cuncta videat, ubi non sit; hoc est enim Deo videre quod esse, et quantam insinuat visionem suam, tantam vult credi substantiam suam, ut cum ^b audimus omnia nuda et aperta esse oculis ejus, nullum terminum putemus substantiæ ejus.

CAPUT IX. Quod infinitas Filio æque ac Patri conveniat.

Ut autem unius infinitatis cum Patre Filius monstraretur, sancta Scriptura curavit de Sapientia dicere : *Splendor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius (Sap. VII, 26)*. In hoc testimonio et naturalis unitas, et personarum proprietates, et æqualitatis immensitas Patris Filiique monstratur. Patrem namque lucem, Filium vero splendorem hoc in loco nullus ambigit appellari. De quo etiam apostolica dicit auctoritas : *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, ge-*

^a Hæc verba ad quem nobis sermo leguntur hic in unico cod. edito; absunt autem a mss. Corb. et Vict. et editi: Colon., Antuerp. et Basil.

^b Basil., audiamus.

^c Ita ms. Corb. et Victor. et antiquiores editi Colon..

rens quoque omnia verbo virtutis suæ (Hebr. 1, 3). Ecce et splendor esse Filius, et omnia gerere perhibetur. Si quis ergo Patrem putat immensum, Filium vero quantitate credit aliqua terminatum, demonstrat nobis qualiter lux et splendor diversæ possint esse substantiæ, cum nec confundantur nomine, nec segregentur genere, nec alterum ab altero differat quantitate. Nam lucis et splendoris non sunt confusa nomina, sed lucis et splendoris non est discreta natura. Rursus licet splendor sic individuum unitur, ut ab ea nullatenus separetur, tantumque lux in se habet splendorem, quantam in se splendor continet lucem; nec lux ut luceat, splendore potest privari, nec splendor ut splendeat, luce potest aliquando destitui; sed quæcumque lux complet, æqualis in splendore permanens, eadem et splendor complet, in luce pariter æqualis existens. Quocirca si etiam lux illa æterna nec sine suo potuit splendore esse, nec eodem potest carere : consequenter aut Patri Filioque unus dabitur qualitatis quantitatisque terminus, aut æqualiter uterque necesse est prædicetur immensus : quantus est enim splendor illius lucis, tantam necesse est lucem splendoris **99** illius fatearis; quoniam lucem sic æquat suus in omnibus splendor, ut nec major ibi possit esse, nec minor.

CAPUT X. Non descendit Filius de cælo localiter. Pater quoque in Scripturis descendere et venire dicitur, sed non localiter.

Multum vero miramur istos qui in contumeliam Filii Dei conspirant, æstimantes eum secundum deitatis substantiam, aut ad locum de loco motu locali transire, aut non posse simul omnia deitatis suæ immensitate complere; intantum, ut cum eum audiunt ad terram descendere, credant eum in cælo vel apud inferos non fuisse, et ad infernum secundum deitatis substantiam ita descendisse confirmant, ut eum cælo defuisse tunc et terris existiment. Quomodo non considerant secundum Scripturarum morem, quo parvulorum intellectui cælestia solent eloquia coaptari, nonnunquam in persona quoque Patris similia reperiri? Ut enim illa legalium voluminum loca præteream, quibus dicitur : *Et descendit Dominus videre civitatem et turrim (Genes. XI, 5)*, tanquam si non descenderet, non videret; cum superius demonstraverimus Scripturam dixisse : *In omni loco oculi Dei speculantur bonos et malos*. Et ipse Dominus ad prophetam : *Ego sum Dominus Deus universæ carnis; nunquid a me absconditur aliquid?* Sed et illud, quod paulo post dicitur : *Venite, descendamus, et confundamus in illis linguas eorum (Ibid., 7)*. Ut ergo hæc silentio nunc interim deputentur, quoniam solent hæc ^d aliquanti non ^e totius Trinitatis, sed solius Filii deputare personæ, quid de illo loco Evangelii dicturi sunt, in quo Filius ipse discipulos, priusquam pateretur; informans, ait : *Qui habet mandata mea, Antuerp. et Basil.; at posteriores duo habent, ut nec major ibi possit esse ullatenus, nec minor dici possit.*

^d Basil., aliqui.

^e Forte melius, non toti Trinitati, sed, etc.

et servat ea, ille est qui diligit me; qui autem diligit me, diligitur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum (Joan. xiv, 21). Cumque Judas discipulus (non traditor) respondisset dicens: Domine, quid factum est, quia nobis manifestaturus es teipsum, et non mundo? ut ostenderet manifestationis gratiam adventus nomine demonstrari, respondit Jesus, et dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget (al. diligit) eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus (Ibid., 23). Simul diligunt, simul veniunt, et apud suum dilectorem simul unam faciunt mansionem, simul se manifestant, quia uno adventus sui lumine cor dilectoris illuminant. Et quoniam revelando se manifestant, non se sine sancto Spiritu revelant, quia non se sine sancto Spiritu manifestant. Sic enim sine sancto (al. suo) Spiritu cognosci non possunt, sicut sine suo (al. sancto) Spiritu esse non possunt; et ob hoc, sicut una est manifestatio, sic una est revelatio Trinitatis, et ubi unum est divinæ revelationis munus, ibi unus est individux Trinitatis adventus: nam sicut Pater revelare monstratur, ipso Filio dicente: Beatus es, Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis (Matth. xvi, 17); ita Filius Patrem revelare suo sermone monstratur; dicit enim: Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis novit, nisi **100** Filius, et cui voluerit Filius revelare (Matth. xi, 27). Non est etiam sancti Spiritus dissimilis æstimanda revelatio, in quo est ipsius Dei naturalis agnitio, dicente Apostolo: Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei (I Cor. ii, 14). De ipso dicit idem gentium Doctor: Nobis enim revelavit Deus per Spiritum suum (Ibid.). De hoc denuo ad Ephesios ita scribit: Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ et revelationis (Ephes. i, 17). Et ut ostenderet agnitionem Dei in nobis revelationem Spiritus operari, cum dixisset: Det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis, adjecit: In agnitione ejus. Sola vero se potest Trinitas revelare, quia sola se plene potest ipsa Trinitas nosse, et quantum se dederit agnoscendam, tantum se condonat revelandam; ibi autem est plena sui cognitio, ubi non est naturalis ulla discretio: ^a immensus namque ab immenso plene cognoscitur, et scientiæ infinitas manet ubi substantia finem ^b non habet, nec scientiæ terminus ab aliqua creatura contingitur, ubi quod immensum est nullatenus terminatur.

CAPUT XI. Deus advenit hominibus, non mobilitate, sed pietate.

Sola est ergo una Trinitas, quæ cum se manifestat, ineffabiliter venit, et cum se indignis occultat, ineffabiliter omnino discedit. Veniunt atque abeunt proprio et incomprehensibili modo Pater et Filius, et Spiritus sanctus: nec tamen localiter, aut Pater, aut

Filius movetur, aut Spiritus. Noverunt sic venire atque abire, ut nec ad locum localiter veniant, nec localiter de loco discedant. Hic adventus Patris, et Filii, et Spiritus sancti, non mobilitatem, sed pietatem Dei venientis ostendit: una enim deitas ^c Trinitatis, quæ omnia implet, omnia continet, illi venire dicitur, cui se manifestare dignatur; et ab illo discedit, a quo lumen suæ dilectionis abscondit, nec tamen localiter absens efficitur, cum justè relinquit indignum, nec loco præsens efficitur, cum misericorditer visitat quem fecerit dignum. Propterea, licet Deus dicat: Cælum et terram ego impleo (Jerem. xxiii, 24), tamen de quodam dicitur: Non est Deus in conspectu ejus (Psal. ix, 5); et licet totum impleat Pater, dicitur tamen in libro Sapientiæ: Perversæ enim cogitationes separant a Deo ^d (Sap. i, 3). Et cum de Filio, id est de sapientia Dei, dicatur: Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter (Sap. viii, 1), eadem tamen de se dicit: Quærunt me mati, et non inveniunt. Et rursus dicitur: In malevolam animam non introibit sapientia, nec inhabitabit (al. inhabitat) in corpore subdito peccatis. Spiritus quoque sanctus, cum immensus omnimodis prædicetur, quia Spiritus Domini replevit orbem terrarum, de eodem tamen dicitur: Sanctus enim Spiritus effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu. Quantum ergo ad substantiam et **101** potentiam suam, ubique est Trinitas, unus Deus totus, totum complens virtute, non mole, totus in singulis, totus simul in omnibus creaturis. Quantum vero ad cogitationes attingit nostras, descendere ad nos Deus dicitur, cum sermonem suum ita nobis divinitus (al. divinitas) temperat, ut, humano nobiscum more loquens, agnitionem et dilectionem suam nobis intimare dignetur; ascendit autem in nobis quando nos ascendimus per caritatem et scientiam deitatis, ut discamus, nec in immenso quidquam locale sapere, nec de altissimo humile aliquid æstimare, nec aliquid in Deo credere mutabile, nec in sempiterno temporale aliquid cogitare.

CAPUT XII. Requievit et operatus est Deus voluntate, non labore.

Talis est Patris, et Filii, et Spiritus sancti credendus adventus; quoniam sicut mundana operatione primordialiter consummata, requievisse dicitur Deus, qui tamen non laboravit in opere, quia cuncta sola operatus est voluntate; huic enim dicitur: Subest enim tibi cum volēs posse (Sap. xii, 18), sicut et in psalmo audimus: Omnia quæcumque voluit, fecit, in cælo, et in terra, et in mari, et in omnibus abyssis (Psal. cxxxiv, 6). Cujus voluntatis omnipotentiam evangelicus ille leprosus divina illuminatione cognoscens, hanc ad suæ mundationis sufficere testatur effectum dicens: Domine, si vis, potes me mundare (Matth. viii, 2); cum dicit, si vis, potes, ostendit divinam voluntatem ipsam esse plenissimam potesta-

^a Ms. Corb., immensum.

^b Ita ms. Corb. et editi antiquiores. Colon., Antwerp. et Basil.; editi vero duo recentiores ferunt: ullam omnino non habet nec... contingi ullo modo potest.

^c Ms. Corb., Trinitasque, omnia, etc.

^d Ita ms. Corb., et Antwerp.; at Basil., Perversæ enim cogitantes separant se a Deo.

tem. Denique etiam Dominus hoc misericorditer effectu curationis ostendit, quod crederat fideliter qui poposcit; ait enim: *Volo, mundare; et confestim mundata est lepra ejus*. Sicut faciens ergo mundum, non cujusquam sensit laboris incommo- dum, ut vires labore operationis exhaustas, quietis posset instaurare successu; sed cum se requievisse dicit, nos post bona opera requieturos ostendit: ita cum venisse, vel descendisse dicitur, divinæ revelationis erga nos gratia commendatur; et cum non descendere, sed ascendere dicitur, profectus nostræ illuminationis agnitionisque monstratur.

CAPUT XIII. *De sensu dicti: Noli me tangere, etc. Dissolutio contrarietatis quæ videtur inter Evangelia.*

Talem Dominus Jesus ascensum significavit, quando tangendi se facultatem Mariæ Magdalene prohibuit. Post resurrectionem namque cum flenti misericorditer appareret, Joannes eum dixisse commemorat: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum* (Joan. xx, 17). Hic tactus, de quo Dominus loquitur, credulitatis probatur esse, non corporis; alioquin repugnans evangelistarum reperietur assertio; nam cum Joannes tangendi Dominum Mariæ facultatem præreptam ipsius Domini testetur imperio, dicentis: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum* (Act. i, 3), et Dominum in cœlum, secundum hominem, ascendisse quadragesimo resurrectionis die Scriptura confirmet (quod non solum Ecclesie sancte catholice fides intemerata retinet, sed etiam variaram hæresum, earum dumtaxat quæ **102** veræ carnis in Dei Filio non abnuunt sacramentum, diversa multiformisque credulitas, univoco propterea concelebrat assensu), si priusquam Dominus ascendisset ad Patrem, noluit corporali accessu Mariæ contingi, quomodo Matthæus ipso resurrectionis die, Mariam Magdalenam, et aliam Mariam, pedes Jesu memorat tenuisse? Quod ut manifestius agnoscat, totum ejusdem loci capitulum, sicut Matthæus posuit, huic operi duximus inserendum. Ait igitur: *Vespere autem sabbati, quæ lucebat in prima sabbati, venit Maria Magdalene, et altera Maria, videre sepulcrum. Et ecce terræ motus factus est magnus. Angelus autem Domini descendit de cœlo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum: erat autem aspectus ejus sicut fulgur, et vestimentum ejus sicut nix. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut (al. sicut) mortui. Respondens autem angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos: scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, queritis; non est hic: surrexit enim, sicut dixit; venite, videte, locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes, dicite discipulis ejus quia surrexit; et ecce præcedit (al. præcedet) vos in Galilæam: ibi eum videbitis. Ecce dixi vobis. Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus. Et ecce Jesus occurrit illis, dicens: Ave. Illæ autem acces-*

serunt et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum (Matth. xxviii, 1-9). Quomodo ergo se, eo quod nondum ascendisset ad Patrem, a Mariæ Magdalene tangi vetuit, a qua sibi eodem die pedes teneri permisit? An ita quisquam perverso sensu raptatur, ut momentaneis putet Christi sententias motibus variatas, tanquam qui postmodum, melius recogitans, Mariæ tribuerit, quod antea denegarit? Sed tali cogitationi protinus Vas electionis obsistit, qui in Dei Filio, secundum immutabilitatem divinitatis æternæ, nulla nos mutabilitatis suspicione permittit errare, Corinthiis ita scribens: *Dei enim Filius Jesus Christus qui in vobis per nos prædicatus est, per me, et Silvanum, et Timotheum, non fuit^a in illo est et non, sed est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo^b sunt est: ideo, et per ipsum^c dicimus: Amen Deo ad gloriam vestram* (II Cor. i, 19, 20). Non ergo hic evangelistarum discrepat intellectus; nec Christus aut inaniter se tangi, nondum ascendens ad Patrem, prohibuit, aut incassum sibi pedes teneri permisit. In uno enim demonstravit veritatem carnis, in altero insinnavit gloriam deitatis; illic permisit manum, hic^d amovit intellectum; ut in homine Christo resuscitæ carnis tangeretur veritas, et in eodem Deo Christo paternæ divinitatis crederetur æqualitas. Ideo igitur dicit: *Noli me tangere, quis nondum ascendit ad Patrem meum*, quia Maria Magdalene nondum Patri æqualem credebat, quem velut extinctum feminea pietate plangebat. Quid est enim: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum*, nisi, Noli hoc in me tantum credere quod putas, noli hoc in corde firmare quod æstimas? quia quoad in me illa tantum quæ sunt carnis attentis, æqualitatem meam cum Patre non sentis. Et revera nondum illis Christus **103** ascendit ad Patrem, qui Patri Filium non constituentur æqualem. Festinandum itaque est, ut unusquisque perfectionem et veritatem humane naturæ in Dei Filio credens, tanquam pedes Christi teneat, ejusdemque Filii de Patre natam substantiam fateatur, ut illi Christus ad Patrem, per æqualitatem naturalis divinitatis, ascendat. Quid est enim: *Nondum ascendi ad Patrem meum*, nisi, infra Patrem existimas, quem mortuum ploras? Et quid est: *Noli me tangere*, Nisi, noli in eo fidei tue motum statuere? Quotiescunque enim volumus quolibet membro aliquid tangere, nisi ejusdem membri finierimus motum, non dicimus tactum: tandiu autem membrum illud necesse est moveamus, donec ad rem, quam volumus tangere, veniamus, et ulterius autem motum membri non porrigimus, postquam ad tactum integrum venerimus. Sic et animi nostri motum illic statuimus, quod in corde nostre credulitate firmamus. Proinde, si quæ digna et congrua sunt, credamus de Christo, tunc tangimus Christum. Quisquis autem Dei Filium, secundum divinam naturam, æqualem Patri non credit, nondum illi ad Pa-

^a Ita editi; at ms. Corb., non fuit est et non, juxta textum Græcum οὐκ ἔβητο val xai οὐ.

^b Ita Basil.; at ms. Corb. nec non Colon. et Ant., in illo est.

^c Ita editi; at ms. Corb. et textus Græcus, ideo, et per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram.

^d Ms. Victor., admonuit.

^e Ms. Corb., alterius.

trem Christus ascendit; et cui Filius non ascendit ad Patrem, tangendi Christum non accipit facultatem: illi autem vere Filius ascendit ad Patrem, qui Filium Patri æqualem, sempiternitatis et immensitatis paritate non ambigit, ut Filium Deum, de Deo Patre naturaliter genitum, nec posteriorem æstimet, nec minorem: quia non æqualis, si minor immenso, nec cœternus, si posterior sempiterno; uterque autem sensus a Christi tactu separat, quia non exæquat Patri Filium, sed minorat. Hujusmodi autem digne audit a Christo: *Noti me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum.* Quisquis enim tangere Christum non sinitur, ab ejus utique corpore separatur; quod est autem corpus Christi, nisi Ecclesia Christi? Unde intelligitur quia, donec aliquis Filium Dei secundum divinam substantiam æqualem non credit Patri, membrum Christi per tactum fidei non potest copulari; ille autem domini corporis tenet profecto compagem, cui Filius ascendit ad Patrem; illi autem Filius ascendit ad Patrem, qui deitatem Filii Deo Patri fatetur æqualem. Manifeste itaque claret per illum ad Patrem ascensum Filii, nostræ potius profectum fidei demonstrari, nos enim eum quodammodo in nostris cordibus exaltamus, quando sic in ejus intelligentiâ crescimus, ut de illo, tanquam de Deo vero, quæ divinæ celsitudini (al. divinæ celsitudine) digna sunt cogitemus.

CAPUT XIV. *Quid sit Deum exaltare. Quid sit sanctificare.*

Ad hanc nos Dei exaltationem David sanctus hortatur, dicens: *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorare scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est.* (Psal. XVIII, 8). Et paulo post: *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorare in monte sancto ejus, quoniam sanctus Dominus Deus noster* (Ibid., 9). Quid est autem exaltare Dominum, nisi quæ altissima sunt, de altissimo credere? Hoc est utique in monte adorare, ut cum de Deo cogitamus, nihil de illo humilesapiamus: sic in nobis vero 104 exaltatur, quando eum exaltamus, cum est ipse semper altissimus; sicut in nobis sanctificatur, quando eum sanctificamus, cum semper ipse maneat sanctus. Nam beatus Petrus admonet nos, dicens: *Dominum vero Christum sanctificate in cordibus vestris* (I Petr. III, 15); quid est autem Christum sanctificare, nisi de Christo quæ sancta sunt cogitare? Quæ cogitatio non illum, sed nos sanctificat, et sanctificando conservat, sicut Salomon dicit: *Cogitatio sancta servabit te.* Ipse quoque Dominus jubet ut in oratione dicamus: *Sanctificetur nomen tuum;* et tamen hunc orationis locum sic beatus intellexisse cognoscitur Cyrilianus, ut in hac divini nominis sanctificatione, non Deum diceret sanctificari, sed nobis donum sanctificationis divinæ conferri. In epistola namque de dominica oratione, quibusdam præmissis, ita loquitur: *Post hoc (al. posthæc) dicimus: Sancti-*

flicetur nomen tuum, non quod optemus Deo ut sanctificetur orationibus nostris, sed quod petimus ab eo ut nomen ejus sanctificetur in nobis. ^a *Cæterum a quo Deus sanctificatur, qui ipse sanctificat? sed quia ipse dixit: Sancti estote, quia et ego sanctus sum* (Levit. XI, 44), *id petimus, et rogamus, ut qui in baptismo sanctificati sumus, in eo quod esse cœpimus, perseveremus, et hoc quotidie deprecamur.* Opus est enim nobis quotidiana sanctificatione, ut qui quotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione assidua ^b repurgemus. Si (al. sicut) ergo sanctificantur Christum, nos sanctificamur, et nomen Dei sanctificari poscentes, nos donum sanctificationis accipimus, cur exaltantes Deum, non potius nos per intelligentiæ profectum exaltari ^c credamus? Quod si Deum exaltantes, nos potius exaltamur (al. exaltamus), similiter cum nobis venire dicitur, nostrum profectum debemus credere, in eo quod se divina majestas nostris dignatur cordibus revelare.

CAPUT XV. *Quomodo a Christo virtus exiit, mullere fimbriam ejus tangente. Quomodo Christus nobis venire dicitur, aut in propria. Spiritus sanctus quoque immensus est. Tota Trinitas immensa.*

Nam si Filius Dei ad nos locali motu descendit, localiter de illo virtus exiit: cum enim quædam mulier, in profluvio sanguinis constituta (Luc. VIII, 43 et seq.), facultatibus viribusque consumptis, omnia quæ habuit propter infirmitatem finiret, et solam infirmitatem, quam habere nollet, finire non posset, ^d atque a cœlesti medico gratis curari desiderans, occulte fimbriam tangens, fidei raptu sanitatis sibi furaretur effectum, ille credulitatis conscius et salutis, ait: *Tetigit me aliquis: nam ego novi virtutem de me exisse.* Quid igitur hæc virtus quæ de Domino exiit? nunquid exeundo discessit? an ad sanandam sic exiens potuit pervenire, ut a Salvatore localiter non posset exire? Quod si localiter ab eo, qui virtus dicitur, virtus exiit, dicatur qualiter virtus a virtute discessit? Si vero talis credulitas fidei Christianæ videtur incongrua, non alium putemus illum de Christo virtutis exitum, 105 nisi divinæ curationis effectum: tunc enim ad mulierem virtus Salvatoris exiit, quando in se virtutem divinæ curationis agnovit. Sic ergo Dei Filius, qui est virtus et sapientia Dei, locorum creator et temporum, quemadmodum tempus omne sempiternus præcedit, sic omnem locum immensus excedit; qui nobis tunc venire dicitur, cum nos illuminare dignatur. De ipso namque dicit evangelista: *In mundo erat, et mundus per ipsum* (al. eum) *factus est, et mundus eum non cognovit: in propria venit, et sui eum non receperunt.* Quomodo igitur et in mundo fuisse dicitur, et in mundum venisse firmatur? an illud est potentæ, istud gratiæ deputandum? Ita plane: secundum divinitatem namque suam nec celo unquam defuit, nec inferno, nec mundo: *Omnia enim per ipsum et in ipso creata*

^a Ita ms. Corb. et editi; at ms. Victor., non quod Deus sanctificatur, etc.

^b Ms. Victor., purgemus.

^c Ms. Corb., credamur.

^d Hæc verba, atque a cœlesti medico gratis curari desiderans, absunt a cod. ms. Victor.; habentur in cæteris codd., edd. et ms. Corb.

sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant (Coloss. 1, 16, 17); secundum gratiam vero tunc in mundum venit, quando pereunti mundo mira pietate subvenit, quod etiam ipse testatur, dicens: *Non enim misit Deus Filium suum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* (Joan. 11, 17): Est igitur immensus Dei Filius, sicut Pater et Spiritus, quoniam de ipso dictum est: *Magnus est, et non habet finem, excelsus et immensus* (Baruch 111, 25); de quo paulo post dicitur: *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (Ibid., 38). Immensus est etiam Spiritus sanctus: quod sciens propheta, dicebat ad Deum: *Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam* (Psal. cxxxviii, 7)? Quem Spiritum Dei, ut ipsum sanctum Spiritum propheta memoratus ostenderet, dicit Deo: *Ne projicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me* (Psal. 1, 43). Quem Spiritum Dei ipsum esse Spiritum sanctum Apostolus quoque hac attestazione significat: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis* (Ephes. 1v, 30). Et alio loco: *Qui autem hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum sanctum suum in nobis* (1 Thess. 1v, 8). Hunc Spiritum Dei sanctum sic immensum David pronuntiat, ut Deo (sicut superius memoravimus) dicat: *Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es; et si descendero in infernum, ades; et si assumpsero pennas meas in directione, sive (sicut alia translatio habet) ante lucem, et habitavero in novissimo maris: etenim illuc manus tua deducet me, et continebit me dextera tua*. Manum Patris Filium nullus ambigit nominari, de quo ipse Deus dicit: *Nonne manus mea fecit hæc omnia?* ^c Attamen propheta, ut Trinitatem æqualiter prædicaret immensam, et Patrem significavit, cui dixit: *Quo ibo a Spiritu tuo?* et ipsum Spiritum, a quo se ire vel fugere nullo modo posse testatur; et Filium demonstravit, ubi se a Dei manu etiam in novissimo maris prædicat deducendum: ut agnoscatur Patris et Filii et Spiritus sancti una esse immensitas, et una præsentia in omnibus creaturis. Hæc est Trinitas unus Deus, qui sicut potuit solus universa condere, sic potest omnia solus implere, nec localis in loco, nec temporalis in tempore, nec terminabilis termino creature.

CAPUT XVI. *Deus est ubique, imo et in secreto preces audit.*

106 Nam immensitatem divinitatis Filii Dei manifesta prædicatione, et eloquiorum divinatorum attestazione, beatus martyr Cyprianus affirmat in epistola de Oratione Dominica, dicens: *Denique magisterio suo Dominus secreto nos orare præcepit, in abditis et secretis locis, in cubiculis ipsis, quod magis convenit fidei; ut sciamus Deum ubique esse præsentem, audire omnes et videre, et majestatis suæ plenitudine in abdita quoque et occulta penetrare, sicut scriptum est: Ego Deus approximans, et non Deus de longinquo.*

^a Basil., in diem, juxta Græcum sic ἡμέραν.

^b Ms. Corb., *sumpsero.... tenebit.*

^c Ms. Corb., *Et tamen.*

A Si absconditus fuerit homo in absconditis, ego ergo non videbo eum? nonne cælum et terram ego impleo (Jer. xxiii, 23, 24)? *Et iterum: In omni loco oculi Dei speculantur bonos et malos* (Prov. xv, 3). *Et quando in unum cum fratribus convenimus, et sacrificia divina cum Dei sacerdote celebramus, verecundiæ et disciplinæ memores esse debemus: non passim ventilare preces nostras inconditis vocibus, nec petitionem commendandam modeste Deo tumultuosa loquacitate jactare, quia Deus non vocis, sed cordis auditor est, nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes videt, probante Domino et dicente: Quid cogitatis nequam in cordibus vestris* (Matth. ix, 4)? *Et alio loco: Scient omnes Ecclesiæ quia ego sum scrutator renis et cordis* (Apoc. 11, 23). ^b Beatus certe Cyprianus Deum, quem dixit ubique esse præsentem, audire omnes et videre, et majestatis suæ plenitudine ^c in abdita quoque et occulta penetrare, ipsum quoque non vocis, sed cordis asserit auditorem, nec admonendum clamoribus, qui cogitationes videt; ipsum quoque ponit dicentem: *Quid cogitatis nequam in cordibus vestris?* Et alio loco: *Scient omnes Ecclesiæ quia ego sum scrutator renis et cordis*. Hæc autem quis nesciat a Filio Dei dicta, sicut Apocalypsis Evangeliumque testatur? Filius igitur (sicut sanctus asserit Cyprianus) ubique præsens est, idem omnes audit et videt, et majestatis suæ plenitudine in abdita quoque et occulta penetrat, nec clamoribus admonendus est qui cogitationes videt. Huic sensui Joannis evangelistæ dicta concordant, qui dicit de quibusdam: *Quia Jesus non credebat semelipsum illis, eo quod ipse nosset omnes, et quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine* (Joan. 11, 24).

CAPUT XVII. *Christus nunquam suos derelinquit solos, quia eis ubique adest. Deo omnia manifesta.*

Simile quiddam beatus Cyprianus etiam ad Tybarritanos scribens de Filii Dei immensitate, testatur his verbis: *Solus non est, cui Christus in fuga comes est; solus non est, qui templum Dei servans, ubicunque fuerit, sine Domino non est, et si fugientem in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera invaserit, fames, aut sitis, aut frigus affligerit, vel per maria præcipiti navigatione properantem, tempestas aut procella submerserit, spectat militem suum Christus ubicunque pugnans.* **107** In epistola quoque de Lapsis, quisquis volet, hæc inserta reperiet: *Videt ille corda et pectora singulorum et judicaturus non tantum de factis, sed et verbis et cogitationibus nostris, omnium mentes voluntatesque conceptas intra ipsas adhuc clausi pectoris latebras intuetur*. Filius ergo Dei, tam auctoritate divina quam sanctorum Patrum fideli veracique sententia, secundum divinam naturam infinitus immensusque probatur, ubique præsens, omnia replens, testis nunc cogitationum et operum, futurus judex retributorque cunctorum. Quia vero idem Filius Dei, verus Deus, natus de Deo Patre, verus ho-

^d Ms. Victor., *renum.*

^e Ed. Colon. et Basil. non habent in.

mo factus est pro nobis ex homine (*factus est enim ex semine David secundum carnem* {Rom. 1, 3}), divinæ humanæque naturæ in se continens veritatem, quæ fuerunt verè divinitatis non amisit, et quæ sunt verè humanitatis accepit : unus idemque secundum carnem de matre temporaliter natus, qui secundum divinitatem de Patre permanet sempiternus ; unus idemque homo localis ex homine, qui est Deus immensus ex Patre ; unus idemque secundum humanam substantiam, absens cælo cum esset in terra, et derelinquens terram cum ascendisset in cælum ; secundum divinam vero immensamque substantiam, nec cælum dimittens cum de cælo descendit, nec terram deserens cum ad cælum ascendit. Quod ipsius Domini certissimo potest cognosci sermone, qui ut localem ostenderet humanitatem suam, dicit discipulis suis : *Ascendo ad Patrem meum et ad Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* (Joan. xx, 17). De Lazaro quoque cum dixisset : *Lazarus mortuus est, adjunxit dicens : Et gaudeo propter vos, ut credatis quoniam in non eram tibi* (Joan. xi, 14, 15). Immensitatem vero suæ divinitatis ostendens discipulis dicit : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20). Quomodo autem ascendit in cælum, nisi quia localis et verus est homo ? Aut quomodo adest fidelibus suis, nisi quia idem immensus et verus est Deus ? De ipso rursus dicit Scriptura : *Quia vero habitavit Deus cum hominibus in terra* (II Paral. vi, 18), de quo evangelista dicit : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Quod Verbum, ut agnosceretur, etiam cum caro factum est et habitavit in nobis, nunquam discessisse de cælo, propterea David dicit : *In æternum, Domine, permanet Verbum tuum in cælo* (Psal. cxviii, 93). De ipso uno eodemque Dei sempiterno Filio, et futuro tunc hominis Filio, in quo permansisset vera et immensa divinitas, et a quo suscipienda esset vera localisque humanitas, prophetice inspirationis agnitione repletus, dixerat Jeremias : *Hic Deus noster, et non æstimabitur alius ad eum. Adinvenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (Baruch iii, 36, 37, 38). Et quoniam de ipso superius dixerat : *Magnus est, et non habet finem, excelsus et immensus*, ne ista Dei in terra visio et cum hominibus conversatio Deum immensum putaretur alienasse de cælo, propter hoc ipse Filius, ut immensitatem divinitatis suæ in terra positus demonstraret, et non secundum hominem, quem susceperat in terra positus, sed secundum **108** Deum, quod semper erat, præsentem se etiam cælo doceret, ait : *Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, Filius hominis qui est in cælo* (Joan. iii, 13) ; non quia humana Christi substantia fuisset ubique diffusa, sed quoniam unus idemque Dei filius atque hominis filius verus Deus ex Patre, sicut homo verus ex homine, licet secundum veram humanitatem

A suam localiter tunc esset in terra, secundum divinitatem tamen (quæ loco nullatenus continetur) cælum totus implet et terram.

CAPUT XVIII. *Ex verbis Apostoli Christus et immensus et localis probatur. Corporalis Christi ascensus. Habitat in nobis Christus. Habitat in nobis Deus Pater. Habitat in nobis Spiritus sanctus.*

Istam Christi veram humanitatem, quæ localis est, et veram divinitatem, quæ immensa semper est, apostolica quoque nobis doctrina cernimus intimari. Nam ut Christi veri hominis corpus localiter contineri Paulus monstraret apostolus, ait ad Thessalonicenses : *Quomodo conversi estis ad Deum a simulacris, servire Deo vi-^o et vero, et exspectare Filium ejus de cælis, quem suscitavit a mortuis Jesum* (I Thess. 1, 9, 10) : ipsum utique monstrans corporaliter de cælo venturum, quem corporaliter a mortuis noverat suscitatum. Propterea rursus ait : *Nostra autem conversatio in cælis est. Unde etiam Salvatorem exspectamus Dominum Jesum Christum, qui reformabit (al. reformavit) corpus humilitatis nostræ conforme corpori claritatis suæ, secundum operationem qua potest etiam subjicere sibi omnia* (Philip. iii, 20). Interim quoniam loci opportunitas non est prætereunda silentio, attendatur hic locus in quo^d Apostolus Filium dicit omnia sibi posse subjicere, ne (al. et ne) Pater existimetur cuncta tanquam invalido subjecisse, dicit etiam corpus humilitatis nostræ reformaturum conforme corpori claritatis suæ. Quod si verum est corpus Christi, loco potest utique contineri. Hanc veritatem corporis Christi de cælo venturi, Joannes quoque confirmat, dicens : *Ecce veniet cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum compunxerunt* (Apoc. 1, 7). In libro quoque Actuum apostolorum sic ejus corporalis intimatur ascensus : *Et cum hæc dixisset, videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Cumque intuerentur in cælum euntem illum, ecce duo viri astiterunt juxta eos in vestibus albis, qui et dixerunt : Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum ? Hic Jesus, quem vidistis euntem in cælum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Act. 1, 9 et seq). Cum ergo caro Christi localis absque dubitatione monstraretur (al. monstraretur), divinitas tamen ejus ubique semper esse, Paulo testante, cognoscitur, qui fidelibus dicit : *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur, Christus* (al. Christi) (II Cor. xiii, 3) ? Quomodo autem in eo loqui potuit, si in illo non fuit ? Vel quomodo corporaliter ascendit in cælum, et in suis fidelibus esse prædicatur in terra, si non est in illo divinitatis immensitas quæ cælum implere possit et terram ? Nam Corinthiis Paulus dicit : *An non cognoscitis vos ipsos, quia Jesus Christus in vobis est* (Ibid., 5) ? Et ad Ephesios ait : *In interiori homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris* (Ephes. iii, 16). Est itaque Filius in cælo, et habitat in nobis in terra, scilicet illa suæ immensitatis præsentia, qua in nobis Pater Spiritusque **109** sanctus habitat :

^a Editi codd. Colon. et Antwerp. et ms. Corb. sic habent, et secundum hominem quem susceperat... et secundum Deum.

^b Ed. Basil., qui.

^c Ed. Basil., hujus loci opportunitas nullo est, etc.

^d Ed. Basil., beatus Paulus apostolus.

nam Deus Pater suam in nobis habitationem sic, A
propheta loquente, monstravit: *Quoniam inhabitabo
in illis, et inambulabo* (al. *ambulabo*), *et ero illorum
Deus, et ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de
medio eorum, et separamini, dicit Dominus: et immun-
dum ne tetigeritis, et ego recipiam vos; et ero vobis in
patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Do-
minus omnipotens* (II Cor. vi, 15-17). Spiritum quoque
sanctum in nobis pariter habitare Paulus ostendit, ita
Corinthiis scribens: *Nescitis quia templum Dei estis,
et Spiritus Dei habitat in vobis* (I Cor. iii, 16). Ac ne
quis eorum qui Spiritum sanctum minorem Patre Fi-
lioque constituunt, hic ubi dictum est, *Spiritus Dei
habitat in vobis*, ad personam sancti Spiritus deneget
pertinere, quid in illo replicaturus est loco ubi
Apostolus Timotheum sollicitudine paterni amo-
ris informat? *Bonum depositum, inquires, custodi
per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis* (II Tim.
i, 14).

CAPUT XIX. *Ejusmodi habitatio non localis est, sed
immensa. Cor nostrum dilatatur Deo inhabitante.*

Hæc utique Patris et Filii et Spiritus sancti in nobis
habitatio non localis est, sed immensa; non com-
prehensibilis cogitatione, sed venerabilis fide: inha-
bitat enim Trinitas in suis fidelibus, sicut tota in
singulis, sic tota in cunctis, quæ nec cæli terræque
spatio distenditur, nec universæ creaturæ termino
terminatur, nec per separatos homines vel (al. et)
separata loca, particulariter separatur, nec inferno
deest, cum terræ non desit et cælo. Qui enim potuit
omnia facere, solus potest universa replere. Quisquis
autem localem Filii et Spiritus sancti adventum ha-
bitationemve considerat, prius est ut Patrem in no-
bis localiter, non solum habitare, verum etiam am-
bulare confirmet; quem beatus Paulus dixisse asserit
per prophetam: *Quoniam inhabitabo in illis et inam-
bulabo* (II Cor. vi, 15). Explicetur ergo qualiter in
nobis Filius vel Spiritus sanctus inhabitet (al. inhabi-
tat). Nam si hæc humano more credimus metienda,
majōris est quantitatis qui habitare tantummodo di-
citur, quam ille qui etiam in nobis ambulare mon-
stratur: potest enim qui habitat totum implere quod
habitat; qui autem inambulare dicitur, minor utique
spatio in quo ambulat, absque dubitatione monstra-
tur. Sed hanc cogitationis ineptiam deterior conse-
quetur absurditas. Procul dubio enim cordis nostri
spatia videbuntur ipsa Trinitate majora, in quibus sit
locus quem Filius atque Spiritus sanctus inhabitando
implere possint, et locus quem inambulando Pater
implere non possit. Quod si hæc non conveniunt ve-
ritati, credamus habitationem Trinitatis secundum

immensitatis illius incomprehensibilem majestatem
ineffabiliter designari, et cum Deum in nobis habi-
tare atque inambulare audimus, ita spiritaliter co-
gnoscamus, ut non credamus quod Deus localiter
moveatur in corde nostro, sed quod cor nostrum di-
latetur in Deo. De qua cordis latitudine Apostolus
loquebatur, dicens: *Os nostrum patet ad vos, o Co-
rinthii: cor nostrum dilatatum est. Eandem autem
habentes remunerationem, tanquam filiis dico, dilata-
mini et vos* (II Cor. vi, 11). Ubi paulo post testimo-
nium prophetæ posuit superius memoratum, dicens:
*Vos enim estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus,
quoniam inhabitabo in illis et inambulabo* (Ibid., 15).

CAPUT XX. *Immensitas Trinitatis ex forma baptismi
ostenditur. Conclusio secundi libri de immensitate
divinitatis Filii Dei.*

B 110 Sed nec illud est aliquatenus omittendum,
quo manifestissima Trinitatis immensitas, et per om-
nia non localis, sed divina mirabilisque præsentia
demonstratur, dum in nomine Patris et Filii et Spi-
ritus sancti, secundum ipsius Domini præceptum cre-
dentes, ubique^a cognoscimus baptizari. Si enim om-
nis Trinitas in baptismo sanctificare creditur, om-
nis utique Trinitas adesse monstratur; cum autem
ubique uno tempore per totum orbem baptisma cele-
bratur (al. celebretur) in nomine Trinitatis, si tota
Trinitas adest ad sanctificandum (al. significandum),
ecce ubique mirabiliter exhibet præsentiam majesta-
tis immense: quoniam solius est Dei, simul universa
completi. Si autem non tota Trinitas ubique pariter
adest, si Filius aut Spiritus sanctus putatur deesse,
nominandus utique in baptismo non est, qui ad
sanctificandum adesse non potest. Quisquis ergo pu-
tat æqualitatem immensitatis paternæ denegandam
Filio vel Spiritui sancto, nomen eorum prius auferat
de baptismatis sacramento. In hoc igitur quam maxi-
me fidei catholice veritas agnoscitur, quæ recte in
nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizare
consuevit, quoniam omnem Trinitatem ubique pari-
ter a Jesse confudit. Posset adhuc immensitas divini-
tatis Filii Dei testimoniis innumerabilibus demonstra-
ri; sed nos maluimus pauca de pluribus ponere, vol-
entes etiam secundum librum celerius terminare;
quam maxime prospicientes, ut in his quæ vestræ
clementiæ destinamus, animum regalibus curis^b fe-
liciter occupatum, non lectionis prolixitas oneret,
sed manifestatio veritatis informet. Proinde quæ de
immensitate^c divinitatis Filii Dei disputata sunt,
isto concludamus termino, ut ea quæ de sacramento
dicenda sunt dominicæ passionis, alio rursus inci-
piamus exordio.

^a Abest ubique ab edd.; legitur in ms. Corb.

^b Ms. Corb., *fideliter*.

^c In Basil. deest *divinitatis*.

LIBER TERTIUS.

DE SACRAMENTO DOMINICÆ PASSIONIS.

CAPUT PRIMUM. *Difficultas tertii libri de Passione Do-
mini. Error Theopaschitarum. Verbum crucis pe-
neventibus stultitia est.*

111 Quamquam secundo libro, superni muneris

opitulatione subnixi, divinitatem Filii Dei probaveri-
mus immensam, nec tempore scilicet, nec loco conclu-
sam, ut pote quæ omnia replet, omnia continet, om-

nia sempiternitate præcedit, omnia pariter immensitate concludit; quod ideo quam maxime curavimus demonstrandum, ut si qui nunc usque spiritaliter de Deo nequeunt cogitare, localis in Dei Filio suspitionis absolverentur errore: non minor nobis est sollicitudo residua tertii quoque hujus voluminis absolvendi, quo de sacramento dominicæ passionis, quod ipse, qui pro nobis passus est, donaverit, sumus utique tractaturi. Ubi non minimo timore concutimur, nec levi formidine perurgemur: sumus enim prorsus (quantum ad nos attinet) explicationi tantæ profunditatis invalidi. Sed ille qui aperuit ^a os mutorum, et linguas infantium fecit (al. facit) disertas (Sap. x, 21), ipse (sicut confidimus) dabit sermonem directum et bene sonantem in os nostrum, ^b tantamque huic operi, quod per nos dignatur misericorditer operari, demonstrandæ veritatis gratiam largietur, ut manifestis Scripturarum clareat documentis, et rectitudo catholici dogmatis, et tortuosus error ac multiplex hæreticæ pravitatis. Sunt enim quidam qui de sacramento dominicæ passionis aliter quam se pietas habet, cogitantes, dum salutem quærent, dispendium salutis incurrun, et dum in Deo id accipiunt, quod in hominibus cernunt, quadam velut lancea perversæ locutionis latus percutiunt Salvatoris; et cum increduli milites detrahare ausi non fuerint morienti, quidam nunc, sub Christiani nominis furo, non metuunt derogare regnanti. Hi sunt qui cum in uno Christo Deo vero homineque perfecto humanam divinamque forsitan **112** nequeunt, aut certe negligunt, secundum naturalem veritatem considerare substantiam, in id erroris incurrun, ut non humanam in Dei Filio naturam, manente divinæ virtutis immutabilitate, considerent, sed ut divinam substantiam, divinæ infirmitatis passibilitate dedecorent. Quod utique divino Spiritu prævidens, dicebat Apostolus: *Verbum enim crucis, pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salvi fiunt, virtus Dei est* (I Cor. 1, 8). Pereunt in verbo crucis non solum qui putant Dei Filium quæ humana sunt in carne pati non potuisse, verum etiam qui credunt divinitatem Filii Dei dolores vel passionem substantialiter in cruce sensisse. Quomodo autem verbum crucis virtus est Dei, si in cruce divina substantia potuit infirmari? vel qualiter nos ad immutabilitatis atque incorruptionis gratiam perducturus (al. reducturus) est Christus, si ipse secundum divinam naturam probatur in deterius commutatus, cum divinæ naturæ sit proprium, nec defectum capere, nec profectum?

CAPUT II. Caute de Christo tractandum propter duas naturas in una persona.

Igitur quid in Christo semper impassibile, quidve ante mortem carnis passibile fuerit, tractaturi, primitus libello huic inserenda duximus, quæ de uno Christo Deo homineque credimus et tenemus: ne quis, cum in uno Christo cœperimus ea quæ ad pro-

prietatem divinæ humanæque naturæ pertinent, demonstrare, aut duos Christos nos existimet credere, secundum utramque naturam, aut quartam a nobis inseri putet Trinitati personam. Nos enim fidem retinentes evangelicæ veritatis, sic in Mediatore Dei et hominum homine Christo Jesu propria uniuscujusque naturæ cognoscimus, ut unitatem personæ nullatenus dividamus, scientes quod sic utriusque in Christo substantiæ manserit unita proprietas, ut in carne patiens impassibilis Deus, et veram passionem (quia voluit) in ^c vera carne sentiret, et in divinitate prorsus impassibiliter permaneret, nec alius in carne passus fuerit nisi ille qui in vera carnis passione impassibilis omnino permansit, nec alius semetipsum morti dignatus sit tradere, quam ille qui sic potuit moriendo mortem vincere, ut mortem non posset in morte sentire. Sed hæc qualiter in unitate personæ, substantiarum in Christo proprietate servata, dicamus, professionis nostræ series subjecta monstrabit.

CAPUT III. Recta fides de divinitate Filii Dei. Alia persona Patris, alia Filii in una natura. Christus unigenitus Dei, plenus gratiæ et veritatis.

Credimus igitur Dei Filium, ante omne prorsus initium, hoc est, sine aliquo suæ nativitatis initio, de Patris substantia genitum, Deum de Deo, Dominum de Domino; non ex nihilo, quia de Patre; non nuncupativum, quia nomen habet ex veritate naturæ; non ex ^d alia natura, quia non aliquid fuit cœternum Deo, unde origo Filio præstaretur. Nec posteriorem Filium eo qui genuit, nec minorem, sed **113** (sicut etiam in secundo libello diximus) Patri prorsus et sempiternitate immensitatis et immensitate sempiternitatis æqualem, immotabilem mutabili-um conditorem, intemporalem temporalium factorem et temporum; quem nullus continet locus, quo nullus caret locus, quia cuncta replet Creator immensus; qui non propterea non est Deus, quia dicitur genitus; sed ideo ^e verus digne creditur, quia de Patre substantialiter genitus prædicatur: quod enim dicitur genitus, non hoc est nomen divinitatis in Filio, sed nomen est nativitatis in Deo; ut quem constat de Patre naturaliter genitum, constet non aliud esse quam Deum. Hic itaque de Patre sempiternus existens, unam tenuit cum Deo Patre naturam, sed propriam sumpsit ex genitore personam, quia divina nativitas non divisionem naturalis unitatis habuit, sed personam Filii subsistentis a Patre distinxit; et ex vocabulo Patris alium qui natus est monstrat, ut errorem Sabellianæ confusionis excludat, sicut ipse Filius protestatur dicens: *Alius est qui testimonium perhibet de me, et scio quia verum est testimonium quod perhibet de me.* (Joan. v, 32). Et ut ostenderet quem alium diceret, post pauca subjecit: *Qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me* (Ibid., 37). Alio loco similiter suam personam Patrisque discernens: *Non sum* (inquit) *solus, quia Pater mecum est*

^a Mss. codd. Thuan. et Vict. habent *os mutorum*; al. editi et ms. Corb., *os mutum*.

^b Ms. Corb., *tantæque*.

^c Abest vera a ms. Victor.; legitur in edd. et ms. Corb.

^d Ita ms. Thuan. et Vict.; at legitur in ms. Corb. et ed. Basil., *ex aliqua materia*. In edd. Colon. et Antwerp., *ex aliqua natura*.

^e In ms. Thuan., *verus Deus*.

(Joan. viii, 16). Ad hanc distinctionem geminæ personæ, et professionem unius substantiæ in Patre et Filio perdocendam, ipse Filius dicit: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me: et qui videt me, videt eum qui me misit* (Joan. xii, 44). Unus est igitur Filius ex Patris natura genitus, qui ideo Unigenitus dicitur, ut ex proprietate paternæ naturæ, unus et genitus demonstraretur. Sed hic qui Unigenitus ex Patre naturaliter dicitur, sicut inseparabilis est unitate naturæ, sic inconfusibilis permanet proprietate personæ. Ob hoc se tantummodo Dei Filius Unigenitum nominat dicens: *Sic enim dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam* (Joan. iii, 16). Et paulo post: *Qui credit in eum, non judicabitur; qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei*. De solo quippe Filio Joannes protestatur et dicit: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* (Joan. i, 14). Verbum caro factum, plenum est gratiæ susceptionis humanæ, quia Christus nihil in se minus hominis habet; idemque Unigenitus a Patre plenus est veritatis paternæ substantiæ, quia omnem in se divinitatis paternæ plenitudinem naturaliter habet. *Plenum igitur gratiæ et veritatis evangelista cognovit, quem unum eumdemque verum hominem gratia veræ incarnationis ostenderet, et verum Deum Unigenitum a Patre nativitatis æternæ veritas declararet. Quid autem Filio prodest ut nuncupetur Unigeniti nomine, si privatur vocabuli veritate? Frustra namque Unigenitus dicitur, si in ejus generatione non naturalis de Deo generante veritas, sed creationis ex donante largitas prædicatur. Et aliis enim, Quotquot receperunt 114 eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (Ibid., 12). Quod si etiam unigenitus Filius factus dicitur ex gratia, non vere genitus ex natura, procul dubio nomen et veritatem Unigeniti perdidit, postquam fratres habere jam coepit: privatur enim hujus veritatis nominis, si in Unigenito non est de Patre veritas naturalis.

CAPUT IV. *Filii Dei adoptivi differunt non nominibus, sed muneribus, non vita, sed gloria.*

Etenim in filiis Dei qui non de Dei Patris natura subsistunt, adoptivæ communio dignitatis diversitatem muneri potest habere, non nomen; et adoptantis gratia, cunctis ex Deo nascentibus, quamvis diversæ retributionis munus pro laboris merito promittat, unum tamen cunctis filiorum nomen accommodat; et una per fidem veram renatis vita cælestis regni promittitur, quamvis differens regnaturis gloria tribuatur, Paulo beato dicente: *Alia claritas solis, et alia claritas lunæ, et alia claritas stella-*

* Ms. Corb., *credidit*, juxta Græcum textum.

† Ita mss. Vict. et Thuan.; at edd. habent, *De solo Joannes quoque*.

‡ Ita ms. Corb. nec non Colon. et Antwerp.; at Basil. sic habet, *qui non de Patris*.

§ Abest *ibunt* a ms. Corb.; reperitur in editis.

¶ Ita ms. Corb.; at editi Colon. et Ant. non ha-

rum: stella enim ab stella differt in claritate, sic et resurrectio mortuorum (I Cor. xv, 41); et his tamen omnibus, pro illa potestate quam eis dedit filios Dei fieri, simul dicitur dextris: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod paratum est vobis ab origine mundi* (Matth. xxv, 34): simul etiam de omnibus dicitur: *Justi autem ibunt in vitam æternam* (Ibid., 46). Æqualiter igitur tenebit cunctos Dei filios unitas adoptivi nominis, licet meritorum qualitatem monstratura sit differentia claritatis; nec in eo, quod spiritalis (al. spiritales) esse coepit natiuitatis exortu, discernimur nomine, quamvis ex profectu similis discernendi mercede. In eo namque quod voluntarie genuit nos verbo veritatis pariter filios nuncupavit gratia genitoris. Quod si divina illa Filii sempiternaque nativitas, non de natura Dei Patris, sed ex gratia creditur substituisse, non debet Unigenitus vocari, sed tantummodo genitus. Quoniam sicut ei nomen geniti largitas adoptionis paternæ contribuit, sic eum ab Unigeniti nomine nobis quoque tributa communio paternæ adoptionis excludit. Unigenitus enim non vocatur in multis, quamvis genitus possit vocari cum genitis. Quod si ita est, deletur quod Joannes ausus est nomen Unigeniti scribere, ut probetur falsum, quod meruit de pectore veritatis haurire. Si vero proprietas Unigeniti manifestæ demonstranda est significationis indicio, sic multi filii Dei dicantur ex gratia, ut cognoscatur unus genitus ex natura. Quis enim natus est Deus verus de Deo vero, nisi unigenitus Filius, qui est in sinu Patris? Quem ideo solum a cæteris Dei filiis exceptio segregat incommunicabilis nominis, quia in solo permanet de Patre veritas naturalis.

CAPUT V. *Christus exinanivit seipsum, et tamen plenus gratiæ veritatisque permansit.*

115 Hic verus Deus et vita æterna, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, semetipsum exinanivit, formam servi accipiens (Philip. ii, 6): æqualitatem enim Dei veri Deus verus non rapuit, quam unitate naturali sempiternus cum genitore possedit. Idcirco unigenitus Dei Filius, etiam quando formam servi accipiens semetipsum exinanivit, plenus gratiæ veritatisque permansit. *Vidimus, inquit Joannes, gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* (Joan. i, 14). Hoc est utique, quod in uno eodemque semetipsum exinante, et pleno gratiæ et veritatis, accepta servi forma veritatem voluntariæ prorsus exinanitionis ostendit, in quo æterna permanens Dei forma plenitudinem gratiæ veritatisque monstravit. Quæ est igitur illa Unigeniti exinanitio, nisi accepta passibilis et mortalis humanitas Christi? Quæ autem est Unigeniti plenitudo, nisi permanens impassibilis atque immortalis divinitas Christi? in quo perfectus homo plenus

habuit has voces in multis. In Basil. vero sic legitur: *Unigenitus enim non vocatur (quamvis genitus possit vocari) cum genitis*.

† Ms. Corb., non rapinam arbitratus est ... sed semetipsum. Basil., esse æqualem.

‡ Ms. Corb., gratiæ veritatis.

est gratiæ, et in quo perfectus Deus plenus est veritatis : quod (al. quo) procul dubio plenitudinis nomen, ut divinitatis esse monstratur, Apostolum de Christo loquentem pariter audiamus : *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, et estis in illo (al. illa) repleti (Coloss. II, 9, 10)*. Quæ autem sit quæ in Christo inhabitat plenitudo divinitatis Joannes ostendat (al. ostendit) : *Verbum, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. I, 14)*. De ista plenitudine Baptista Joannes nos asserit accepisse, dicens : *Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia*.

CAPUT VI. *In uno Christo duæ naturæ, non confusæ, sed unitæ.*

Unus igitur idemque Christus Dei et hominis Filius, qui et semetipsum exinanivit, et plenus gratiæ veritatisque permansit; vere mutabilis factus, immutabilis manens, vere passus, passioni non subjacens; vere mortuus, mortem non sentiens, sed exstinguens. Hæc autem cuncta unus Christus et gessit et pertulit, quia in uno eodemque Christo vera divinitatis, veraque humanitatis natura permansit, dum Deus non confusus homini, sed unitus, sic in una persona utriusque naturæ permanentis indicia demonstravit, ut verus Deus et plenus, veris divinisque virtutibus in homine clareret assumpto, et veritas infirmitatis humanæ verum plenumque hominem monstraret in Deo. Propter quod beatus Apostolus unum eundemque Christum, et crucifixum prædicat, et Dei virtutem sapientiamque pronuntiat dicens : *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (I Cor. I, 23, 24)*, et ut ^a in infirmitate susceptionis humanæ magnitudinem divinæ virtutis monstraret adjecit : *Quod enim 116 stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus (Ibid., 25)*. Ille igitur Dei Filius, Dei virtus, et Dei sapientia, in exordio redemptionis nostræ, diversum quiddam (al. quidem) peregit in homine, quam quod semper habebat in Patre, quia videlicet aliud ibi majestatis ^b nativitas habuit, aliud hic pietas redemptionis exegit (al. exigit) : in illo enim sempiternæ nativitatis Arcano sempiternus atque incommutabilis (al. immutabilis) Pater alterum genuit non diversum; et quantum generando protulit, tantus ipse permansit; et personaliter distinxit a se, quem naturaliter totum habet in se. Hoc ipsius Filii nobis manifestatur eloquio dicentis : *Ego in Patre, et Pater in me (Joan. XIV, 10)*. Inconfusibiliter ergo unit ^c utrumque natura, quamvis inseparabiliter discernat utrumque persona : ideo Filius ipse testatur : *Ego et Pater unum sumus (Joan. X, 30)*. Per hoc quod unum dicit, non separatur a Deo divinitas; per hoc quod dicit sumus, non confunditur in genitore nativitas.

^a Edd. Colon. et Ant., et ut infirmitate.

^b Ms. Corb., una nativitas.

^c Ita editi; at Ms. Corb., unit utramque naturam.. utramque personam.

A CAPUT VII. *Mediatorem decebat duas habere naturas. Deus homo factus est, absque sui mutatione.*

Hic autem, dum nostræ redemptionis commercium gereretur, pleno veroque homini plenum verumque Deum decebat uniri : sic tamen, ut in unitate personæ, nec in homine Deus, nec homo posset in Deo confundi : nunquam enim quisquam hominum ad vincendum humani generis inimicum fuisset idoneus, si in Mediatore Dei et hominum, homine Christo Jesu, aut aliquid fuisset hominis minus, aut homo a Deo susceptus, divina fuisset susceptione consumptus; non autem humana natura poterat in reparatione consumi, cujus pars damnata non consumetur æternitate supplicii. Cum autem pœnæ sit consumere, gratiæ reparare, Redemptor humani generis, plenus (al. plenius) confitendus est Deus, plenum suscipiens hominem, plenus gratiæ qua homo fieri dignatus est Deus, et plenus veritatis, qua Deus ipse qui homo factus ^d est permanet immutatus, sicut per prophetam ante jam dixerat : *Videte quia ego sum et non sum mutatus (Malach. III, 6)*. De quo etiam Paulus beatum David cecinisse commemorat : *Mutabis eos, et mutabuntur, tu autem idem ipse es (Hebr. I, 12; Psal. I, 28)*. Unus ergo idemque Christus, in eo quod plenus gratiæ, nihil minus habens humanæ naturæ, plenus homo natus est ex homine; et in eo quod plenus veritatis, nihil minus paternæ divinitatis habens, Deus plenus generatur ex Patre. Nam non erat plenus gratiæ Unigenitus a Patre, si in Dei Filio minus fuit aliquid hominis; nec erat plenus veritatis, si in eodem hominis filio minus fuit aliquid deitatis. Ille igitur ineffabilis Deus, de Patre naturaliter sine initio genitus, postquam venit plenitudo temporis, ut missus a Patre, ^e fieret ex muliere, fieret sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus (Galat. IV, 5), totus ^f est regnans in sinu Patris, totus semetipsum formans in utero Virginis.

CAPUT VIII. *Christus totus in Patre et totus in utero matris. Christus in se dives, propter nos egenus factus est.*

117 Neque enim pars ejus remansit in Patre, et pars ejus descendit in Virginem, cum totus in Patre maneret quod erat, et totus in Virgine fieret quod non erat : totus cum Patre totum implens et continens mundum, totus sibi in utero Virginis ædificans domum (scriptum est enim : *Sapientia ædificavit sibi domum [Prov. IX, 1]*), totus in Patre sempiterno, totus in homine suscepto, totus in cælo, totus in mundo, totus etiam in inferno : sic in se totum hominem verus Deus et summus accepit, et sic plenitudo divinitatis, veritate divinæ humanæque substantiæ inconfusibiliter permanente, semetipsum pleno conjunxit homini, ut unitate deinceps in æternum manente personæ, nec homo Christus a sua divinitate, nec idem Deus Christus a sua posset humanitate disjungi. Hoc enim infirmitatis nostræ medela poscebat, ut

^d Abest est ab editis; legitur in Ms. Corb.

^e Ms. Thuan., ut fieret.

^f Abest est a Ms. Corb. et editis; legitur in Ms. Thuan.

sicut naturalis unitas in Patre manet et Filio, sic personalis unitas maneret in Christo; et sicut personalis distinctio duas non facit in Patre et Filio substantias, sic naturalis discretio duas non faceret in Christo personas; ac rursus sicut unitas naturalis Patrem non confundit et Filium, sic unitas personalis hominem non confunderet et Verbum; et quemadmodum a genitore Deo per unitatem naturæ nunquam segregari potest unigenitus Filius, sic a susceptore Deo per unitatem personæ nunquam posset homo separari susceptus; sic tamen ut quamvis Christus nec confundi posset aliquando nec dividi, unus tamen atque idem Christus, et ex veritate passionis humanæ, quæ nostra fuerant redderet, et ex veritate impassibilitatis divinæ, quæ sua fuerant tribueret: ut dum ille pauper efficeretur in suis divitiis manens, nos ex pauperibus divites faceret, quibus suæ paupertatis infinitas divitias contulisset. Quod Vas electionis manifesto videtur denuntiare sermone dicens: *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius paupertate vos divites essetis (II Cor. viii, 9)*. Hoc igitur personæ inseparabilis unitas, in qua Deus et homo unus est Christus; fecit ut et homo Christus per gratiam nasceretur ex Deo, salva veritate ac plenitudine humanæ naturæ, et idem Deus Christus voluntarie pateretur in carne, salva impassibili plenitudine divinæ substantiæ. Quoniam sicut unus est de quo Apostolus dicit: *Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula (Rom. ix, 5)*; sic unus est de quo idem dicit Apostolus: *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei (II Cor. xiii, 4)*. Unus est igitur Christus, in quo crucifixus vera fuit infirmitas carnis, et in quo vivente virtus veræ claruit deitatis; quod humanum est, habens Deus in veritate humanæ naturæ, et quod divinum est, habens homo in veritate divinæ substantiæ. Hinc incomprehensibilis in cruce, inviolabilis in vulnere, impassibilis in passione, immortalis prædicatur in morte.

CAPUT IX. *Christo passo, non est Deus compassus.*

118 Hæc dum quidam minus attendunt, divinitatem Christi non dubitant subjicere passioni, et audientes Christum in carne passum, putant Deum carni fuisse compassum, minus attendentes divinam illam atque immutabilem Filii Dei substantiam, et in carne passibili passionem suscepisse, et cum carne passionem sentire non potuisse. Quod utique beatus Petrus in veritate divinæ inspirationis confirmat, et dicit: *Christo igitur in carne passo, et vos eadem scientia armamini (I Petr. iv, 1)*. Qui, si sciret Christi divinitatem fuisse passibilem, suffecisset ut diceret: *Christo igitur passo, nec addidisset, in carne*. Sed quoniam noverat, in uno eodemque Christo, et passibilem ante mortem fuisse humanam naturam, et impassibilem semper divinam manere substantiam, propterea Christum passum fatetur in carne, cujus divinitatem noverat prorsus impassibilem permanere.

A CAPUT X. *Divinitas Christi, etsi passibilem carnem suscepit, impassibilis tamen permansit, quia est immutabilis.*

Sed forsitan dicetur Christum ideo in carne passum prædicari, quia divinitas, quæ ante carnem pati non potuit, passibilem suscipiens carnem, passionem quoque cum carne pensavit, quia pro susceptione passibilis carnis, ipsa impassibilis in passione permanere non potuit. Quod si ita est, primum mutabilis asseritur divinitas Christi, et Apostolo contradicetur, qui Filium Dei Jesum Christum immutabilem prædicans, evidenter Corinthiis dicit: *Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, et Sylvanum et Timotheum, non fuit Est et Non, sed Est in illo fuit (II Cor. i, 19)*. Quod ut ipsum Est prorsus immutabile demonstraret, denovo sic ad Hebræos loquitur, ubi evidenter de Filio memorat dictum: *Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permunes: et omnes sicut vestimentum veterascent; et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem es (Hebr. i, 10, 11)*. Quid autem est idem esse, nisi immutabilem esse? Sicut de se ipse testatur, dicens: *Ego sum qui sum; et dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos (Exod. iii, 14)*. Quod si quis inter Patrem Filiumque divinitatis cupiens differentiam demonstrare, locum istum quo dictum est: *Ego sum qui sum*, personæ solius Patris asserat convenire, primum meminerit, quia Patrem Moysi apparuisse fatebitur; deinde, quia si ibi in propria substantia Pater apparuit, ergo Pater visibilis fuit. Quod si etiam nunc visibilis permanet, jam non est corporeis oculis invisibilis Deus; si autem tunc quidem substantialiter visus, postmodum invisibilis putatur effectus: ergo Deus ante mutabilitati subjacens, imperfectus utique fuit, et postmodum a perfectum immutabilis factus, statum plene perfectionis accepit. Quod si ex imperfecto perfectus est factus, quærendus est alius qui semper fuisse perfectus credatur, a quo iste qui imperfectus fuit donum perfectionis accepit (al. acceperit).

CAPUT XI. *Deus invisibilis in se, per subjectam creaturam visibiliter apparuit. Sicut Pater est immutabilis, ita et Filius.*

119 Si vero hæc Christianæ mentes auresque non tolerant, credatur Deus nunquam per propriam visibiliter hominibus apparuisse substantiam, sed per subjectam (sicut ipse voluit) creaturam; et pariter invisibilis, sicut Pater, credatur et Filius, qui, sicut in temporalis permanens, potuit temporalia condere, sic invisibilis permanens, potuit in his quæ visibilia condidit visibiliter apparere. Tametsi personæ Patris a quolibet assignetur hic locus quo dicitur: *Ego sum qui sum*, nec sic Filius ab æqualitate immutabilitatis paternæ creditur secernendus. Quoniam, sicut Pater dicit: *Ego sum qui sum*, sic de Filio dicit Apostolus, sicut supra posuimus: *Non fuit, Est et Non, sed Est in illo fuit*. Et rursus: *Tu autem idem es*. Cum ita-

* Ita ms. Corb.; at editi, et postmodum, perfectum, immutabilis factus, statum, etc.

que illud singulare est, sicut invenitur in Patre, sic A reperiatur in Filio, aut uterque immutabilis creditur, aut uterque mutabilitati subditur. Sed quoniam valde impium est ut Patrem mutabilem dicamus, hoc sine dubio pium est ut, sicut immutabilem Patrem, sic immutabilem Filium predicemus; et si immutabilis est divinitas Filii, nihil ei utique accessit aut decessit in tempore, quoniam nihil mutabilitatis recipit, quod immutabile naturali veritate subsistit. Restat igitur ut divinitatem Christi, quam immutabilem sancta Scriptura commendat, sic passam fateamur in carne, ut eam tamen credamus compassam non fuisse cum carne. Ideo enim Deus in carne passus est, quia passibilem carnem Deus accepit; ideo autem carni compassus non est, quia in carne patiens, impassibilis natura divina permansit. Communem passionem divinitatis et carnis unitas personæ fecit in Christo, non divinæ humanæque naturæ confusio.

CAPUT XII. *Propter unitatem personæ Dominus gloriæ dicitur crucifixus et auctor vitæ interemptus.*

Per hanc unitatem personæ Dominus gloriæ asseritur crucifixus, dicente beato Paulo: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* (1 Cor. II, 8). Propter hanc unitatem personæ auctor vitæ dicitur interemptus, sicut in Actibus apostolorum Petrus Judæos increpat dicens: *Et petistis virum homicidam donari vobis, auctorem vero vitæ interemistis* (Act. III, 14, 15). Quis autem quemlibet hominem vitæ auctorem diceret, nisi pro nobis Deus hominem suscepisset? Ex quo igitur Deus vitæ auctor hominem in unitatem personæ suscepit, ex eo ille homo nomen vitæ auctoris obtinuit; sicut ex eo, quod Dei Filius hominem suscepit in utero virginali, ex eo simul Deus, et homo unus cœpit Dei Filius nominari, angelo dicente ad Mariam: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (Luc. I, 35). De quo etiam paulo superius eidem (at. idem) Virgini dicit: *Ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur* (Ibid., 31). Non solum vero Filius Dei, secundum id quod natus est de homine, dictus est Christus, verum etiam homo ille Deus dicitur, **120** pro eo quod est a Deo susceptus, quod nobis indubitanter Psalmorum liber ostendit, in quo dicitur: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis* (Psal. XLIV, 7, 8).

CAPUT XIII. *Unctio quoque ad hominem referenda, potius quam ad Deum.*

Hanc autem unctionem ad hominem potius referendam, beatus Petrus ostendit dicens: *Jesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto et virtute* (Act. I, 38). Quæ igitur a Nazareth, nisi humana in Christo natura potuit prædicari? Nam intantum a Nazareth, non divinitas Christi, sed humanitas præ-

dicatur, ut etiam Philippus, quem a Nazareth dicit, Joseph filium æstimaret: sicut ad Nathanael loquens, *Quem scripsit Moyses* (inquit) *et prophetae, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth* (Joan. I, 46). Hic igitur qui Spiritu sancto unctus dicitur, Deus Davidico carmine nominatur; qualiter autem homo ille habere potuit Dei nomen, nisi quoniam a Deo susceptus unam cum eo possedit nominis dignitatem? Sed si in eo quod dicitur: *Unxit te Deus, Deus tuus* (Psal. XLIV, 8), divina creditur accipienda natura, in qua putatur Filius a Deo unctus, eguit profecto Deus verus sanctificationis munere, priusquam homo verus idem nasceretur in carne.

CAPUT XIV. *Nihil medium inter Patrem et Filium, per quod Filius ungeretur. Christum secundum carnem unxit Deus.*

Dicatur ergo quid potuit esse Dei Filio sanctius, C
cujus unctione sanctificatio illi, aut daretur ante non habita, aut perficeretur, quæ inerat imperfecta? Et si aliquid dicitur Dei Filio messus (cui solum præferendum existimant Patrem), sine dubio, quidquid illud est, Patri fatebuntur æquale. Sed sive cœquetur, sive etiam postponatur Patri, Filio interim, quidquid aliud est, præferatur. Injuste ergo in baptis-
mate Patri et Filio Spiritus sanctus jungitur, cum potius illud debuerit Patri Filioque conjungi, quod potioris merito sanctificationis Filio debuit anteponi. Qualis vero virtus illa credetur, quæ divinitatem Filii Dei unctione sanctificavit, et ejus carnem sanctificare non potuit? Nam utique si posset Christum hominem plene sanctificare, non opus erat ut ungeretur sancto Spiritu et virtute. Attendatur ergo ne forsitan, et ipso Dei Filio, et illa qua unctus virtute dicitur, potior atque sanctior credendus sit Spiritus sanctus: *Jesum enim a Nazareth, hoc est, Filium Dei secundum carnem, sicut beati Petri manifestat assertio, unxit Deus Spiritu sancto et virtute.* Quod si homo Christus sine sancti Spiritus gratia plene sanctificari non potuit, superflua dicitur collatio illius unctionis. Si autem sine sancto Spiritu plene sanctificari potuit, et plenam sanctificationis gratiam sine Spiritu sancto **121** Christus homo non habuit, ut pote, quem Pater sanctificavit, et misit in mundum (Joan. X, 36), et qui de seipso dixit: *Et ego sanctifico meipsum* (Joan. XVII, 19); et in quo sancti Spiritus sanctificatio similiter agnoscitur, quoniam unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute, quomodo quis Spiritum sanctum minorem Patre vel Filio audeat dicere, sine quo sanctificationis perfectionem videt constare non posse? Quid autem dubitatur olei nomine Spiritum sanctum demonstratum, cum David et Petrus, tam olei quam Spiritus sancti vocabulo, unum prædicent unctionis Dominicæ sacramentum? David enim dicit: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis*, et utique hominem significat, cum participes nominat: nam illa divinitas Filii Dei nullius creaturæ habet participium, quia cum creatura non habet naturale con-

gendum, ut mss. Victor. et Thuan., potuit.

* Mss. Corb. et Thuan., quidquid illud est.

† Legebatur in editis et Corb., non potuit; sed le-

sortium : Deus ergo in carne unctus est, ut in illo homine Christo, quem sine peccato mater et concepit et peperit, plena divinæ sanctificationis agnosceretur gratia, quæ nomine Trinitatis esset fidelibus conferenda. Propterea beatus Petrus dicit : *Jesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto et virtute* (Act. x, 38). Et tamen ille Jesus a Nazareth a Deus in psalmo dicitur : unde, quæso, nisi quoniam Deus et homo unus est Christus? Et ideo manente in unitate personæ naturali hominis et Dei inconfusa et inseparabili veritate, sicut Deus Christus in homine nomea hominis sumpsit, sic idem homo Christus in Deo vocabulum deitatis accepit.

CAPUT XV. *Christus non cœlestis, sed humanum corpus assumpsit. Unus idemque Christus et Filius hominis est et Filius Dei.*

Nam si non ex conjunctione naturali nomen Dei et hominis unitas personalis habet in Christo, consequenter secundus homo, quem de cœlo cœlestem prædicat Paulus, nihil habere naturaliter putetur ex Virgine, et secundum cœlestem naturam, cœlestis carnis dicatur habere substantiam, præsertim quoniam ipse quoque de se Dominus profitetur : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis qui est in cœlo* (Joan. iii, 13). Quod si cœleste corpus, et non humanum suscepisse credendus est Christus, quomodo veritate Davidici psalmi vaticinatio fulciatur, ubi scriptum est : *Ut inhabitet gloria in terra nostra, veritas de terra orta est* (Psal. lxxxiv, 10, 12)? Christum autem quis negare audeat veritatem, cum ipse se hoc nomine nuncuparit, dicens : *Ego sum via, veritas et vita* (Joan. i, 6)? Si veritas igitur de terra orta est, quomodo secundus homo de cœlo cœlestis, nisi quoniam a Dei Filio suscepta materies terreni corporis, in cœleste nomen transiit per consortium deitatis? Et quomodo rursus Filius hominis descendit de cœlo, nisi quia Filius Dei non locali motu, sed pietatis descendit affectu? qui sicut in carne suscepta ex homine dignatus est nasci, sic pro matris Dei suscipientis, et hominis suscepti persona, qui Dei Filius erat, dignatus est hominis Filium nuncupari. Ad hanc unitatem personæ, sine ulla confusione utriusque substantiæ cognoscendam Christus discipulos interrogat, dicens : *Quem 122^b me dicunt homines esse filium hominis* (Matth. xvi, 13)? Cuique illi opinionem vulgi protinus indicarent, tunc proprie ab eis qualitas veræ fidei expetitur, ut erroris humani falsitas auferatur : hæc igitur est Domini interrogatio consecuta : *Vos autem quem me esse dicitis?* me utique filium hominis? Ibi jam Petrus apostolus, revelationis divinæ firmamento subnixus, generalis salutis confessus est sacramentum : *Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi*. Quid est hoc? Quantum ad ignaros, congruit interrogationi responsio? Petrus enim de Filio hominis interrogatur, et ipse Dei Filium constituetur. Nunquid interrogantem Jesum minus audivit, aut ipse veritatem in confessione non tenuit? Absit : quomodo enim error

hominis ore laudari poterat veritatis? Sed quod vere Christus fuit, hoc interrogans dixit, et quod vere Christus fuit, hoc ex ore Petri confitentis audivit. Filius enim hominis Christus, Dei vivi Filius fuit, nec immerito divina voce promeruit beatitudinem, qui propria voce fidei protulit veritatem; propter hoc audit : *Beatus es, Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis*. Etiam ipse Christus Dei se utique jam confessus est Filium, cum a Patre suo, qui est in cœlis, Petro asseruit revelatum. Nec hoc tamen otiose prætereundum existimo, quod Christo primum se Filium hominis nuncupanti Petrus dicit : *Tu es Christus Filius Dei vivi* : etenim Dei Filius, carnis humilitate suscepta, debuit in se sacramentum magnæ pietatis ostendere; homo vero redemptus debuit in hominis Filio veram divinæ nativitatis substantiam prædicare, ut dum a Redemptore beneficium gratiæ miserationis ostenditur, a redempto divinæ confessionis obsequium redderetur; et nemo verum Deum de natura Patris ambigeret, quem ex hominis natura verum hominem cognovisset, ac per hoc, quem hominem verum constaret esse passionibus hominis, eundem verum Deum crederemus operibus deitatis, ipso Filio dicente : *Si mihi non vultis credere, vel operibus credite* (Joan. x, 38). Unus ergo atque idem Christus, qui infirmitate humana passionem pertulit, et miracula beneficiorum omnipotentia virtutis divinæ perfecit.

CAPUT XVI. *In Christo duæ naturæ, sine confusione et mutatione. In Christo totus homo ex vera anima et carne. Ex resurrectione Lazari probatur in Christo anima, caro et divinitas. Divinitas nec ab anima perturbata, nec a carne moriente discessit.*

Ab ipso namque conceptionis virginalis exordio, sic in Christo personalis unitas mansit, et utriusque naturæ inconfusa veritas perduravit, ut nec homo a Deo divelli, nec Deus a suscepto posset homine separari; nec tamen Deus hominem consumeret, nec homo Deum in aliquo permutaret; et licet in Christi morte carnem morientem fuisset anima desertura, divinitas tamen Christi, nec ab anima nec a carne posset separari suscepta. Igitur quia totum hominem Deus ille suscepit, ideo totius hominis in se passionem in veritate monstravit, et animam quidem rationalem habens, quicquid fuit infirmitatis animæ sine peccato et suscepit et pertulit, ut dum humanæ animæ passiones in anima quam accepit vinceret, nostras quoque animas ab infirmitatibus 123 liberaret. Carnem quoque humanam accipiens, in ejusdem veritate divinæ voluntatiæ habuit passionem; ut in carne mortuus, totam in se hominis occideret mortem, et in æternam vitam immortalis resurgens, æternæ nobis vite gratiam condonaret. Verus ergo in anima humana Christus Lazarum suscitaturus (sicut evangelista dicit) *frenuit spiritu, et turbavit seipsum*; idemque verus in carne humana Christus cum dixisset : *Ubi posuistis eum?*

^a M-s. Corb. et Victor. addunt hic qui unctus est.

^b Ita mss. Corb. et Vict., nec nou Antwerp. et

Basil., juxta textus Græci lectionem; at Colon., *Quem me dicunt homines esse? Filium hominis?*

Dicunt ei : Domine, veni, et vide, et lacrymatus est Jesus (Joan. xi, 33-35). Idem quoque verus in divina natura Christus, nec animam suam, cum semetipsum turbaret, deseruit, quia ipse semetipsum turbavit; nec a carne sua, cum fleret, abscessit, quia Jesus lacrymas fudit, et tamen ipsa in anima carneque divinitas, immutabilis atque impassibilis manens secundum divinam naturam, nec lacrymas proferre, nec turbationem potuit in amici morte sentire. Sic etiam passione propinquante, Christus secundum animam turbatur, ipso dicente : Nunc anima mea turbata est (Joan. xii, 27). Item in cruce Christus secundum carnem moritur, Apostolo dicente : Tradidi enim vobis imprimis quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quis sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas (I Cor. xv, 3, 4). Cum igitur evidenti fuerit manifestatio discretum, quid in Christo proprium fuerit animæ, quid carnis, quid etiam deitatis, cum unus idemque Christus fuerit et turbatus et mortuus, sic tamen est utrobique veritas Dei hominisque servata, ut licet Christus secundum animam turbaretur propinquante passione, et idem Christus secundum corpus moreretur in cruce, imperturbabilis manens immortalisque Christi divinitas, nec ab anima perturbata, nec a corpore moriente discederet, non tamen aut turbaretur in animæ turbatione, aut moreretur in corporis morte : unus namque Christus, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram (Rom. iv, 25), sicut vere mortuus mori non potuit, sic in vera passione impassibilis mansit.

CAPUT XVII. *Christus demonstrat in se utriusque naturæ veritatem. Una est Christi persona, licet non sit unica natura.*

Qui ad demonstrandam in se et veram mortalitatem hominis, et veram immortalitatem deitatis, Judæis dicentibus : *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit Jesus, et dixit eis : Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. ii, 18, 19). Quod autem fuerit illud templum, sanctus evangelista monstravit, dicens : Ipse autem dicebat de templo corporis sui (Ibid., 21). Ostensa est igitur et veritas humanæ substantiæ, quam Judæi possent in Christo, ipso volente, solvere; et veritas divinx naturæ, qua (al. quia) Christus templum sui corporis poterat suscitare : quando enim mortuo Christo anima deseruit carnem, tunc solutum est illud templum, quod fuit ex anima carneque constructum; et cum anima reverteretur ad carnem, tunc est illud templum die tertia suscitatum : et tamen propter unam Christi Dei hominisque personam, idem mortuus est in corpore suo, qui suscitavit templum corporis sui. Sic **124** etiam cum secundum Isaïæ vaticinantis oraculum, *dorsum suum posuit ad flagella, maxillas suas ad palmas, faciem autem suam non avertit a confusione sputorum (Isai. l, 6), hæc omnia Deus in**

A carne passus, non est carni compassus, quia Deus passionem in carne sensit, cum carne non sensit. Una enim persona est Dei et hominis Christi, quam etiam Paulus commendat, dicens : *Nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi (II Cor. ii, 10);* et quamvis una sit in Christo persona, non una tamen in Christo substantia : quia sic verus Deus verum suscepit hominem, ut in veritate humanæ susceptionis veritatem non amitteret deitatis; et sic dignatus est fieri quod ante non erat, ut non desisteret esse quod semper erat, sic etiam voluit unam cum homine personam Deus habere, ut licet non alius esset Christus Deus, et alius Christus homo, verus tamen Deus permaneret in homine, et verus homo permaneret in Deo; atque ita in uno **B** Christo divinx humanæque naturæ esset inconfusa pariter et indivisa perfectio.

CAPUT XVIII. *In Christo quæ carnis erant aut animæ, non sunt deitati ascribenda. Non est divinitas ullatenus compassa vel contristata. Probatur Scripturæ testimoniis.*

Non autem tunc nata est Christi divinitas in se, cum nata est pro nobis in carne. Fuit infans Verbum secundum carnem, et fandi non habuit facultatem; sed idem Verbum Deus nullo unquam potuit coerceri silentio, quia ipse est Patris sempiterna locutio. Crescebat puer ætatis accessu, sed quia in Deo nulla est ætas, in puero crescente non crescebat divina majestas. Sapientia quoque novimus Christum secundum animam proficisse; sed sapientia **C** Christus non potuit cum anima proficiente proficere. Ac per hoc idem Christus, et in carne sua crevit, et in anima sua profecit; qui tamen et in carne sua crescens, et in anima sua proficiens, nec cum anima sua proficere, nec cum carne sua potuit ætatis incrementa sentire. Idem (al. item) etiam secundum susceptam animam Deus tristis fuit; sed qui in anima tristitiam sensit, cum anima tristitiam sentire non potuit. In sua Deus anima suam voluit esse tristitiam, et in sua carne suam Deus esse voluit passionem, quia totus in toto homine permanens inseparabilis Deus, nec animæ tristanti defuit, nec carnem suam in passione deseruit; sed in Christo tristi et passo, licet a deitate separari non posset patiens et tristis humanitas, in toto tamen homine tristi non est divinitas contristata (al. tristata), et in homine toto patiente non est divina natura compassa; sicut moriente carne, non solum deitas, sed nec anima Christi potest ostendi commortua : aliud est enim in carne passum Deum dicere, aliud carui prædicare compassum; aliud in anima contristatum, et aliud cum anima tristatum (al. contristatum). Passus est Deus in homine, quia una est Dei hominisque persona; non est compassus Deus homini, quia in uno Christo non est confusa Dei hominisque substantia. Quod evidentibus Scripturarum potest testimoniis comprobari, ut cognoscatur ita tristitiam passionem-

* Basil., in animi mœrore. Colou. et Ant., in animi morte.

que a toto deputandam Christo, b ut, officiorum naturalium veritate monstrata, non sit aliqua Dei hominiaeque confusio. Matthæus narrat Dominum, propinquante tempore passionis, dixisse 125 discipulis: *Sedete hic, donec vadam illuc, et orem; et assumpto Petro et duobus filiis Zebedæi, cepit contristari et mæstus esse* (Matth. xxvi, 36). Marcus vero sic posuisse cognoscitur: *Et veniunt in prædium, cui nomen Gethsemani, et ait discipulis suis: Sedete hic, donec orem; et assumpsit Petrum, et Jacobum, et Joannem secum, et cepit pavere et tædere* (Marc. xiv, 32).

CAPUT XIX. *In retributione erunt iusti sicut angeli Dei.*

Non ignoro, quam maxime nunc nostræ c congruere sponsonis (al. responsonis) officio, ut non solum vocabulis, sed etiam d effectibus, siq in Dei Filio carnis animæque monstranda proprietate: tunc enim divinæ impassibilitatis natura splendet, cum quid animæ, quidve carnis sit proprium, non solum ratione, sed etiam divinarum Scripturarum auctoritate claruerit. Matthæus itaque dicit *Jesum contristari et mæstum esse*; Marcus, *pavere, tædereque* commemorat. Dicant igitur quibus in Christo displicet animæ humanæ susceptio, utrum tristitiam, mœrorem, tædium et pavorem, divinitati an carni existiment deputanda? Et si quidem carnis hæc fuisse responderint, ab omnibus passionum generibus erit excepta divinitas, quæ particeps passionum carnis non fuit, licet susceptæ carni nec in passione defuerit; si autem deitatem Christi asserunt tristitia, mœrore, tædio et pavore concussam, passibilem dicentes deitatem, animabus nostris fatebuntur æqualem. Restat autem ut angelorum imparem dicant, quam (al. quem) passioni subjacere pronuntiant: hoc enim nostris sunt animabus angeli quam maxime potiores, quia sicut a peccatis, ita sunt a passionibus alieni. Quod etiam recte se colentibus et sancte conversantibus in retributionem Dominus reprimittit, dicens: *Erunt sicut angeli Dei in cælo* (Matth. xxii, 30). Tunc utique, cum secundum beati Pauli testimonium corruptibile e hoc et mortale ita induetur incorruptione et immortalitate, ut corruptio incorruptionem possidere non possit, quæ non solum in peccato consistit, sed etiam in infirmitate, quæ prævaricatori ex poena cognoscitur accidisse peccati. Nam peccato nos et infirmitate tunc omnimodis carituros Apostolus testatur et dicit: *Tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, contentio tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est* (1 Cor. xv, 54, 55, 56). Absorpta ergo morte in victoria, nulla erit animæ carnisve corruptio, quoniam cum a nobis amota fuerit omnis iniquitas, nulla remanebit infirmitas. De talibus utique dicit Isaias: *Gaudium et lætitiâ obtinebunt, et fugiet*

A *ab eis dolor et gemitus* (Isai. xxxv, 10). De his etiam Joannes in Apocalypsi loquitur: *Non esurient, neque sitient, neque cadet super eos sol, neque ultus æstus* (Apoc. vii, 16); et ut ostendat hanc eos Christi dono gratiam adepturos, secutus adjunxit: *Quia Agnus qui in medio throni est reget eos, et deducet eos ad vitæ fontes aquarum, et absterget Dominus omnem lacrymam ab oculis eorum*. Cum ergo talis hodie sit angelorum beata securitas et lætitia, passionum prorsus ignara, 126 ut f nullo peccati casu, nullo infirmitatis quatiantur incursu; tandem respiciant (al. respiscant) in quod blasphemiarum barathrum devolvuntur, qui divinitatem Christi passionibus subjicientes humanis, Dominum angelorum conantur, in substantia quam habet ex Patre, inferiorem angelis demonstrare. Falsum igitur est quod ipse dicit: *Non est servus major domino suo* (Joan. xiii, 16)?

CAPUT XX. *Occurritur objectioni de eo quod David dicit: Minorasti eum paulo minus ab angelis.*

An illud s obijciendum putant, quod David dicit de Filio hominis: *Domine, quid est homo, h nisi quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minorasti eum paulo minus ab angelis* (Psal. viii, 5, 6). Sed advertant Paulum apostolum hunc locum ad mortis humanæ intelligentiam referentem, ita ut istam minorationem non solum naturæ humanitatis assignet, quin etiam divinitatem Christi a consortio passionis et mortis exceptet. Ita namque ad Hebræos loquitur: *Eum autem, qui modico quam angeli minoratus est, i videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria et honore coronatum, ut sine Deo pro omnibus gustaret mortem* (Hebr. ii, 9); non autem hic Christum divisit Apostolus, sed ostendit in uno Christo quæ substantia passibilis et mortalis fuerit, quæ autem impassibilis et immortalis permanserit. *Sine Deo* igitur homo ille gustavit mortem, quantum ad conditionem attinet carnis, non autem *sine Deo*, quantum ad susceptionem pertinet deitatis; quia impassibilis atque immortalis illa divinitas, cum in veritate formæ servilis, et pati voluntarie pro nobis dignaretur et mori, sicut in morte solius carnis immortalis fuit, sic in passionibus totius hominis impassibilis omnino permansit.

CAPUT XXI. *Tristitia et similes affectus ad animam pertinent.*

D Sed nunc ostendendum a nobis est passionem tristitiæ, mœroris, tædii et timoris ad animæ substantiam proprie pertinere: ut in eo quod ingrati gratiæ Christi, divinitatem ejus cupiunt subdere passioni, appareat quid cujusque naturæ sit proprium, et in eo magis agnoscat Domini mirabilis invictaque clementia, cum probaverimus animæ carnisque substantiam ob hoc cum suis passionibus a Deo susceptam, ut sicut salvo divinæ impassibilitatis statu, volunta-

mortale) ita, etc.

f Ms. Corb., nulli; forte pro nullius.

g Ita mss. Corb. et Victor. Editi vero, abijciendum.

h Basil., quid est homo, quod, etc.

i Ita mss. Corb. et Victor. et Græcus textus; at editi, vidimus.

a Basil., toti. Vide supra in nota cap. 13, lib. 1, p. 81, toto pro toti.

b Basil., ne officiorum,.... sit, etc.

c Ita mss. Corb. et Vict.; at Basil., congruat. Col. lon. et Ant., congruet.

d Basil., affectibus.

e Ita ms. Corb. Eliti vero, corruptibile (hoc est

ria susceptione mortis in carne sua, mortem nostram cognoscitur occidisse, sic voluntaria susceptione tristitiæ et timoris, ad hoc cognoscatur animam rationalem cum suis passionibus suscepisse, ut animas nostras ab omnibus dignaretur passionibus liberare. Ostendamus igitur tristitiam Christi non ad divinitatis, nec ad carnis, sed ad animæ pertinuisse substantiam. Atque ut hoc integra possit manifestatione cognosci, attendamus quid **127** discipulis pene sub ipso dixerit tempore passionis, ut ^a in se veram animæ substantiam non minus officio quam nomine demonstraret. *Tristis est, inquit, anima mea usque ad mortem (Matth. xxvi, 38)*. Quis autem ambigat, nec in divinitatem posse tristitiam cadere, nec ad carnis officium pertinere? Animæ namque est proprium metuere, desiderare, tristari, gaudere, sicut etiam carminis Davidici textus ostendit diceatis (al. dicens): *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me (Psal. xli, 12)*? Anima tristatur, ipsa turbatur. Ideo et ipse Salvator, ut ostenderet perturbationem istam non carni, sed animæ deputandam, sic discipulos suos consolatur, cum de futuro ejus contristarentur abscessu: *Non turbetur cor vestrum, neque formidet (Joan. xiv, 1)*. Ad eosdem denuo sic loquitur: *Nunc vado ad eum qui me misit, et nemo ex vobis interrogat me: Quo vadis? sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum (Joan. xvi, 5)*. Quis carni vel divinitati audeat assignare, quod ad officium cordis Dominus dicit proprie pertinere? Nam cum superius dixerit: *Non turbetur cor vestrum, neque formidet*, ubi proprie cordis nomine humanam animam demonstravit, ac deinde dixerit: *Tristitia implevit cor vestrum*, ut evidentius ostenderet et tristitiam et gaudium ad animam pertinere, rursus Apostolus dicit: *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini; sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus: cum autem pepererit (al. peperit) puerum, jam non meminit pressuræ, propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum: et gaudium vestrum nemo tollet a vobis*. Ecce proprie in homine tristitia, formido et gaudium cordi, id est animæ, deputantur. Propterea et Apostolus dicit: *Ipse autem Dominus Jesus Christus, et Deus, ^b et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam, et spem bonam in gratia, consoletur (al. soletur) corda vestra, et confortet in omni opere et sermone bono (II Thess. ii, 15)*. Ubi autem potest adhiberi consolatio, nisi ubi potest irreperere mœstitudo? quæ quia proprie ad animam pertinent, propterea de Christo scriptum est: *Quia cepit contristari et mœstus esse; et cepit pavere et lædere*. Et ipse dicit: *Tristis est anima mea usque ad mortem. Et nunc anima mea turbata est.*

A CAPUT XXII. *Gaudium in anima Christi. Desiderium. Infirmittates Christus accepit, ut in nobis virtutem perficeret. In Christo potestas ponendæ et resumendæ animæ.*

Gaudium quoque in sua Salvator anima demonstravit, cum discipulis de Lazaro diceret: *Lazarus amicus noster mortuus est: et gaudeo, ut credatis, quia non eram ibi (Joan. xi, 14)*. Substantia hominis utique gaudebat in Christo, quæ pro naturali consortio gaudium jam habuit de Lazaro suscitando: simul ut et discipuli verum Deum intelligerent in homine, quem cognovissent etiam longè posita non latere. Atque ut omnia in se Christus animæ officia demonstraret, etiam desiderium a sua anima fieri, noluit alienum, dicens discipulis: *Desiderio desideravi hoc pascha **128** manducare vobiscum, antequam patiar (Luc. xxi, 15)*. Nemo potest hæc omnia vel naturæ deputare carnis, vel substantiæ deitatis, quoniam caro nec vivere potest per semetipsam, nec sentire, nec tristari, nec desiderare, nec metuere, nec mœrere. Deitas nihil metuit, quoniam omnium ^c dominatur; in nullo tristatur, quoniam ei nihil passionis infertur: in nullo metuit, quia nulla est illi naturalis infirmitas; nihil desiderat, quia omnia potest, et omnia possidet. Hæc ergo cuncta in anima quam susceperat pertulit Christus, ut veram totamque in ^d se, cum suis infirmitatibus, hominis demonstraret accepti substantiam; et infirmitatibus, quas pro infirmis accepit, virtutem perficeret, quam infirmis attribuit. Qui et hominis carnem propterea mortalem habuit, ut mortalibus plenam conferret immortalitatis gratiam; et hominis animam cum infirmitatibus suis sine peccato suscepit, ut nostris animabus impenderet medicinam, quia sicut, Isaiâ teste, *vulneratus est propter iniquitates nostras* (quod proprium carnis fuit: quippe cum jam defuncti latus lancea percuteret miles), ita *infirmatus est propter peccata nostra (Isai. liii, 5)* (quod est animæ, cujus pro nobis infirmitates suscepit). Hujus animæ ponendæ ac resumendæ habens plenissimam potestatem, dicebat: *Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, et iterum sumam eam: nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso: potestatem habeo ponendi eam, et (al. sed) potestatem habeo iterum sumendi eam: hoc præceptum accepi a Patre meo (Joan. x, 17, 18)*. Quæro in hoc loco ab his qui in Christo humanam animam dicunt omnimodis non fuisse, quam hic substantiam credant animæ vocabulo nuncupatam? utrum divinitatis; an carnis? vel quæ in Christo substantia ponendæ animæ sibi vindicet potestatem? Quod si divinæ substantiæ hanc potestatem tribuunt, ut carnem dicant animæ vocabulo nuncupatam, quam in passione fuerat positura divinitas (ut secundum eorum voluntatem nunc interim disputemus), si divinitas de carne dicit: *Potestatem habeo ponendi animam meam*; dum carnem vocabulo animæ nuncupat, carni sine dubio cunctas etiam infirmitates assignat

^a Basil., ut servatam.

^b Ms. Corb., et Deus Pater noster.

^c Basil. et Antwerp., quoniam omnium dominator

in nullo tristatur; quoniam, etc.

^d Ms. Corb., ut veram totamque secum, suis infirmitatibus, hominis demonstraret accepti substantiam.

dum dicit : *Anima mea turbata est* ; dum dicit : *A* *ut animam suam quis ponat pro amicis suis* (Joan. xv, 13). Unde sciens Petrus animam Christi proprio substantialique vocabulo nuncupatam, ne quisquam putaret a Domino carnem nomine forsitan animæ designari, perfectæ imitationis, quam fuit postmodum accepturus, cupiens sectari virtutem, dicenti Domino (al. dicente) : *Quo ego vado non potes me sequi modo, sequeris autem postea*, respondit : *Domine, quare non possum sequi te modo? Animam meam pro te ponam* (Joan. xiii, 36, 37). Ostendit utique Christum pro se animam positurum, cum se in hoc eum sequi diceret, ut etiam ipse pro Christo animam posuisset. Nam quia divinitatis naturam communem Petrus cum Christo non habuit, non ei de divinitate potuit dicere : *Animam meam pro te ponam*. Rursus, si carnem

CAPUT XXIII. *Sola divinitas plenam habet potestatem.*

Illam ergo vocem qua dictum est : *Potestatem habeo ponendi animam meam*, totius hominis esse credenda est. Sicut enim totus semetipsum **129** tradidit, et totus homo semetipsum obtulit, de quo dicit Apostolus : *Ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo, in odorem suavitatis* (Ephes. v, 2), ita totus homo animam suam posuit, cum anima in cruce carne moriente discessit; quam tamen carnem nec in morte divinitas deseruit, sicut nec in inferno animam dereliquit; de qua etiam propheta dixerat : *Non derelinques animam meam in inferno* (Psal. xv, 10). Cum ergo homo Christus tantam accepit potestatem, ut cum vellet animam poneret, et cum vellet de novo resumeret; quantum potuit habere Christi divinitas potestatem, cui hoc est semper velle quod posse? Nam in hoc loco vere impassibilis atque invicta divinitas universa prorsus hæreticæ falsitatis commenta destruxit. Si enim integra fuit dicentis potestas, voluntaria fuit patientis infirmitas; voluntas autem quæ ex potestate venit naturalem utique veritatem divinitatis humanitatisque servavit: nam potestas naturalis procul dubio defuit, si in divinitate Christi quælibet infirmitas fuit. Qualiter autem patiendi potestatem humanitas habuit, si plenam impassibilitatem divinitas habere non potuit? Cognoscatur ergo quoniam ubi naturaliter plena est potestas, nulla potest esse passionis infirmitas; quoniam potestas Christi qua immortalis permansit cum moriens in carne Christus animam poneret, ipsa sine tristitia permansit, cum voluntariam ex potestate Christus in anima tristitiam sustineret. Ideo autem ille homo potestatem ponendæ animæ habuit, quia eum divina potestas in unitatem personæ suscepit. Quæ autem plena est potestas, nisi sola divinitas? de qua dicitur : *Omnia quæcunque voluit fecit* (Psal. cxiii, 12), et cui dicitur : *Subest enim tibi, cum voles posse* (Sap. xii, 18). Propterea in illo digne plena potestas creditur, cui tantum posse quantum velle, et tantum velle quantum posse, naturaliter suffragatur.

CAPUT XXIV. *Vera in Christo anima.*

Adhuc autem veram se Christus animam suscepisse, tam nomine dignatur monstrare quam opere, dicens : *Majorem hac dilectionem nemo habet, quam*

pro se nosset Christum tantummodo posuisse, posset etiam ipse dicere : *Corpus meum pro te ponam* : sicut proprie corpus ostendit Paulus, ubi dixit : *Si tradidero corpus meum, ut ardeam* (I Cor. xiii, 3). Sed quoniam sciebat Petrus Christum pro nobis animam positurum, propterea in eo se Dominum **130** velle sequi monstravit, in quo pro eo animæ ponendæ demonstravit affectum, ut quam pro se Christum posuisse sciret, hanc ipse pro Christo similiter posuisset. Et ut omnis pravæ caligo sententiæ clarissimo prorsus catholice veritatis lumine dissipetur, Joannis informemur eloquio, qui, ad imitationem Christi fideles exhortans, quod in capite noverat factum, hoc in membris præcipit (al. præcepit) faciendum. *In hoc*, inquit, *cognoscimus caritatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere* (I Joan. iii, 16). Animam igitur ponere dilectionis est proprium; ubi autem dilectio non est, corpus tradi dicitur, anima poni non dicitur, sicut Vas electionis, plenum dilectionis, omnino testatur : *Si tradidero corpus meum, ut ardeam; caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest*. Ostendit sine caritate corpus posse tradi, non animam poni; ubi autem dilectionis suæ significare nititur puritatem, sic Thessalonicensibus scribit : *Cupidè volebamus tradere vobis, non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras* (I Thess. ii, 8). Et ut caritatis hoc esse demonstraret, adjecit : *quoniam carissimi nobis facti estis*. Ideo etiam Petrum qui se pro Domino animam suam sponderat positurum, ut agnosceremus officium ponendæ animæ in dilectione constare, primitus Christus ad confessionem amoris invitavit; et ut facultatem ponendæ animæ suo deinceps amatori concedat, sic eum denique interrogavit : *Simon Joannis, diligis me plus his? Digis ei: Etiam, Domine, tu scis quia amo te*. Cumque hoc etiam secundo dixisset, *Dicit ei tertio: Simon Joannis, amas me* (Joan. xxi, 15, 17)? Cumque ille tertio interroganti, trinum amoris sui testimonium reddidisset, statim Dominus Petro ponendæ pro se animæ largitus est facultatem, dicens : *Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extends manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo non vis* (Ibid., 18). Statimque evangelista subjecit dicens. *Hoc autem dixit*

significans qua morte clarificaturus esset a Deum: et hoc cum dixisset, dicit ei: Sequere me. Ecce qualiter eum et antea sequi Petrus volebat, quando pro eo animam ponere cupiebat, sicut eum postea recto dilectionis itinere sequi meruit, quando pro eo animam in passione posuit.

CAPUT XV. *In Christo veræ fuerunt infirmitates humanæ, sed voluntariæ. Non dicitur corpus Jesu positum in sepulcro, sed Jesus, quia ibi erat divinitas.*

Quocirca, quia manifesta (al. manifeste) Scripturarum attestatione probatum est dilectionem deesse ubi solum corpus ponitur, ibi autem caritatem esse ubi anima cum corpore ponitur, Christus ex Virgine plenus credendus est Deus et plenus homo, id est anima rationalis et caro. Et sicut fidei catholice veritas habet, in uno eodemque Christo credamus, secundum veram substantiam carnis, voluntariam et veram famem, cum esuriens ad ficulneam veniret; voluntariam et veram sitim, cum bibere a Samaritana deposceret, vel cum se sitire in cruce dixisset; voluntariam et veram lassitudinem, cum fatigatus ab itinere super puteum sederet; voluntarium et verum vulnus, cum militis lancea **131** percuteretur in latere; voluntariam et veram mortem, cum inclinato capite spiritum emisisset in cruce; voluntariam et veram sepulturam, cum eum depositum de ligno Joseph et Nicodemus ponerent in sepulcro. Has enim carnis omnes infirmitates voluntarias quidem, sed veras, Christus habuit, quia carnis humanæ naturam, non in phantasia, sed in veritate suscepit. Quas passiones propterea in carne voluntarias habuit, ut in veritate carnis divina potentia, quæ nec pati potuit aliquando nec mori, infirmitatem mortemque devinceret, et carnem suam in vitam virtutemque perpetuam suscitaret. Quod Paulus sic ore veridico protestatur: *Christus surgens a mortuis jam non moritur: et mors ei ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo (Rom. vi, 9).* Quis autem ignoret Christum nec in anima nec in divinitate, sed in solo corpore mortuam et sepultam? Quod evidenter Joannes his verbis ostendit: *Post hæc autem, inquit, rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa (eo quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum), ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo et tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ et aloes, quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Jesu, et alligaverunt eum (al. illud) linteis cum aromatibus, sicut Judæis mos est sepelire (Joan. xix, 38-40).* Ecce, facta distinctione divinitatis, carnis et animæ, quantum ad proprietatem substantiæ attinet, solum corpus Jesu dicit de cruce depositum, aromatibus conditum, et linteis obvolutum; propter unitatem vero personæ, quoniam Deus hominem quem ex

Virginis utero suscepit, nec in morte, nec in sepulcro deseruit; propterea secutus Joannes adjecit: *Erat autem in loco ubi crucifixus est hortus, et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat. Ibi ergo propter Parasceven Judæorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum (Ibid., 41, 42).* Vere divino Spiritu plenus et nectus evangelista locutus est, ut prinitus, quid in Christo mortuum fuerit et sepultum ostendens, diceret acceptum corpus Jesu, et ligatum linteis cum aromatibus. Et quia *quod Deus conjunxit homo non separat (Matth. xxi, 6)*, propterea non corpus Jesu, sed Jesum dicit in monumento positum: sciebat enim quod ille susceptor pleni hominis Deus totus esset cum carne sua in sepulcro, totus cum anima sua in inferno, totus in mundo, totus in cælo, totus per unitatem naturæ in Patre, de quo exstitit, totus per omnipotentiam divinitatis suæ in tota creatura quam fecit.

CAPUT XXVI. *Unitas personæ Christi ex verbis Apostoli.*

Hanc in Christo unitatem personæ servans Apostolus, sic Corinthiorum in fide veritatis confirmat Ecclesiam: *Tradidi enim vobis imprimis, quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit (al. surrexit) 132 tertia die secundum Scripturas (I Cor. xv, 3, 4).* Mortuum dixit non corpus Christi, sed Christum, ut unitatem personæ Dei hominisque servaret; ut autem substantialem proprietatem deitatis et humanitatis ostenderet, alio loco (sicut superius jam posuimus) dicit: *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei (II Cor. xiii, 4).* Attendenda est apostolicorum virtus præclara dictorum. Si enim Paulus dixisset de Christo, quia *crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute*, et non addidisset, *Dei*, nec sic debuit infirmitas passibilitatis humanæ cum divinæ virtutis impassibilitate confundi; at cum virtutem deitati Paulus assignet, quis non videat quod ea quæ infirmitatis videntur hominis esse denuntiet? Nam, et quod dicit de Christo, quia (al. quod) *vivit ex virtute Dei*, ex sua deit utique vivit, quia ipse est virtus Dei, et sic vivit sicut Pater vivit, quoniam ipse est via, veritas et vita. Nam ut unam vitam Patris Filiique Joannes nobis insinuaret Apostolus, Epistolæ suæ hoc ponere curavit exordium: *Quod erat ab initio, quod audimus, quod vidimus oculis nostris, quod insperimus, et manus nostræ contractaverunt de Verbo vitæ, et vita palam facta est: et vidimus, et testamur, et nuntiamus vobis Vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et palam facta est nobis (I Joan. 1, 1).* Filium Dei, quem Verbum Dei superius dixit, Vitam in subsequentibus nominavit: quod est autem Verbum vitæ, nisi Verbum Dei? Et quoniam Verbum, vitæ vita est, una est utique vita illud vitæ Verbum, et vita cujus est Verbum. Ideo ergo Christus qui *mortuus est ex*

^a Sic mss. Corb. et Victor. et textus Græcus. Editi vero habent eum.

^b Desunt hæc verba in editis; leguntur autem in mss. Corb. et Victor.

^c Mss. Corb. et Vict., *Parasceve*.

^d Sic legitur in ms. Victor.; at in Corb., *in unitatem*; in editis vero, *in unitate*.

^e Sic ms. Corb.; editi vero, *Si et Paulus*; forte legendum *Etsi enim Paulus*.

infirmate, vivit ex virtute Dei, quoniam illi divinitati hoc est vitam esse, quod est virtutem esse, et propterea hoc est illi posse quod vivere, Et ideo, nec in passione virtutem vita deseruit, nec in morte Christi virtus a vita discessit, quoniam Christi divinitas (quæ virtus et vita est) mutari non potuit.

CAPUT XXVII. *Propter unitatem personæ in Christo, mortuus dicitur Filius Dei. Non sunt Christi infirmitates ejus deitati ascribende.*

Rursus pro unitate personæ in Christo firmissime commendanda sic Paulus scribens Romanis ponit (al. posuit), dicens de Deo : Qui Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum (al. eum) (Rom. viii, 32). Atque ut illa traditio voluntaria ex potestate Filii monstraretur effecta, Filium quoque pro nobis se memorat tradidisse, dicens alio loco : Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me (Gal. ii, 20). Sed ut ostenderetur quid in Christo potuerit tradi, propheticè dicit liber Job : Terra tradita est in manus impij (Job. ix, 24). Et tamen pro unitate personæ, non solum humanitatem Christi, sed Christum traditum tenet et confletur Ecclesia, quoniam in illa traditione, salva proprietate utriusque naturæ, nec homo susceptus separari potuit a Deo, nec Deus potuit ab homine segregari suscepto. Sicut ergo passionem mortis et mortem propter unitatem personæ, Dei quidem Filio Scriptura prorsus assignat, et tamen deitatem impassibilem **133** immortalemque pronuntiat, ita et animæ tristitiam et perturbationem, quam voluntariam in anima Dei Filius habuit, sic habuisse credatur, ut etiam ipsas humanæ animæ passiones, et ex voluntate veras, et in veritate voluntarias non negemus. Ipsa quoque Christi divinitas, quæ secundum animam contristari, et secundum carnem dignata pro nobis est mori, secundum substantiæ proprietatem, sicut immortalis, sic est et impassibilis prædicanda. Quæ quia verum hominem suscepit, ideo cunctas naturæ humanæ infirmitates, veras quidem, sed voluntarias, in eadem veritate naturæ duntaxat humanæ sustinuit. Quis autem tam mortiferam sectetur improvidus de Christo sententiam, ut famem illam, sitim, lassitudinem, passionem et mortem, et rursus tristitiam, perturbationem, metum et tædium (quæ carnis et animæ esse nemo potest aliquatenus dabitare), sic vera fuisse credat in natura hominis, ut ab his immunem non credat substantiam deitatis, cum sperantibus in se, hoc ut superent Christus dederit, quod pro nobis ipse voluntate persensit (al. persenserit)? Propter quod divinitus inspiratus per Isaias ac mortiferis cogitationibus Isaias obnititur, dicens : Deus æternus, Deus qui fecit fines terræ, non esuriet, neque laborabit, neque inveniri potest prudentia ejus præstans esurientibus vires, et non dolentibus mœrorem. Esurient enim juvenes, et laborabunt adolescentes, et electi siue viribus erunt. Qui vero expectant Dominum exsultabunt cum virtute, et producent pennas sicut aquilæ,

^a Mss. Corb. et Colon., Filio.

^b Ms. Corb., liber sancti Job.

current et non laborabunt, ambulabunt et non esurient (Isai. xl, 28 et seq.). Ipse quoque Panis qui de cælo descendit credentibus in se perfectam satietatem veraciter repromittit dicens : Qui venit ad me non esuriet, et qui credit in me non sitiet in æternum (Joan. vi, 35). Rogo, qualiter hæc virtus concedetur hominibus, si eam habere non potuit Deus? Aut quomodo Christus in sua divinitate non habuit, quod ab eo Paulus ut haberet accepit? Ipse enim de se similibusque testatur, dicens : Tribulationem patimur, sed non angustiamur (II Cor. iv, 8); et alio loco : Quasi morientes, et ecce vivimus; ut castigati, et non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes (II Cor. vi, 9, 10).

B Quam grave atque incongruum est et a vera fide modis omnibus alienum, ut Paulus in una eademque animæ substantia, cum tristatur, possit in dono Christi semper gaudere, et de Christi divinitate dicatur quod tristis in anima quam suscepit non potuit in seipsa sine tristitia permanere.

CAPUT XXVIII. *Non ascribitur timor Joanni; ergo nec debet ascribi deitati. Quæ servis accipientibus nemo potest adimere, Domino largienti nemo conetur auferre.*

Non timet Joannes, qui dicit : Timor non est in caritate, nam perfecta caritas foras mittit timorem; qui autem timet non est perfectus in caritate (I Joan. iv, 18). Audierat enim a Domino : Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere (Matth. x, 28). Timorem nullus audet ascribere Joanni, et timor mortis ascribitur Deitati? Sperat in illo David et dicit : In Deo sperabo, non timebo quid faciat **134** mihi homo (Psal. lv, 11); idemque confidenter ingeminat : Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus defensor vitæ meæ, a quo trepidabo? (Psal. xvi, 1, 2)? Et ipse Dominus apostolis dicit : Non turbetur cor vestrum, neque formidet (Joan. xiv, 27). Idem denuo, Gaudete, inquit, quia ego vici mundum (Joan. xvi, 33). Expectantes igitur eum, fortitudinem sumunt, pennas producunt quibus ad cælestia sublevantur, currentes nesciunt laborem, ignorant ambulantes esuriem, in tribulatione non patiuntur angustiam, morientes retinent vitam, tristes quidem videntur, tamen semper gaudentes exsultant, egeni divitias pluribus conferunt, et omnia possident, dum nihil habere contendunt; dilectione Christi repleti, carent timore, ab ipso illuminati, fatentur se nullum metuere, ipso defensore, nequeunt ab aliquo trepidare : de corde eorum turbatio propellitur, et formido; gaudent, quia vident mundum a Christo devictum. Si hæc servis accipientibus nemo potest adimere, qualiter Domino largienti perfida cæcitas, vel potius cæca perfidia, quod divinum naturaliter habet conatur auferre? Quis autem non videat in illis passionibus Christi quædam nostrarum virtutum semina contineri? Unus ergo idemque Christus in humanitate quæ humana

^c Editi, perducent.

^d Editi, in domo.

sunt sensit, in divinitate autem impassibilis immortalisque permansit.

CAPUT XXIX. Nomina Filii Dei quoad ejus divinitatem. Homo Christus quia propria peccata non habuit, aliena portavit. Plena humanitas Christi.

Dei enim Filius Verbum, et Sapientia Patris, ipse est salus de qua propheta dicit: *Salus nostra cito veniet (Isai. XLVI, 13)*. Ipse virtus et sapientia: *Christus enim Dei virtus et Dei sapientia (I Cor. I, 24)*. Ipse saturitas, quia *panis est qui de cælo descendit (Joan. VI, 58)*. Idem via, ipse veritas, ipse vita. Idem gaudium et lætitia nostra, de quo propheta dicit: *Et factum est mihi verbum tuum in gaudium et lætitiā cordis mei (Jerem. XV, 16)*. Ipse lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (*Joan. I, 9*). His nominibus superius designatis incommutabilis atque impassibilis invenitur. Egrotare non potest salus; infirmari non novit virtus; nescit saturitas esurire; via nequit errare; sapientia non mutatur; vita non moritur; lumen non exstinguitur; nec veritas depravatur; nescit tristari lætitia; Deitas non potest superari: propterea utique etiam Christi humanitas sine peccato permansit, quia eam in unitate personæ divinitas accepit, quæ naturaliter peccare non novit. Homo ergo Christus, quoniam peccata non habuit propria, portare dignatus est aliena; illorum autem a se voluit peccata portari, cum quibus tenebatur consortio naturali, dicente Apostolo: *Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis (Hebr. II, 11, 12; ps. XXI, 23)*. Isaias etiam propheta, pietatis hujus taliter effectum prænuntiat, ut hominis in eo nomen evidenter ostendat, hæc dicens: *Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est (Isai. LIII, 1)*? Cum dicit brachium Domini, divinitatem Filii Dei ostendit; ac deinceps incipit Incarnationis et **135** Passionis mysterium prædicare: *Annuntiavimus coram ipso, ut^b puer, ut radix in terra sitiēti. Non est ei species, neque gloria. Et vidimus eum, et non habuit speciem, neque decorem, sed species ejus sine honore, et abjecta præ omnibus hominibus: homo in plaga, et sciens ferre infirmitatem, quoniam^c adversatus est, facies ejus dehonesta est, nec aliquid æstimata est. Hic peccata nostra portat, et pro nobis dolet, et nos existimavimus eum in doloribus esse, et in plaga, et in vexatione: ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, et infirmitus est propter peccata nostra. Eruditio pacis nostræ in eo (al. in eum), et livore ejus nos sanati sumus. Omnes ut oves erravimus: homo a via sua erravit, et Dominus tradidit eum pro peccatis nostris, et ipse, quia male tractatus est, non aperuit os: ut ovis ad immolandum ductus est, et ut agnus ante eum qui se sondet sine voce, sic non aperuit os suum. In humiliatione iudicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? Quoniam tollitur a terra vita ejus, ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem (Ibid.,*

A 2, et seq.). Et ut propheta plenam in Christo substantiam hominis demonstraret, paulo inferius adjecit: *Peccata eorum ipse portabit. Ideo ipse hæreditate possidebit multos, et sortium partietur spolia, propter quod tradita est in mortem (al. in morte) anima ejus, et inter iniquos deputatus est. Et ipse peccata multorum sustinuit, et propter iniquitates eorum traditus est. Ex his prophetæ verbis et anima tradita cognoscitur Salvatoris et caro, quia totus pro nobis ad crucem ductus est homo. Sic enim oportuit nostrorum peccatorum deleri chirographum, ut dum vetus homo noster simul cruci affligitur, tanquam in tropæo, triumphatoris victoria panderetur.*

B **CAPUT XXX. Non sensit caro Christi corruptionem in sepulcro, nec anima ejus pœnam in inferno. Justæ Dei ultio de peccato primi hominis. Salva per Christum et caro et anima hominis. Christus condidit et compassus est nobis.**

Restabat tamen, ad plenum nostræ redemptionis effectu, ut illuc usque homo sine peccato a Deo susceptus descenderet, quousque homo separatus a Deo peccati merito cecidisset, id est ad infernum, ubi solebat peccatoris anima torqueri, et ad sepulcrum, ubi consueverat peccatoris caro corrumpi; sic tamen ut nec Christi caro in sepulcro corrumpere, nec inferni doloribus anima torqueretur, quoniam anima immunis a peccato non erat subdenda supplicio, et carnem sine peccato non debuit vitare corruptio. Nam quia peccans homo meruit in seipso per supplicium dividi, quia maluit a Deo qui dividi non potest prævaricationis reatu disjungi, propterea factum est ut peccatoris mors carnem peccati ad sepulcrum corrumpendam perduceret, animam^d inferno torquendam protinus manciparet. Sed hæc ulciscētis Dei æquitas fecit, quæ ideo taliter peccatorem addixit, quia ne peccaret ante prædixit. Hæc fuit retributio peccatori reddenda, ut juste peccati supplicium lueret, qui Deo justo injuste peccasset. Ut autem peccator esset gratuito munere liberatus, factum est ut mortem corporis, quam a Deo justo peccator **136** homo pertulerat juste, Dei Filius a peccatore pateretur injuste; et ad sepulcrum perveniret caro justæ, quousque fuerat caro devoluta peccati; et usque ad infernum descenderet anima Salvatoris, ubi peccati merito torquebatur anima peccatoris. Hoc autem ideo factum est, ut per morientem temporaliter carnem justæ, donaretur vita æterna carni, et per descendentem ad infernum animam justæ, dolores solverentur inferni. Utrumque autem Scriptura sancta non tacuit, de resurrectione quæ idem carnis, sic beato Paulo loquente: *Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum: et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur (I Cor. XV, 21, 22)*. Idem homo Christus est, qui pro nobis et pontifex factus est dum semetipsum passioni obtulit, et hostia factus est dum passionem ipse suscepit. Huic dicitur: *Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedæch (Psal. CIX, 4)*. Et sacerdos tamen, et hostia, humanæ naturæ tam officia cognoscuntur esse

^a Ms. Corb., in unitatem.

^b Ms. Corb., ut puer. Ms. Vict., et puer.

^c Editti, adversatus est.

^d Ms. Corb., in inferno.

quam nomina. Et quoniam idem pontifex infirmitates nostras suscepit et habuit, propterea de ipso Apostolus dicit: *Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris* (Hebr. iv, 15); et ut se de natura humana loqui doceret, adjecit: *Tentatum autem per omnia pro similitudine, absque peccato*; et paulo inferius subdidit: *Omnis enim pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis, qui condolere possit his qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate* (Hebr. v, 1, 2). In eo ergo quo circumdatus fuit infirmitate, in eo condoluit ignorantiae et erroribus nostris, et in eo compassus est infirmitatibus nostris; ibi est enim unitas compassionis, ubi est unitas naturalis; in eo autem nobis pontifex ille compassus est, in quo etiam nos compatimur, dicente beato Apostolo: *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filii Dei. Si autem filii, et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Si tamen compatimur, et et ^a conglorificemur* (Rom. viii, 16, 17). Beatus quoque Petrus ad hujus nos gratiam compassionis hortatur, dicens: *Carissimi, nolite expavescere in fervore, qui ad tentationem vobis fit. Nolite pavere, tanquam novi vobis aliquid contingat; sed ut communicantes Christi passionibus gaudete, ut et in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exultantes* (I Petr. iv, 12, 13). In natura ergo humana pontifex ille veritatem sustinens passionis, in ea utique novit compati membris suis. Propterea et beatus Paulus dicebat: *Ut adimpleam ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia* (Coloss. i, 24).

CAPUT XXXI. *Nos quoque oportet compati et commori Christo. Sicut morimur cum Christo, ita ab inferni doloribus liberamur. Divinitas Christi, neque carnem in sepulcro, neque animam in inferno deseruit.*

Quid autem mirum quoniam (al. quod) pontifici nostro naturali communione compatimur, cum nos beatus Apostolus etiam cum illo mortuos esse testetur his verbis: *Si mortui estis cum Christo, quid adhuc tanquam viventes in mundo ^b decernitis?* Dicit etiam Timotheo: **137** *Memor esto Jesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine David, secundum Evangelium meum, in quo laboro usque ad vincula, quasi male operans; sed verbum Dei non est alligatum. Omnia autem sustineo propter electos, ut et ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu cum gloria cælesti* (II Tim. ii, 8 - 10). Sciens ergo Apostolus Jesum Christum ex semine David a mortuis surrexisse (in quo utique communio nature manifestatur humanæ), in quo eum mortuum noverat, in eo nos illi commortuos esse commemorat, dicens: *Fidelis sermo: nam si commortui sumus, et convivemus; si sustinebimus, et conregnabimus* (Ibid., 11). Pontifex ergo ille qui semetipsum pro nobis obtulit (sicut Apo-

stolus dicit) *oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis* (Ephes. v, 2), sicut mortuus pro nobis, omnes nos sibi commori fecit; sic solutis doloribus inferni, omnes fideles ab iisdem doloribus liberavit, sicut beatus Petrus testificatur, et dicit: *Jesum a Nazareth, virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus, et signis, et prodigiis, quæ fecit per illum Deus in medio vestri, sicut vos scitis: hunc definito consilio, et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum ^c affligentes interemistis: quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo* (Act. ii, 22, 23, 24). Ubi etiam Davidicum illud quod in primo libro posuimus testimonium ita protulisse monstratur: *David enim dicit in ipsum: Providebam Dominum coram me semper, quoniam a dextris ^B est mihi, ne commovear. Propter hoc jocundatum est cor meum, et exsultavit lingua mea; insuper et caro mea requievit in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, et adimplebis me jocunditate cum facie tua* (Psal. xv, 8, 9, 10). Ibi beatus Petrus divino vere spiritu illuminatus, et secundum Domini sermonem lux mundi effectus, qualiter hunc locum intelligere deberemus, clarissima luce prædicationis ostendit, ne quis in Christo veram carnem sic intelligeret, ut veram in illo animam denegaret. Sequitur ergo: *Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quia et defunctus est, et sepultus est, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus; providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelicta est anima ejus in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem* (Act. ii, 29, 30, 31). In hoc igitur divinitas Christi virtutem suæ impassibilitatis ostendit, quod (al. quæ) ubique semper atque ineffabiliter præsens, et secundum animam suam in inferno sine doloribus fuit, et secundum carnem suam in sepulcro sine corruptione jacuit, quia nec carni suæ defuit cum animam suam in inferno dolere non sineret, nec animam suam in inferno deseruit cum in sepulcro carnem suam a corruptione servaret. Dignum namque fuit ut carnem sepulcri non corrumperet locus, quam peccati non corrupit affectus, et animam dolor non contingeret (al. contigisset) inferni, quam servitus nequivit tenere peccati. Propter hoc in psalmo, cum ex forma servi, in qua Christus nostra peccata portavit, diceret: *Quia repleta est malis anima mea, et vita mea in infernum appropinquavit* (Psal. lxxxvii, 4), ut ostenderet **138** eandem animam suam a peccato liberam in infernum pro nobis peccatoribus descendisse, subdidit dicens: *Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber* (Ibid., 5).

CAPUT XXXII. *Filius Dei ratione carnis dicitur mor-*

^a Ita ms. Corb., juxta Græcum συνδοξασθῆναι et Vulg. versionem: editi vero, *ut et glorificemur*.

^b Ita mss. Corb. et Victor. Editi vero, *discernitis*.

^c Ita ms. Victor. nec non Colon., Ant. et Basil.; at ms. Corb., *affligentes*.

tuus, et resurrexisse. Secundum divinitatem unus est effectus Patris et Filii.

Verumtamen cum sola caro moreretur et resuscitaretur in Christo, propter unitatem personæ Dei et nominis, Filius Dei dicitur mortuus. Quod evidenter his verbis Paulus apostolus protestatur: Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius (Rom. v, 10). Rursus Filium Dei resurrexisse Petri prosecutione firmatur, Judæos ad credulitatem Christi taliter exhortantis: Vos estis filii prophetarum, et testamenti quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham: Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ: vobis primum suscitans Deus Filium suum, misit eum benedicentem vobis, ut convertat se unusquisque a nequitia sua (Act. iii, 24, 25). Etiam in hoc capitulo, quem semen Abraham memorat, eundem Filium Dei beatus Petrus appellat: non enim dividitur Christus. ^a Qui tamen, ut non secundum id quod est ex Deo Patre, sed secundum id quod est ex semine Abraham, cognoscatur a mortuis surrexisse, pro unitate personæ in qua Deus et homo unus est Christus, non incongrue Dei Filius dicitur suscitatus. Cujus ut secundum divinitatem una probaretur natura cum Patre, unus simul fuit effectus in opere. Sicut enim carnem suam in Virginis utero, faciente Patre, etiam ipse fecit (quia secundum humanam naturam de Christo scriptum est: Et Dominum eum, et Christum Deus fecit; hunc Jesum quem vos crucifixistis [Act. ii, 36]; scriptum est etiam: Quia sapientia ædificavit sibi domum [Prov. ix, 1]), sic etiam cum traderetur a Patre, ipse quoque se cognoscitur tradidisse; scriptum est enim: Quia Deus Filio ^b proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum (Rom. viii, 32); et de ipso Filio dicitur: Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit seipsum pro me (Galat. ii, 20).

CAPUT XXXIII. Et Pater Filium suscitavit, et Filius suscitavit seipsum.

In resurrectione quoque ejus invenitur operis æqualitas, quia una est Patris Filiique majestas. De Patre quippe sic beatus loquitur Petrus: Vobis primum Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicentem vobis (Act. iii, 25). De seipso vero sic Dei Filius loquitur ad Judæos: Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud (Joan. ii, 19), quod Joannes aperuit dicens: Ipse autem dicebat de templo corporis sui (Ibid., 21). Colossensibus quoque Paulus loquens, ipsum ^c Dei Filium humanitatem suam his **139** verbis significat suscitasse: Videte ne quis vos seducat per philosophiam, et inanem falluciam, secundum traditiones hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum: quia in ipso habitat (al. inhabitat) omnis plenitudo divinitatis corporaliter, et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et

A potestatis: in quo et circumcisi estis, circumcisio non manu facta in exspoliatione corporis carnis, in circumcisio Christi, consepulti ei in baptismo, in quo et consurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Et vos, cum mortui essetis in delictis et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversum nos erat chirographum ^d decreti quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, exuens se carne; principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso (Col. ii, 8-15). Non nescimus hunc locum ad personam Patris a nonnullis referri; sed ex connexionem verborum, si cauta ^e legentis accedat intentio, magis id capituli hujus sensus ostendit, ut unus idemque Filius, non solum Christus qui suscitatus est, sed etiam Deus ipse qui Christum suscitavit, appareat: ut constet Apostolum in hoc loco Dei nomen ad illam sempiternam Filii, quæ est ex Patre, substantiam, nomen vero Christi ad eam, quam ex homine Dei Filius sumpsit, retulisse naturam, dignum præ omnibus ducens Doctor gentium in fide et veritate, ut sicut eundem Christum, qui suscitatus est, prædicavit hominem, dicens: Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum; sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificubuntur (I Cor. xv, 21, 22); non minore cautela eundem Filium, qui suam carnem illa qua (al. quæ) æqualis est Patri potentia suscitavit, Deum verissime prædicaret, sicut hujus loci textus clara manifestatione vulgavit. Deus enim qui suscitavit Christum a mortuis, qui quos, cum mortui essemus in delictis, et præputio carnis nostræ, convivificavit cum illo (Coloss. ii, 13), idem nobis delicta omnia donavit, et qui donavit delicta, chirographum quod adversum nos erat delevit, et sublatum de medio cruci affixit; qui chirographum cruci affixit, idem se carne exiit; qui se carne exiit, ille etiam principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso (Ibid., 15). Hæc autem, Paulo teste, omnia Deus fecit, qui Christum a mortuis suscitavit. Attendatur itaque si Pater chirographum cruci affixit, si Pater se carne exiit, si Pater principatus et potestates traduxit, palam triumphans illos in semetipso; et si hæc omnia paternæ potuerint coaptari personæ, digne negabitur Filius hic ab Apostolo designatus, ille scilicet Deus qui Christum a mortuis suscitavit. Si autem omnia superius designata Filio magis quam Patri conveniunt, cognoscatur unus atque idem ab Apostolo prædicatus Christus qui a mortuis resurrexit, et Deus qui Christum a mortuis suscitavit. Igitur et qui suscitavit semetipsum, et suscitatus est Christus: quia sicut in eo quod in se fecit ipse dignatus est fieri, et in eo quod in se tradidit ipse dignatus est tradi, et in eo quod in se occidi permisit

^a Ita restitutus est hic locus ex mss. Corb. et Basil. Colon. autem et Ant. habebant, Qui tamen non secundum id quod ex Deo Patre, sed secundum id quod ex semine Abraham cognoscatur surrexisse.

^b Ms. Victor., Filio suo proprio.

PATR. LXV.

^c Ita ms. Victor.; at ms. Corb. et ed., Deum Filium.

^d Ms. Corb., decretis, juxta textum Græcum Apostoli, τοῖς δόγμασιν.

^e Ita mss. Corb. et Victor.; at editi, Sic ut et legentis.

ipse **140** dignatus est mori, sic in eo quod in se **A** vare, sicut Apostolus dicit: *Nusquam enim angelos suscitavit ipse dignatus est suscitari.*

CAPUT XXXIV. *Humanitas Christi non tota fuit in sepulcro aut inferno, sed tota ibi fuit divinitas. Recta fides de humanitate Christi et factis ejus. Varii errores circa Christum. Marcionitæ. Ebionitæ. Ariani. Eunomiani. Apollinaristæ. Noesiani. Sabelliani. Patripassiani. Valentiniiani et Apollinaristæ. Error circa Spiritum sanctum.*

Humanitas ergo vera Filii Dei, nec tota in sepulcro fuit, nec tota in inferno, sed in sepulcro secundum veram carnem Christus mortuus jacuit, et secundum animam ad infernum Christus descendit: ac secundum eandem animam ab inferno ad carnem, quam in sepulcro reliquerat, rediit; secundum divinitatem vero suam, quæ nec loco tenetur, nec fine concluditur, totus fuit in sepulcro cum carne, totus in inferno cum anima, ac per hoc, plenus fuit ubique Christus, quia non est Deus ab humanitate quam susceperat separatus, qui et in anima sua fuit, ut solutis inferni doloribus ab inferno victrix rediret, et in carne sua fuit, ut celeri resurrectione corrumpi non posset. Totum igitur hominem cum suis infirmitatibus, sine peccato, Dei Filius pro nobis accepit: in toto traditus idem Christus secundum solam carnem est mortuus; totus Christus secundum solam animam ad infernum descendit; idem atque inseparabilis Christus secundum solam carnem de sepulcro surrexit; idem atque inseparabilis Christus secundum totum hominem, quem accepit, terram localiter deserens ad cælum ascendit, et in dextris Dei sedit (*al. sedet*); secundum eundem totum hominem venturus ad judicandum vivos et mortuos; coronaturus fideles et pios, illos scilicet **C** qui eum in utraque, id est in divina humanaque substantia, verum, plenum et perfectum credentes, nec Dei Filio aliquid paternæ substantiæ minuunt, et totum pro se susceptum hominem sine peccato cognoscunt. Condemnaturus autem infideles, qui diversos cujuslibet perfidiæ sectantur errores, quique in eis ita simul obdurato corde perdurant, ut eos usque ad vitæ præsentis obitum non relinquant: in quibus sunt illi qui in Christo phantasiam carnis audent credere, cum eum veritatem carnis denegant accepisse; illi etiam qui, in eo divinitatem omnimodis abnegantes, solam hominis putant fuisse substantiam; sed et hi qui eum vel de Deo Patre Deum denegant naturaliter natum, vel totam non credunt hominis in Christo substantiam. Similiter et illos condemnaturus adveniet qui, **D** ex operationis unitate unum Deum Patrem et Filium credentes, alterum ex altero sic natum denegant, ut personaliter Patrem Filiumque confundant; quique, Patri humanam pariter nativitatem assignantes et mortem, ipsum Patrem dicunt natum ex Virgine, ipsum etiam passum fatentur in carne. Illos etiam æterno condemnabit gehennalis tormenti supplicio, qui corpus Christi non ex Virgine fatentur substantialiter sumptum, sed constringunt de cælo depositum: cum Dei Filius propterea de homine naturam fuerit dignatus corporis terreni suscipere, quia non venerat eos qui in cælo, sed eos qui fuerant in terra sal-

*vare, sicut Apostolus dicit: Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit, unde debuit per omnia fratribus similari (Hebr. ii, 13, 17). Suscepit ergo Filius Dei animam nostram, id est melius nostrum, quia melior est meliore nostro; de quo Joannes dicit: Major est Deus corde nostro (I Joan. iii, 20), 141 sed non sprexit etiam carnem nostram, id est infirmum (*al. infirmum*) nostrum suscipere, quia totum hominem venerat liberare; nec potuit infirmo nostro infirmus fieri, per quem infirmum nostrum in illud nomen quod super omne nomen est meruit exaltari, ut in nomine Jesu omne genua flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum, ^b et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Philip. ii, 9-11). Qui etiam **B** illos tormentis est interminabilibus traditurus, qui sancti Spiritus naturam a substantia Patris Filiique discernunt, ut vel omnino eum personaliter esse non putent; vel, tanquam ministrum, meriti prorsus inferioris existiment; ipsi sibi sua professione (*al. confessione*) contrarii, qui se vel in illo qui omnino non est, vel in eo qui Deus non est, credere confitentur.*

CAPUT XXXV. *Tres personæ pariter vivificant. Pariter etiam renegerant. Una caritas trium in nobis. Habitant in nobis. Dant gratiam. Tempus sumus totius Trinitatis. Repeuntur summam quæ dicta sunt de Spiritu sancto. Deus unus et trinus.*

Ut enim pauca hujus operis causa subjiciam, dicatur quid minus habet Spiritus sanctus quam habet Pater et Filius, qui et initium creationis nostræ cum Patre ac Filio simul fecit, et effectum redemptionis nostræ cum Patre simul Filioque perfecit? Cælum fecisse dicitur Deus; sed operante Patre, simul et Filius invenitur cooperator, et Spiritus sanctus: *Verbo enim Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6).* Quid Patre vel Filio minus habere creditur, a quo virtus omnis cælorum firmata monstratur? Vitam dare nullus potest, nisi qui substantialiter Deus est; sicut autem vivificat Pater, sic vivificat Filius, sic vivificat Spiritus sanctus. *Nam sicut Pater suscitavit mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat (Joan. v, 21).* Et de Spiritu Apostolus dicit: *Littera occidit, Spiritus autem vivificat (II Cor. iii, 6).* Idem rursus ait: *Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis (Rom. viii, 11).* Regenerat Pater, regenerat Filius, regenerat Spiritus sanctus; quia cum baptisma datur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ex eo unusquisque regeneratur in cujus nomine baptizatur. Cum ergo in nomine Trinitatis datur baptisma, simul tota Trinitas regenerat, quæ unus et solus est Deus. Propterea de fidelibus Joannes dicit: *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt (Joan. i, 13).* Est in nobis caritas Patris, quia (*al. de qua*) dicit Paulus: *Commendat*

^a Basil., *inferius.*

^b Ms. Corb., *ut omnis lingua.*

autem suam caritatem Deus in nobis; quoniam si, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo igitur magis justificati nunc in sanguine ipsius salvi erimus ab ira per ipsum (Rom. v, 8, 9). Est in nobis etiam caritas Christi, dicente Apostolo: Quis nos separabit a caritate Christi (Rom. viii, 35)?^a Et alio loco: Scire etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei (Ephes. iii, 19). Eadem est in nobis etiam caritas Spiritus sancti, de qua Paulus dicit: Obsecro igitur vos, **142** fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per caritatem Spiritus sancti (Rom. xv, 30). Et alio loco: Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis (Rom. v, 5). Et denuo dicit: Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax (Galat. v, 22). Habitat in nobis Pater, habitat Filius, habitat Spiritus sanctus, quia scriptum est: Inhabitabo in illis, et inambulabo (II Cor. vi, 16). De Filio quoque dicit Apostolus: In interiore homine habitare Christum, per fidem, in cordibus vestris (Ephes. iii, 16, 17). Spiritum quoque sanctum his verbis in nobis habitare confirmat: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. iii, 16)? Et, ut ostenderet eundem esse Spiritum Dei qui Spiritus sanctus est, Timotheum sic admonet dicens: Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum qui habitat in nobis (II Tim. i, 14). Dat gratiam Pater, dat gratiam Filius, dat gratiam Spiritus sanctus, sicut prædicator veritatis, Christo in se loquente, testatur: Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo (Rom. i, 7). De Spiritu quoque sancto scriptum est in Actibus apostolorum, cum Petrus ad docendum Cornelium ab ipso Spiritu mitteretur: Loquente autem Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obstupuerunt ex circumcissione fideles qui venerant cum Petro; quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est (Act. x, 44, 45). Sumus templum Patris, sumus templum Filii, sumus templum Spiritus sancti, sicut^b Paulo doctore didicimus, qui ait: Vos enim estis templum Dei vivi (II Cor. vi, 15). Et alio loco: Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus: templum enim Dei sanctum est, quod estis vos (I Cor. iii, 17); Filii quoque templum sumus, cujus domus sumus. Nam et ipse Filius templum domum vocavit, dicente evangelista: Ascendit Jesus Hierosolymam, et invenit in templo vendentes boves et oves (Joan. ii, 15 et seq.), etc. Quos cum de templo protinus eiecisset, vendentibus columbas dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis (Ibid., 16). Similiter David id (al. idem) esse templum Dei quod domum in psalmis ostendit, dicens: Ego autem in multitudine misericordiæ tuæ introibo in domum tuam; adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo (Psal. v, 8). Cum hoc ergo sit templum Dei quod domus Dei, templum nos Filii

A demonstrat Apostolus, cujus nos domum, ita scribens Hebræis, appellat: Christus autem tanquam filius in domo sua, quæ domus nos sumus, siquidem fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus (Hebr. iii, 6). Nam et ipsum corpus Filii, et domum Scriptura sancta nominavit et templum, cum dicit Salomon: Sapientia ædificabit sibi domum (Prov. ix, 1); et evangelista huic sensui concordans ait: Ipse autem dicebat de templo corporis sui (Joan. ii, 21). Si ergo quod corpus est Christi templum est Christi, nos quoque templum ejus sumus, quos corpus ejus esse confirmat Apostolus, dicens: Vos estis corpus Christi, et membra (I Cor. xii, 27). Templum etiam Spiritus sancti nos esse manifeste commemorat, Nescitis, inquit, quia membra vestra templum^d est Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo (I Cor. vi, 19)? Ubi eum Deum quoque monstravit, ista **143** subjiciens: Et non estis vestri: empti enim estis pretio magno; glorificate igitur, et portate Deum in corpore vestro (Ibid., 15). Hoc tamen templum Spiritus sancti membra Christi esse testatur, dicens: Nescitis quia corpora vestra membra Christi sunt? Dicatur igitur si cælorum virtutem potuit firmare qui non est Deus? si potest vivificare qui non est Deus? si potest in baptismatis regeneratione sanctificare qui non est Deus? si potest caritatem tribuere qui non est Deus? si potest in credentibus habitare qui non est Deus? si potest gratiam dare qui non est Deus? si potest templum membra Christi habere qui non est Deus? et digne Spiritus sanctus negabitur Deus. Rursus dicatur si ea quæ de Spiritu sancto commemorata sunt potest aliqua creatura facere? et digne Spiritus sanctus dicetur creatura. Si autem hæc creaturæ possibilia nunquam fuerunt, et inveniuntur in Spiritu sancto, quæ tamen soli competunt Deo, non debemus naturaliter diversum a Patre Filioque dicere, quem in operum potentia diversum non possumus invenire. Ac sic ex unitate operis unitas est agnoscenda virtutis; nec quisquam dubitet Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, personarum Trinitate servata, unum Deum naturaliter dicere, qui potuit universa sola voluntate condere, qui cuncta potest virtutis omnipotentia gubernare, qui omnia potest immensitate divinitatis implere.

CAPUT XXXVI. Peroratio ad regem Trasimundum Arianum.

Hæc, ut Dominus dedit, clementissime rex, malui tue pietati scribere quam omnimodis rejicere, ne silendo, aut æstimarer superbus, aut de fidei nostræ veritate putarer ambiguus, cum Ecclesiam catholicam solam Christus columbam suam voluerit appellari, dicens: Una est columba mea, una est dilecta mea (Cant. vi, 8). In quo columbæ nomine caritas et simplicitas designatur (al. designantur). Sola autem veram possidet caritatem, quæ Filium Dei quem diligit, non dicit in divinitate minorem, sed Patri fate-

^a Aberant hæc ab editis Colon. et Ant.; restituta sunt ex mss. Corb. et Victor. Basil. vero sic legit: Item: Ad cognoscendam superabundantem cognitionis caritatem Christi.

^b Basil., sicut a Paulo doctore.

^c Colon. et Basil. non habent tuum. Ms. Corb. et Antwerp. habent.

^d Basil., templum sunt.

tur æqualem. Sola vero possidet veritatem simplicitatis, quæ unam veram et simplicem credit substantiam Trinitatis. Oramus autem Deum, ut aures clementiæ tuæ verbo veritatis placidas reddat, et pio cordi tuo lumen sapientiæ spiritualis infundat, ut Filium Dei Deum, et Dominum nostrum Jesum Christum sic honorifices, sicut honorificas Patrem: meretur enim hoc a te, ut eum qui te fecit Patre tuo meliorem, Patri suo secundum divinam naturam factearis æqualem. Quæso, gloriose rex, ut in te consi-

A deres largitatem divini muneris, et potestatem non minuas largitoris; ut qui tibi temporale donavit regnum, donet etiam sempiternum. Ipee enim dicit: *Fos qui me glorificant, glorificabo (I Reg. II, 30)*. Quod ipsa Trinitas faciat, quæ unus et verus est Deus: *Qui potest omnia facere supra quam petimus aut intelligimus (Ephes. III, 20)*; *ex ipso enim, et per ipsum, et in ipso sunt omnia (Rom. XI, 36)*. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

^a Abest ab editis *et in ipso*; legitur in ms. Corb. et in textu Apostoli.

144 SANCTI FULGENTII EPISTOLÆ

IN UNUM CORPUS NUNC PRIMUM COLLECTÆ.

EPISTOLA PRIMA.

^a *De conjugali debito, et voto continentiae a conjugibus emisso.*

Domino et merito venerabili filio FULGENTIUS, servorum Christi famulus, in Domino salutem.

CAPUT PRIMUM. *Excusatio dilatæ responsionis.* —

1. Epistolam tuam, sanctæ sollicitudinis indicem, ante aliquot menses accipiens, cum persolvere cuperem sine dilatione, responsum, sic sum repentina corporis ægritudine correptus, ut febrium violenta nimietas comæatum mihi vitæ præsentis auferret; nisi verus animarum corporumque medicus, qui sanat omnes languores nostros, et redimit (*al. redimet*) de interitu vitam nostram, ad removendum tantæ infirmitatis flagellum, dignaretur medicinæ suæ largiri subsidium. Recepta quoque sospitate, non defuit quidem rescribendi (*al. scribendi*) voluntas, sed ad dirigendum obstitit hiemalis asperitas. Nunc itaque, quia creator et moderator temporum temperiem dignatus est donare ventorum, consultationi (*al. consolationi*) tuæ, quod miseratione atque inspiratione superni largitoris accipi, redhibere non destiti.

CAP. II. *Tenor interrogationis super continentia uxoris. Commixtio conjugalis in se mala non est, sed excessus. Debitum conjugale.* — 2. Dicis itaque filium nostram conjugem tuam pene usque ad extremum nuper ægrotasse periculum, et, sicut plerumque contingit, accepta manus impositione, poenitentiam secundum morem quem habet Christiana religio peregis. Verum quia postmodum, divinæ bonitatis munere, plenam accepit corporis sospitatem, fragilitatem **145** carnis allegans, ætatis insuper juvenilis incontinentiam confiteris; et in hac ambiguitate cogitationis, qua carnem consideras, majestatemque formidas, velut nauta locorum ignarus, et fluctibus ventisque jactatus, dum periculorum incerta præca-

B ves, nostra tibi responsione demonstrari flagitas portum, ubi possis animæ vitare naufragium.

3. Tenor ergo interrogationis tuæ duo quædam me compellit non segniter consideranda pensare: scilicet non solum quid in se conjugalis admixtionis (*al. commixtionis*) qualitas habeat, sed etiam quid in unaquaque re pollicitatio voventis exposcat.

4. Igitur, si per se ipsam quis fidelium conjugum commixtionem duce ratione consideret, culpabilis usus non in conjugali concubitu, sed in concumbentium reperietur excessu; neque ex commixtione maris et feminae, sed ex immoderatione libidinis culpam trahit coitus conjugalis. In conjugibus ergo excessus jure reprehenditur, nuptialis tamen dignitas collati sibi divinitus honoris munere non privatur.

C Ideo clamat apostolicæ prædicationis auctoritas: *Honorable connubium in omnibus, et thorus immaculatus (Hebr. XIII, 4)*. Corinthios quoque super matrimonii honestate servanda Paulus informans, cum præmisisset: *Bonum est homini mulierem non tangere (I Cor. VII, 1)*; quorumdam infirmitatem videns, atque apostolica satagens caritate, tanquam parieti inclinato, et maceræ impulsæ (*al. depulsæ*), non neglexit doctor egregius consolationis ^b destinam, Christo in se loquente, supponere. Denique subsequenter adjungit: *Propter fornicationes (al. fornicationem) autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat; uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro (Ibid., 2, 3)*.

D 5. Apostolicæ itaque lectionis tenor ostendit, uxorem viro, et virum uxori quadam debiti communionem misceri. Quod proculdubio non appellaret Apostolus debitum, nisi legitime sciret esse reddendum; nec juberet ^c reddi mutux consensionis officio, si esset iniqua repositentis exactio: usque adeo namque nu-

bajulum ac destinam cæli.

^c Editi habent, *nec juberet reddendum mutux consensionis officium*, sed concinnior videtur mss. Corb. et Vict. lectio.

^a Ms. Victor., *Deo quoa continentiam debeant etiam conjugati servare post votum.*

^b Destinam, id est fulcrum, fulcimen; ita Arnobius **2**. II contra gentes circa finem: *Atlantem gestatorem*,